

P'ORHÉPICHÁ JIMPO MÓKT'AKUNI KARATA K'ÉRI IRETIRI ÉNKA ARHIKURHIKA MÉXIKU

Xáнку isí jimpo, juramunhasínka éski karanhaka ma sírantarhu, juantsímpiaka ka exerpinhaka imanki isí juramuaka yámintu K'éri Iretani parakaksí jánhanarhiaka.

Insínhakata ima k'umanchikwarhu éнки arhinhajka Palacio Nacional jima Queretaro anapu, ima jurhiatikwa yúmu 5 ima kutsíiri febrero ima wéxurhiniri 1917.- **V. CARRANZA.-** isí minkwa jatsíkusiinti.

Imani C. Lic. Manuel Aguirre Berlanga, imanki jintéeka subsecretario ka minkurhika para jima járhani Despacho ima Juramutikwarhu anapu.- Méxiku.

Imankirini sési p'ikwaritaka eyánkunksíni chanksíni ka exerpini ka mátaru imeri ampe jimpo imanki urakurhiaka.

Karakata ka imankiksí mót'akukaksí.- Mexiku, jurhiakwa yúmu ima kutsíiri febrero ima wéxurhiniri mil novecientos diez y siete jimpo.- **AGUIRRE BERLANGA.**

Kw'iripu iretarhu anapu jimpo.

ARHUTSÍKWA MA ARHUKUKATA MA KWÁXCHAKWA KW'IRIPUIRI

Arhintskwa ma (Art. 1). Ixu k'éri iretarhu éнки arhikurhika Méxiku¹ yámintu kw'iripu² jatsiati kwáxchakuichani³ éнка i Karakata⁴ inspijka, ts'íma námpi úa sapí únt'anhani o ewap'inhani, éнки no ísīwaka ná éнки imak'u arhip'ijka.

¹ Éнки cha exeaka, éski ixu arhiaka k'éri ireta éнка arhikurhika Méxiku jucha wantani jáwaka námintu arhikurhika echeri éнки yámintu jucha irekani jaka imanki turhisí jimpo arhinhajka "Estados Unidos Mexicanos", isí arhinhasínti síranticharhu pero jucha p'orhécha mitiska xánk'u éski Méxiku.

² Ixuksí arhi jáwaka kw'iripu éнка turhisí jimpo jukanharhiaka "individuo" jimpoka jucha p'orhépichicha isí exesínka éski kwáxchakuicha yámintuirika ka no ma kw'iripuirik'u.

Námpiksī úa jánspricha járhani ixu k'éri iretarhu éнки arhikurhika Méxiku. Jánspricha⁵ mátaru iretarhu anapuicha éнки inchaaka i echerirhu antánkwatiksī, ts'imeri jánkurhikwani imak'u jimpo ka juramukwa kwap'intawati.

Námpi jáwa arhínchpikwa jimpoka p'orhépichiaka o turhisíwaka⁶ o náni anapuiwaka, mák'uisti éнки achátiwaka o warhíitiwaka⁷, ná xáni jatíriwaka, éнки yámintu ampe jastíaka o kwératanchiaka ják'i o jántsíri, éнки no ma ampe jatsíkurhiaka o káni ampe jatsíaka, éнки p'amenchatiwaka o sési p'ikwáreraka, imanki jakák'waka o no jakák'waka, éнки ampe wantaka, ampe éнки wékaka, éнки tempuchatiaka o jantiak'uiwaka, o mátaru ampe éнки jintéewaka para no sési úkuni kw'iripuni ka sapiunt'ani sésikuichani⁸ ka jánkwichani kw'iripuri.

Arhintskwa tsimani (Art. 2). Ireta k'éri éнки Méxiku arhikurhika mák'uisti ka námpi arhukurhia.

K'éri ireta úkurhitixati mámaru ireta p'orhépichichani⁹ jimpo ts'imanki yóntki irekapka ixu éнка inchákpírícha márutaru anapuicha janoka ka éнки sési patsakata jatsíka ts'imeri p'intekuichani, tumina jatsikuri ampe¹⁰, pá'perakuichani ka iretiri juramukuichani, o sáni isí pakatanhchaka.

³ Éнки cha exeaka ixu jukanharhitini "kwáxchakwa" jucha wantani jáwaka imeri éнки tursisí jimpo arhinhajka "garantias" jimpoka ima jintéesti ma ampe éнки kw'iripuni kwap'intajka jimposí isí mót'akujka jucha anapu jimpo.

⁴ Éнки ixu jukanharhiaka "karakata" jucha wantani jáwaka imeri éнка turhisí jimpo arhinhajka "Constitución" jimpoka ima jintéesti ma karakata éнки arhijka nani na úkurhia, náksí úa yámintuicha ka na irekana ixu K'éri Iretarhu éнка arhikurhika Méxiku.

⁵ Jántspiri jintéesti imanki mátaruni ánkichurhikujka a no ma ampe méyamunhani ima jimpo ka éнки no újka jánkurhini jimposí jintéeti "esclavo" turhisí jimpo.

⁶ Mántani iretarhu anapuicha námpiksí arhiak'i "turhisí" ts'imanki no p'ohréka, ts'ima arhíasinti utúsí, ná éнка wékaka jási ni i karakatarhu jimpo arhiaakasí turhisí éнка wantani jáwakasí kw'iripuri éнка no p'orhéka ka no irekapka yóntki ixu K'éri Iretarhu.

⁷ P'orhé jimpo isí wantanhasinti para arhini kw'iripuni o ampeni éнки no mák'uika o éнки no mák'uiwaka.

⁸ Éнка jucha jatsinharhikwaka "sésikwa" o "sésikuichani" wantani jáwakaksí imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "derecho" o "derechos" jimpoka ima jintéesti ma sésikwa kw'iripuri paraki ampuaka ma ampe úni, jámani, kurhák'urhini o játsini ka yámintu ampe éнка kw'iripu ixu anapu o éнка ixu irekaka jatsiaka.

⁹ Éнка cha exeaka ixu jukanharhitini "ireta p'orhépichichani" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí arhiranajka "pueblos indígenas" jimpoka kw'iripu éнка yóntki irekapka ixu xasiisti éski jucha ka yámintuicha p'orhépichistsí éski jucha.

¹⁰ Éнка cha exeaka ixu jukanharhitini "tumina jatsikuri ampe" jucha wantani jáwaka imeri éнки tursisí jimpo arhiranajka "economia" jimpoka ima jintéesti imanki arhijka na antakurhisíni tumina, na uranasíni, na jatsinasíni, na patsanasíni, na arhukunasí ya yámintu ampe tuminiri.

P'orhépecha p'íkwarerakwa jintéewati imanki orhepani exenhaaka para arhip'ini néwa p'orhécha ka nenksí exea éski p'orhépichika o imanki ma ireta p'orhépichiri anapuiwaka.

Jintéestiksí ireta p'orhécha, ts'imanki kúnkurhitini jaka ma echerirhu ka mák'u pa'perakwa jatsikaksí, tumina ka p'intekuichani jatsikaksí, éнка ma echerirhu waxastakata jakaksí ka éнка mítintakaksí ts'imeri juramutichani na énkiksí na p'intekurhika.

Sésikwa éнки ireta p'orhépichicha jatsika para ts'imak'u eratsini ka wantakurhini¹¹ úranhaati éски na arhijka i karakata arhiata na éнка úaka kúnkurhikwa ixu anapuni patsakurhini. Mítintakwa p'orhépichichiri ka ireta p'orhépichichiri úkurhiati karakaticharhu ireta no xáni k'érirhu¹² anapuichani ka juramukuichani jimat'u anapuichani, ts'imanki exeaka, it'u na éнки orheta arhikata jaka, imanki exeaka náksí jáxika, náksí wantaajka o nániksí irekaka ts'íma.

A. I Karakata mítint'asinti ka winhaperasinti sésikwa paraki p'orhépichirichani ka ireta p'orhépichiricha ampuaka jánkurhini éски náksí wékaka ka, it'u ima jimpo, wantakurhini ari jimpo:

I. Wantakurhini náksí pá'pera, ka náksí kúnkurhia ireticharhu, náksí tumina jatsikurhia, náksí sési pa'perakwa jatsia¹³ ka náksí p'inteka.

II. Marhuatani ka úrani ts'imeri juramukuichani para sési pá'perani, na éнки wénakwa juramukui¹⁴ na éнки i Karakata arhijka, exeparini kwáxchakuichani¹⁵, ka kw'iripuirí

¹¹ Éнки cha exeaka ixu jukanharhitini "wantakurhikwa" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "autonomia" jimpoka imesti imanki jintéeka wantakurhikwa, ka imani jimpo ts' imanki jatsika usintiksí uani ampechani na éнки naksí eratsijka. Cha así mirikurhi jimpoka imanksí jucha úaka kani marhuatani para kwap'ikurhini.

¹² Exe eje éнка jucha arhiaka "ireta no xáni k'éri" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "entidad federativa" ka sonmeni "estado" arhinhasinti. Santaru sésisti arhini "entidad federativa" jimpoka imesti na éнки arhukurhitini jaka Mèxiku, ka ts'íma isí jintéesti éски Michoacán arhirakata, k'éristiksí pero jarhasti mátaru éнки santaru k'érika ka éнка yámintu ireticharhu ujka juramuni, así mirikurhi jimpoka kánikwa marhuawati para úni ini sési janhanharhi i karakataní.

¹³ Kurhánti i "sési pa'perakwa" k'éri ampeesti inteesti éнки turhisí jimpo arhinhajka "politica", jucha p'orhécha arhisinkaksí sési pa'perakwa jimpoka iamnki marhuajka para sési irekani jintéesti sési pa'perakwa, así mirikurhi éнки cha exeaka isí kúnkurhitini i wantakuichani.

¹⁴ Éнки chà exeaka karanharhitini "wénakwa juramukui" jucha wanta jáwaka imanki turhisí jimpo arhinhajka "principios generales de derecho", jimpoka ima k'éri ampeesti imanki arhijka na sési janha i k'éri lretarhu, it'u, ampe sésikuichani jatsiawa kw'iripu, na xáni sésikwa jatsia yámintuicha ka naksi sési pá'pera yámintuicha.

¹⁵ Éнка cha exeaka ixu jukanharhitini "kwáxchakuichani" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo mitikurhika éски "garantías" jimpoka ts'íma jintéesti sésikuicha éнки yámintu kw'iripu jatsiaka paraksí úni jánkurhini, mák'uini, no iskutsí jupikani, ewakurhintsí ampe énkaksí jatsikurhika, así mirikurhi inte kani wétarhinhasinti ka kani marhuasinti

sésikuichani ka, santaru exeatiksī éski warhiticha sési jáwaka. Juramukwa arhiati na éнки juramutspiticha¹⁶ o juramutspitiri kúnkurhikwa¹⁷ marhuataaka imani ampe.

III. Erakwani na énkiksī na juramunhaka o p'inteka, juramutichani ka orhetspirichani para úrani ts'imeri juramukwani, exeparini éski warhiticha wantakurhiaka isī éski acháticha, na éнки arhijka ireta k'eraticha pakatperakwa ka wantakurhikwa¹⁸ ireta no xáni k'eratichiri.

IV. Pakatani ka Patsani it'u k'eratani ts'imeri wantakuichani, mitikuichani ka yámintu ampe éнка jintéekaksī ts'imeri p'intekuicha ka eratsikuicha.

V. Pakátani ka sési jántskani ka pakatani ts'imeri echerichani na éнки jakaksī na éнки arhijka i Karakata.

VI. Inchap'ini, exeparini na éнки míntaka ka jatsika echeri éнки na arhijka i Karakata ka imeri juramukuicha, isī éski sésikuicha éнки mátaruicha ints'inhaka o mátaru jima anapuicha, úrani ka úraant'ani imanki jantiak'u wérakurhika jima énkiksī jaka ireticha ka énkiksī úrajka ts'íma, námpiksī úa jatsíni o úrani ts'ímani ampechani éнки kani wétarhinhajka¹⁹, na éнки i Karakata arhijka. Ima jimpo ireticha úati kúnkurhini na éнки juramukwa arhiaka.

VII. Erakwani, orhetsikwarhu²⁰ jimanki irekaka p'orhépechicha, orhetspirichani éнки jima jáwakaksī ts'ímani jimpo.

Karakaticha ka juramukuicha ireta no xáni k'érirhu anapuicha mítint'atiksī ka arhiatiksī na úranha ts'íma sésikuicha orhetsikuicharhu, jimpoka wétarhijka wínhaperani p'orhépechichiri wantakuichani ka éski sési pa`perakuicha úkurhiaka na éнки ts'íma p'intekaksī ka jima juramunhaka.

¹⁶ Así mirikurhi juchari wantakwani imanki jucha arhijka "juramutspiri" jintéesti éнки turhisí jimpo arhinhajka "juez".

¹⁷ Éнка cha exeaka ixu jukanharhitini "juramutspitiri kúnkurhikwa" ima jintéesti éнки turhisí jimpo arhinhajka "tribunales" jimpoka jimaksī kúnkurhisínti juramutspiticha.

¹⁸ Exe je éнки cha exeaka jukanharhitini "sobernia" ka Karakata arhp'ini jáwaka ireta no xáni k'ériru ampe, jucha mót'akwaka "wantakurhikwa" jimpo, jimpoka ima námpi jintéé imanki turhisí jimpo arhinhajka "soberania", ima jintéesti autonomia jimpoka "soberania" Ireta K'érik'u jatsisti.

¹⁹ Imanki "kani wétarhinhajka" jintéesti imanki turhisí jimpo arhinhajka "áreas estratégicas", imani menk'u jatisínti K'éri Ireta para sési arhukuni ka yámintuichani intskwani jimpoka yámintu kw'iripu wétarhisínti ka éнки no is'ipirinka mark'u kw'iripu jatsipirinti yámintuni.

²⁰ Exe je éнки jucha arhiaka "orhetsikwa" jucha wantani jáwaka, imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "Municipio", ka isíksī arhiaka jimpo jima jarhastiksī ts'ímanki orhepajka wénani. Así mirikurhi municipio jintéesti éski Eronharhikwarhu, Tsirapu, Cherani, Charapani o P'atskwarhu

VIII. Sési inchani K'éri Iretiri juramutikwarhu. Paraki kw'apintani ima sésikwani, yámintu juramutspikuichani²¹ ka útsperakuicha²² éнки ma p'orhépicha o p'orhépichicha jáwaka, wétarhiati wénani exeani ts'iméri p'intekuichani ka na énkiskí p'inteka jánhanharipani na éнки arhijka i Karakata. P'orhépichicha méntku jatsístiksí sésikwa paraksí wantakwawaka ka kwap'iantawaka ts'imanki mítiaka ts'iméri wantakwani ka p'intekuichani.

Karakaticha ka juramukuicha ireta no xáni k'érirhu anapuicha arhiati na éнки jánkurhiaka ka wantakurhiaka éнки santaru sési xárhataka náksí irekaka p'orhépichicha ka ampeksí wékajka ireta p'orhépichiricha mántani ireta no xáni k'érirhu anapuicha, it'u na éнки mítintakaksí ireta p'orhépichichani éski ts'imanki wétarhi'ka énkiksí jarhuatawaka ireta k'éri²³.

B. K'éri Ireta, Ireta no Xáni Kéricha ka Orhetsikuicha, jarhuatati éski p'orhépichicha isí jatsiaka éski márutaruicha ka k'amaraka yámintu arhinchpikwa, arhiatiksí na sési pa'perakwa kwáp'ia ka sésiksí jáwa sésikwa p'orhépichiricha ka náksí sési k'eaka imeri ireticha, ts'imanki únghaka ka manatanhaka p'orhépichichani jinkoni.

Paraki k'amaraka yámintu wétarhikuicha ka imanki újka éski p'orhépichicha táspipani jáwaka, ts'ima juramuticha úatiksí éski:

I. P'ákchakwani echerichani jimanki ireta p'orhépichicha jaka parakiksí winhapiaka ts'iméri tumína jatsikuichani ka sési jántskani iretichani ka éskiksí sési irekaaka yámintuicha, ánkichurhita tanipurhu juramutichiri jimpo k'urhamaripani iretichani. Juramuticha orhetsikuiiri anapuicha mák'u íntspiatiksí tumína imankiksí ireticha sési úratakaksí²⁴ ts'imak'u ma ampe éнки arhirakata jáwaka jimpo.

²¹ Énka cha exeaka ixu jukanharhitini "juramutspikuicha" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "juicio" jimpoka imesti éнки juramutspicha ujka éнки ma warhiperakwa jáwaka ka ima jimpo arhisinti ne sési wantani jakí, wénani exeparini imanki ts'ima wantaaka

²² Yámintu jimpo éнка ixu karanharhitini jáwaka útsperakwa o "útsperakuicha" tursí jimpo jintéewati "proceso" o "procedimiento" jimpoka ima jintéeska na útsperakwa éнка wantaaka ne k'amanharhikwa o no k'amanharhikwa jatséski.

²³ Exe je éнки ima "entidades de interes público" jintéestiksí ts'imanki wétarhijka éski jarhuatawaka Ireta K'éri así mirikurhi jimpoka ima jimpo p'orhépichichani jarhuatawati.

²⁴ Énki cha exeaka jukanharhitini "sési úrani, sési úratani", jucha wantani jáwaka imeri éнки tusisí jimpo arhinhajka "administración" jimpoka imani jimpo sési uranasinti yámintu ampe éнки kw'iripu wétarhijka.

II. Pakátani ka k'ératani jorhenkurhikwani, tsimani wantakwani ka p'intekwani jinkoni, ka káraní jorhenkurhini, k'amatani primaríani, mítini para tumína antáni, ka k'amatani yámintu jorhenkurhikui ri wénakwani, márutaru jorhenkurhikwani. Jatsiani ma beca²⁵ arhikatiri ampeni éнки jarhuatawaka p'orépichichani yámintu jorhenkurhikani jimpo, Arhip'ini ka k'ératani jorhenkurhikuichani éнки mítitaraka p'itékwa iretiricha ts'imanki mítintaka ts'imeri iretiri yóntki anapu p'intekuichani, na éнки arhijka imeri juramukwaicha ka k'uramariani ireta p'orhépichichani ka jarhuatani, jánhanhariani ka mítint'ani yámintu p'intekuichani éнки ixu k'éri iretarhu jaka.

III. jarhuatani éski úakaksí sésimintu inchani sési p'íkwarerakwarhu²⁶ k'ératakwa jimpo yámintu k'éri iretiri sési p'íkwarerakuichani sési úrani sipiatani, ka it'u jarhuatani ka exeati éskisí yámintu p'orhépichicha sési t'ireaka, ka santaru sési exeati éski sési t'iréranhaka sapíicha.

IV. Santaru sési járhātani ka jántskani ireta p'orhéchani ka it'u sési jántskani jimankiksí ts'íma tánkurhijka ka ch'nak'aksí, úparini imanki wétarhiaka paraki k'éri iretiri ka ma kw'iripuri tumína²⁷ jatsíakaksí para k'ta úani ka sési jarhatant'ani ts'imankiksí jaka, it'u k'ératani yámintu ampe imanki santaru wétarhinhajka kw'iripu ixu anapu.

V. jarhuatani éski warhiti p'orhépichicha úaka k'ékurhini, jarhuatakwa éskiskí úaka tumína antákurhini, éskiskí sési p'íkwareraka, éski intskwawaka ampe énkiksí wétarhiaka para jarhuatani santaru sési jorhenkurhini ka éskiksí inchap'iaka ka wantaaka éнки wantakurhini jáwaka iretiri ampe.

VI. Yóratani wantakwa etsákutarakuichani éнки jarhuatawaka sési kúnkurhini iretichani, úparini ka k'ératani xanharhuichani ka wantakwa etsakutarakuichani. Jarhuani p'orhépichichani parakiksí ampuaka pyáni, manatani, sési úrani ka jatsiani wantakwa etsákutarakuichani, na éнки arhiaka juramukuicha imeri amperi.

VII. Jarhuatani ánchíkurhitichani ka éнки sési k'eakaksí ireta p'orhépichiricha úparini ampe éнки wétarhinhaka para jarhuatani santaru tumína jatsini, intskwani imankiksí

²⁵ Ima "beca" jintésti ma tumina éнка intsinjka ts'imanki jorhenkurhini jamajka para jarhuatakurhini ka ima intspinhasinti jimpoka kw'iripu wetarjika.

²⁶ Éнки cha exeaka jukanharhitini "sési p'íkwarerakwa o sési p'íkwarerawarhu" jucha wantani jáwaka jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisi jimpo arhinhajka "servicios de salud" jimpoka ima jintéesti imanki marhuajka paraki kw'iripu K'éri iretarhu anapu úaka sési p'íkwarerani jarana ka exesi éski kw'iripu no p'amenchaka.

²⁷ Éнки cha exeaka éski ixu jukanharhiaka "k'éri iretiri o ma kw'iripuri tumina" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisi jimpoksí arik'a "financiamiento público o privado" cha así sési míanti jimpoka inteni jimpo úakatsí tumina kwantkurhini para sési jántskani k'techani o k'eratani.

wétarhiaka paraki tumína k'éri iretiri ka ma kw'iripuiiri jima úraanhaka ka ima jimpo santaru áchikurhitichani jatsíani, ka santaru mítin ukatichani úani, ka ima jimpoksí marhuataaka ts'ímeri áchikurhitani, it'u jarhuatani paraki yámintuicha jatsíkurhiaka mámaru ampe énkisksí wétahiaka ka sési atárant'ani ampe.

VIII. Jatsikwani sési pa'perakuichani yámintu para kwáxchakwani paríkutichani ireta p'orhépichichirhu anapuichani, i k'éri iretarhu ka mátaru k'éri iretaichani, úparini imanki wétarhiaka paraki jánhanhariani sésikuichani áchikurhitiri anapuichani tarhérichiri; santaru jarhuatani sési p'ikwarerakwani warhitichiri; jarhuatani imerk'u jorhenkurhikwani ka sapichiri t'irerakwani ka tatákichani éнки ma sírukwa²⁸ paríkurhitichiri anapuiwaka; exeni éski yámintuicha janhanharhiaka ts'ímeri sésikwani kw'iripuiiri ka etsákwani ts'ímeri p'intekuichani.²⁹

IX. K'urhamariani p'orhépichichani para úni Plan Nacional de Desarrollo³⁰ arhirakatani ka ireta no xáni k'éririchani ka orhetsíkuiri ka, éнки wétarhinhaka, jatsikwani imanki ts'íma arhistakwawaka.

Paraki úkurhiaka éski na eyákata jaka i arhukutarhu, arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspitichiri³¹ k'éri táncurhikwarhu³² anapu ka táncurhikuicha ireta no xáni k'érirhu anapuicha ka orhetsíkuicha, naní énkisksí ts'íma juramuaka, jatsíkwatiksí tumínani. Nák'iru ixu káni sésikuichani jatsiawaka p'orhépichicha jatsiaka, ts'ímeri iretichani, ka ireta sapicha, yámintu ireticha éнка mák'uiwaka éski ts'íma jatsíatiksí ima jimpo mák'u sésikuichani na éнки juramukwa jatsikwaka.

²⁸ Exe je éнки jucha arhiaka "sírukwa" wantani jáwakaksí ts'ímeri éнки mák'u k'tarhu anapuika jimpo ts'íma ma sírukwa jatsisti ka turhisí jimpo arhinhasínti "familia" peki cha ini ampe mitika ya

²⁹ Sésikwa kw'iripuiiri jintéesti "derechos humanos" así mirikurhi ima kani marhuasínti para kwap'ikurhini.

³⁰ Plan Nacional de Desarrollo jintéesti imanki mantani wéxurhini únajka K'éri Iretarhu ka jima arhinhasínti na úkurhina ixu k'éri iretarhu yámintu ampe ka jima kw'iripu usínti wantani na úkurhia ampe ka it'u wétarhisínti éski p'orhépichichani wantaaka naksí wékajka éski únha ampe

³¹ Exe que éнка jucha jatsinharhikwaka "Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspitichiri" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "Cámara de Diputados" ka ima jintéesti ma ku'manchikwa jimankiskí jaka ts'ímanki kw'iripu erakwajka para ts'ímanki jimpo wantani ka erakunhasíntiksí tanimu wéxurhini jimpo, úasíntiksí juramukuichani ka it'u wantasínti ts'ímechani jimpo. Jima jarhastiksí ma irepita ka yúmu ekwatsí diputado arhikaticha yámintu K'éri Iretarhu anapuicha.

³² Éнки cha exeaka ixu jukanharhitini "K'éri Táncurhikwa" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "Congreso de la Unión" ima jintéesti éнки juramukuichani yámintu K'éri Iretiri únajka ka úkurhitixati "Cámara de Diputados" arhirakatani jimpo ka "Cámara de Senadores" arhirakatani jimpo ts'ímanki ireticharhu erakunhaaka mántani wéxurhini jimpo.

Nák'iru ixu káni sésikuichani jatsiawaka p'orhépichicha jatsiaka, ts'imeri iretichani, ka ireta sapicha, yámintu ireticha éнка mák'uiwaka éski ts'ima jatsiatiksí ima jimpo mák'u sésikuichani na éнки juramukwa jatsikwaka.

3. Arhintskwa tamímu (Art. 3). Yámintu kw'iripu sésikwa jatsísti parakiksí ínskwaka jorhenkurhikwa. K'éri ireticha, ireta no xáni k'éricha, echerio ka orhets'ikuicha, ínspiatiksí jorhenkurhikwa preescolar, primaria ka secundaria. Ima jorhenkurhikuicha jintéestiksí jorhenkurhikwa éнки wénajka ka éнка yámintuicha wétarhiaka.

Jorhenkurhikwa éнки K'éri Ireta inspijka jarhuatati kw'iripuni sési k'éni ka it'u jarhuatati éski i Juchari Echerini wékaaka ka jarhuatperani mátaru k'éri iretichani jinkoni wantakurhikwa ka sési úkwani jimpo.

I. Inspikurhitini atículo 24 arhirakatani jimpo jakak'uni imanki wékaka, ima jorhenkurhikwa no ma ampe jakak'ukwa jinkoniwati ka. Ima jimpo, no ma jakak'ukwani minariati.

II. Na éнки íntspinhaka ima jorhenkurhikwa jintéewati na éнки k'ekurhijka mítikwa jinkoni, warhipini no ma ampe mitíkwani jinkoni, jántspikwani jinkoni, no sési jakak'uichani jinkoni ka arhínchpikwani jinkoni.

Santaru:

a) jintéewati éski ireta na juramujka³³ imani exeparini nók'u éski ma juramukuiiri ampe ka ma sési pa'perakwa, imat'u jintéewati ma kw'iriperakwa ampe éнки sési k'ératata tumína antakwani, pa'perakwani ka p'intekwani iretiri.

b) jintéewati k'éri iretirhu anapu jimpoka -no warhiperakwa jimpoewaka ka not'u eratsini éski imak'uini, exeaka ka eratsiawaka juchari wantanhiakuichani, sési úrani

³³ Exe je ini ampeni jimpoka kánikwa marhuasinti jimpoka "iretiri juramukwa" úranhasinti éнки kw'iripu wékaaka sési irekani ka tuhisí jimpo arhiranasinti "Democracia", así mirhikurhi.

juchari ampechani, kwáp'ini éski iretiri juramukwa jáwaka éski na wékaaka, sési jatsini juchari wantakurhikwani tumina jatsikuri ka pakátani ka k'eratani juchari p'intekwani, ka

c) jarhuatati sési pá'perakwani kw'iripuri, it'u intskwani jorhenkurhitchani ima ampechani éski jarhuatawaka winhaperani, éski sési exeawaka mátaruichani ka éski kúnkurhitini jáwakaksí mák'u sírukwarhu anapuicha, sési úkwani iretarhu anapuichani, jimpoka jarhuatawaka sési pá'perakuichani ka éski yámintu kw'iripu mák'u sésikuichani jatsiaka, no exeparini éski p'orhéwaka o turhisíwaka, ampe jakakw'aka, nání amapuiwa, éski warhitiwaka o achátiwaka o newa.

III. Para sési úni imanki arhikata jaka tsimani parrafo ka fracción II arhirakata, Juramuti K'éri Iretarhu anapu arhip'iatu na únha ka jorhenkurhinha preescolar, primaria, secundaria ka normal jimpo yámintu K'éri Iretarhu. Ima jimpo, Juramuti K'éri Iretarhu anapu exeati na wantaaka juramuticha ireta no xáni k'éri ka Echeró³⁴ anapuicha, it'u yámintuicha ts'imanki áchikurhijka jorhenkurhikwarhu, na éski juramukwa arhiaka.

IV. Yámintu jorhenkurhikwa éski K'éri Ireta³⁵ inspiaka námpi jukapara.

V. Nánkiru jorhenkurhikwa preescolar, primaria ka secundaria éski arhikata jakaksí primer parrafo arhirakatani, K'éri ireta jarhuatati ka exeati yámintu ampe jorhenkurhikwarhu ampeni -it'u jorhenkurhikwa wénakwani ka k'éri jorhenkurhikwani éski wétarhinhajka paraki sési k'ékurhiaka k'éri ireta, jarhuatani mítikwani ka ukwani, ka jarhuatati winhapikwani ka etsakwani juchari p'intekuichiri.

VI. Ma kw'iripu ampuatiksí yámintu amperi jorhenkurhikwa ínsipini. Na éski juramukwa arhiaka, K'éri Ireta ínskwawati ka ewant'aawati mítint'akwa jorhenkurhikuichani éski ts'ima inspiaka. Éski jorhenkurhikwa, primaria, secundaria ka normal, éski ma kw'iripu íntspiaka jorhenkurhikwa isí úatiksí:

a) Inspini jorhenkurhikwa exeparini imanki arhijka tsimani párrafo ka fracción II, it'u arhikatacha ka arhikuicha imeri ampeni éski arhijka fracción III, ka

b) Wénaní jatsini, mántani jimpo, sési exekwani juramutichiri iretahu anapuichiri, na éski arhiaka juramukwa,

³⁴ Así mirikurhi juchari wantakwani "Echeró" jintéesti imanki yáasí arhiranajka "Distrito Federal o Ciudad de México"

³⁵ Exe je "K'éri Ireta" jintéesti imanki turhisí jimpo arhiranajka "Estado" jimpoka imesti imanki kuntantajka yámintu iretichani éski ixu jakaksí.

VII. Universidades arhirakatcha ka mátaru k'éri jorhenkurhikuicha ts'imanki juramukwa inskwawaka wantakurhikwa, ampuatiksí ts'imak'u wantakurhini ka juramukurhini, jorhenkurhikwa jimpo, jirínani ka p'intekwa etsákuni na éнки i arhintskwa arhijka. janhanharhipani éski jorhentanhaka éski na wékaka ka jirinaka ka éski k'uramarip'iaka éski na wékaka ka watonskurhini éski ts'ima eratsiaka, arhikurhini ts'imeri úntskuichiri ka éski na úaka, jastiatiksí na éнки inchanhaka, karatanhaka ka pakaranhaka ts'imeri jorhentpiricha, ka náksí sési úranha ts'imeri ampecha. Na éнки ánychikurhinhaka jorhentpikwarhu ánychikurhiticha ka jorhentpiticha, arhip'iatu apartado A arhintskwa 123 i Karakatiri, na éнки arhiaka Ley Federal del Trabajo arhirakata na éнки máku amperi ánychikurhita jásiaka, na éнки sési pá'peraaka wantakurhikwani jinkoni, jorhentpini éski na wékaka jinkoni, jirínakwani jinkoni ka ampeksí jimpo únhaka ima jorhentpikuicha ts'imanki arhijka i fracción arhirakata, ka

VIII. K'éri Tánkurhikwa, kuntant'akwa jimpo ka mák'u manatakwa jimpo jorhenkurhikwani yámintu Kéri Iretarhu anapuni, xárhataati juramukuichani éнки wétarhinhaka, ts'imanki etsakwaka iretiri jarhuakwani éнки jorhenkurhikwa íntspijka ka arhukunt'ati Kéri Iretani, Ireta no Xáni K'éri ni ka orhets'ikuicharhu, ka jatsíkwati na éнки xáni méyampinhaka imani k'éri iretiri úkwani jimpo ka arhip'iatu náksí k'amanharhitant'a ts'imeri ánychikurhitichani éнки nóksí isí úp'iaka o nóksí isí úaka éski na arhikata jaka, ka it'u ts'imanki no isí úaka.

Arhintskwa t'ámu (Art. 4). Achatini ka warhitini mák'u exeasinti juramukwa. I kwáxchakwati tánkurhikwani ka kw'iripikwa s'irukuichiri.

Yámintu kw'iripu sésikwa jatsísti para wantani éski na wékajka, miákurhipani ka eyámperatani námuni ka naní jatsiawa ts'imeri wápjchani.

Yámintu kw'iripu sésikwa jatsísti paraki kwap'iwaka sési p'ikwarerakwa. Juramukwa arhiati na úkurhinha íma úkwani jimpo ka na inchanha ka arhiati náksí kúnkurhia K'éri Ireta ka ireta no xáni k'éricha paraki yámintuicha jatsiaka sési p'ikwárerakwa, éski na arhijka ima fracción XVI artículo 73 arhirakata I Karakatiri.

Yámintu kw'iripu sésikwa jatsísti para sési jántu irekani³⁶ ka sési kw'rhípi ke sésimintu jarháni.

Yámintu s'irukuicha sésikwa jatsístiksi para jatsíni irerakwa náninka sési p'ikwareraka ka sési úkata jáwaka. Juramukwa arhiati na úkurhia ka jarhuatati imanki wétarhiaka para imani antankuni.

Tataka sapícha ka nanaka sapícha sésikwa jatsístiksi para jatsíni ímánki wétarhiaka para t'iréni, sési p'ikwárerani, jorhenkurhini ka ch'anháni ka sési kw'iripini.

Tatímpicha, ka erankuticha jatsístiksi miákurhikwa para patsani i sésikuichani. K'éri Ireta íntspíati imanka wétarhinaka paraki jánhanharhinaka sési jámakwa sapíchiri ka sési úrani ts'imeri sésikuichani. K'éri Ireta sési exeati éski ma kw'iripu jarhoataka úani sésikwa sapíchiri.

Arhintskwa yúmu. (Art. 5). Noma kw'ripuni ampuatiksi p'inkuni paraka erakwaka imanki wékaka ánkurhini, úni, atárantani éski sési ampewaka. Arí jánkurhikwa ampuati no jíaratani ma wantakwa sési úkuiri³⁷ jimpo, éski atáwaka sésikuichani mátaru kw'iripui, o wantanskwa juramutiri, karatspinhati na éski juramukwa arhiaka, éski arhip'inhaka sésikwa yámintuichiri. Nonemani ampuatiksi ewákurhini imanki ánkurhiaka, éska no ma wantakwa sési úkuiri jimpoewáka.

Juramukwa arhiati mántani ireta no xáni k'ériricharhu, náki ánkurhikwa wétarhia título arhirakatani para imani ampe úni, ka nanínka íntspinhaka ka nákiwa juramuti imanka ampuaka íntspini.

³⁶ Sési jántu jintesti imanki turhisi jimpo arhinhajka "Medio Ambiente adecuado" jimpoka éski sési jántu irekani jáwakaksi jucha sési jáwaka ka mero sési k'ekurhiakaksi, jawe sési jántskani juchari iretichani ka patsani juchari jwatichani, anhatapuichani ka imanki juchari ecbhericharhu jaka

³⁷ Éski jucha arhiaka "sési úkuiri" turhisi jimpo jintéewati "judicial" jimpoka ima jintéesti imanki jaka para sési úkwani yámintuicha éski na juramukwa arhiaka.

Nonemáni ampuatiksī ánychitani énkiksī no sési méyamuaka ka imeri sésikwa jinkoni, soluki éнки ánychikurhikwa jintéeaka ma k'amanharhinskwa jimpo éнки jatsítsp'iaka juramuti sési úrkui, imanka isī jókurhinhaka éski ima fraccion I ka II ima artículo 123 anapu.

Wetárikwa iretiri³⁸, solo ampuatiksī úratarani, éski na arhiaka imeri juramukuicha, ima chararakuiri³⁹ ampe ka jurados arhirakatcha, isī éski na úraka ts'ímani p'imarikuichani ka yámintu kw'iripuri erakukwa⁴⁰, jurhimpiti o no jurhimpiti. Ánychikurhita erakutiricha ka miyurichiri únhatiksī jimpoka isī juramutini jaka ka námpi méyamunha, pero méyampinhaati ts'ímanki únhaka éska na arhijka i Karakata ka iri juramukuicha. Ánchitakuicha éнки kw'iripuni jimpoewaka únhati ka méyampinhaati na éнки juramukwa arhijka ka námpi únha éнки ima no isī arhiaka.

K'éri Ireta námpi jurak'ua éski ma sīranta únhaka, pakatperanaka imanka wékaka sapí únt'an, tsítatarani o ewákurhinhani jánkurhikwani na wékipka ampe jimpo.

Námpit'u ampua jio kurhini pakatperakuicha paraki ima kw'iripu jantiak'u wékurhiaka wémukukurhint'ani, o éski no wékaka sáni úni ma ánychikurhitani, úntskwa o ataranskwa.

Sīranta ánychikuri sólo ampuati arhini éski áaka imanka pakatperakata japka ka xánk'u éski na wantaaka juramukwa, ka no ampuati santaru yóntani éski ma wéxurhini para no sési úkuni ánchitini, ka námpi úa yóntatani, no ma ampe jimpo, jurak'uni, tsítatarani o sapí úkuni nákintaru sésikwa sési pa'perakuiri o civiles⁴¹ arhirakatchani.

Éskiksī no úaka éski na arhijka ima sīranta, ánychikurhitini jimpo, isku arhiati na miákurhikurhint'a civil jimpo, no méni ampuati úrataratani éнки kw'iripu no wékaka.

³⁸ Exe je "wétarhikwa iretiri" jintéesti imankiksī turhisī jimpo arhijka "servicios públicos" jimpoka yámintu ampe éнка únhajka paraki ireta sési jáwaka.

³⁹ Exe je mántani ireticharhu charakwa jintéesti imanki turhisī jimpo arhiranajka "arma" ka it'u jintéesti mátaru ampe éнки úranhajka kw'inchikuicharhu.

⁴⁰ I ampe jintéesti imanki turhisī jimpo arhinhajka "elección popular" jimpoka ima ukurhisisti éнки yámintu kw'iripu erakujka ma ampe ka antasinti imanki santaruicha erakwaka.

⁴¹ Exe je "civiles o civil" jintéestiksī ts'íma ampecha éнки jatsiaka kw'iripu éнки ixu irekani jáwaka jucha p'orhépichicha jintéeskaksī "civiles"

Arhintskwa kwímu. (Art. 6). Na éнка xárhatahaka eratsikuicha no jín-teewáti paraka k'amanharhitawaka sési úri o sési úriri juramuti, solo jíak'ani éнки no sési ampe úkwawaka yámintu kw'iripuni iretarhu anapuni, no sési úkwaka sésikwa mátaru kw'iripuirini, o no sési ampe úkwaka ma iretani; sésikwa para yámintu ampe mítini kwáp'iatu K'éri Ireta.

Arhintskwa yúmu tsimani (Art. 7). Nonemáni ampuatiksí arhini éski no karanhaka ka exerpinhaaka ampentarka ampe. No ma juramukwa ka ni juramuti ampuati kwámukuni, ka ni tumína kurakwani kararichani ka ni ts'imanki exerpiaka, ka námpi áanaxutani paraki exep'iaka imanki wékaka, imanki solo janhanharhiati irekwa kw'iripuirini, sési jámakwa iretiri. Námpi ampua ewákurhpini kararakwani para k'amanharhitpini.

Juramukuicha arhitp'iatu na xáni arhip'ikwa wétarhia para no jurak'uni éski imani jimpo wékanhaka wantakunt'ani éski no sési úrika eyánkperaticha, ka imani jmpoksí ónhaka sīranta atarantsticha, "sīranta ataranticha", mátaru ánychikurhiticha jímanka wéraaka karakata imankiksí wantakunt'aka, soluki éskiksí orheta exerpiaka éski ima k'amanharhika.

Arhintskwa yúmu tanímu (Art. 8). Juramuticha ka ánychikurhiticha iretarhu anapuicha⁴² janhanharhiatiksí imani sésikwani para kurhák'urhini, éнки karakatiwaka, sési jámaparíni ka janhanharhipani; pero sési pa'perakuirini ts'imak'u K'éri Iretark'u anapuicha ampuati úrani.

Yámintu ampe éнки kurhák'ukurhinhaka jatsíati ma pakatperakwa karakata juramuti jimpo imanki kurhák'waka, ka ima míakurhiwati kókani mítitarani imanki kurhakuka.

Arhintskwa yúmu t'ámu (Art. 9). Námpiksí ampua kachukutani sésikwani para kúnkurhini sési jámaparíni nákintaru ampe jimpo éнки sési ampewaka; kw'iripuk'u K'éri

⁴² Énka cha exeeka jukanharhitini "ánchezurhiti iretarhu anapu" jucha wanta jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhiranajka "empleados públicos" jimposa ts'ima ánychikurhisí juchari ampe jimpo, jintéestiksí juchari ánychikurhiticha, así mirhikurhi éнки cha niwaka ma ampe kurhák'urini jima ka así jurakw'i eskiksí no sési kamaaka.

Iretarhu anapuicha ampuati wantonskurhini sési pap'erakuiri k'éri iretiri anapuni. Noma kúnkurhikwa charáakwa jinkoni, jatsísti sésikwa para úni éнки na wantonskurhika.

Námpi no sési exenhaa, ka napit'u ampua xerent'anhani ma kúnkurhikwani imanki úkurhiaka para kurhák'urhini o xárhataani ma ikiákwa ma ampe jimpo imanki juramuti úka, éнки imani no sési arhiaka, éнки no warhipikwa arhiaka para cherani o para isí úratarani éski na wékaka.

Arhinskwa témpini (Art. 10). Kw'iripu Ireta K'éri éнки arhikurhika Méxiku anapuicha jatsísti sésikwa para charákwa jatsíani ts'imari k'umanchikwarhu, para sési járani ka kwáp'ikurhini, námpi úa jatsínhani ts'imanki Juramukwa K'éri Iretarhu anapu patsakata jatsiaka paraki Ejército, Armada, Fuerza Aérea y Guardia Nacional⁴³ arhirakaticha uraka. Juramukwa Ireta k'éri anapu arhiati naní na, ampe jimpo, ka naní úaka jatsíani o kamáni charákuichani kw'iripu.

Arhinskwa témpini ma (Art. 11). Yámintu kw'iripu⁴⁴ sésikwa jatsísti para ínchani ka wérani Ireta k'érihu, wanotani jimesi isí ka mótsini, námpi wétarhia s'irantichani ima jimpo, pasaporte, salvo-conducto arhirakatani ni mátaru jási s'iranta. Úrakwai sésikuii jáwati éski juramuti sési úriri wantaaka, éнки wantípiriwaka o civil ampe k'amanharhiaka, ka juramitiricha sési úriri ampe, arhini náninki jinteaka na éнки arhiaka juramukwa wémukuii, ínchakuii sési p'ikwarerakwa yámintu K'éri Iretiri, o kw'iripu no sési úrhi mátaru k'éri iretarhu anapu éнки ixu irekaka.

Arhinskwa témpini tsimani (Art. 12). Ixu Ireta K'érihu éнки arhikurhika Méxiku námpi íntspina s'iranticha éнки wantaka éski ma kw'iripu santaruika, ni santaru sésikuichani jatsíani ka eramarhikuicha orheta anapuicha, ni mátaru ampe imanka íntsínhaka mátaru Ireta K'érihu.

⁴³ Éнки chà exeaka jukanharhitini turhisí jimpo "Ejército, Armada, Fuerza Aérea y Guardia Nacional" i Karakatarhu wantanha jáwati kw'iripuii ka k'umanchikuicha éнки warhipijka Ireta K'érii jimpo Ejército jintéesti imanki echeriri jámajka, Armada jintéesti imanki itsiirhu jámajka, Fuerza Armada jintéesti imanki awantarhu isí jámajka námpi jaki Guardia Nacional arhirakata.

⁴⁴ Éнки chà exeaka jukanharhitini turhisí jimpo "hombre" námpi ahati, yámintu kw'iripuii jimposí jucha motsitajka éski kw'iripu.

Arhinskwa témpini tanímu (Art. 13). Nonemani ampuatiksī juramutspikuni juramukuichani imak'ui ni ma juramutskikwarhu imerk'ui jimpo imak'ui. No ma kw'iripu o corporación⁴⁵ arhirakata ampuati juramukurhini, ni santaru antani éski ts'imanki intsinhaka para úni wétarhikwa iretiri ka arhikata jáwaka juramukwarhu. Pakarati juramunhakwa warhipikui paraki exeaka no sési úkuichani jima anapuichani; pero juramutspikwa warhipikui⁴⁶ námpi úa santaru k'éni ka mátaru kw'iripuni k'amanharhitani éнки no jima anapuiwaka. Énki ma no sési úkwa warhipikui japirinka ínchamukutini ma kw'iripu no jima anapu, mítiatu juramuti énki yámintu amperi mitijka ampuati imani mítini.

Arhinskwa témpini t'ámu (Art. 14). Noma juramukwani ampuatiksī tátsipani exani énki ma kw'iripuni no sési úkwaka.

Nonemáni ampuatiksī ewákurhini imeri jánkurhikwani o imeri ampechani, imeri sésikuichani, énki juramutspikwa no chúxapaka ma juramutspikwarhu jimpo énki orheta jáwaka, ts'imanki ukurhiaka na énki arip'iaka útatspikuicha ka éski na jaka juramukuecharhu énki orheta xárhatahaka énki ima úkuirika.

Juramutspikuicharhu no sési úkuiri no méni ampua jatsíkunhani, mátaru isī jási ampe jimpo, ka énki santaruicha isī wantaaka, ma k'amanharhinskwa imanka no jáwaka arhirakata ma juramukwa jimpo imanka ampua jatsíkuni k'amanharhintkwani no sési úkwani jimpo.

Juramutspikuicharhu ts'imanki jintéeka civil amperi, mák'u wantanhakwa⁴⁷ isíiwati éski na karakata jaka o na énka sésimintu kurhankunhaaka⁴⁸ ima juramukwa, ka énki ima kwérataaka na énki arhiaka wénaakwa juramukuichiri.

⁴⁵ Kurhánti énki cha exeaka jukanharhitini "corporacion" jucha wantani jáwaka ma kunkwa kw'iripui énki ujka wantakurhini o mátaru ampe úni jimpoka juramukwa mítintajka isí jintéesti éski ma kw'iripu jimpoka usinka mámaru ampe úni.

⁴⁶ Exe je énki cha exeaka jukanharitini "warhipikwa o warhipikui" jucha wantani jáwaka imeri énki tushisí jimpoka arhinhajka "militar o militares"

⁴⁷ Énki chà exeaka karanharhitini "mák'u wantanhakwa" jucha wanta jáwaka imeri énki turhisí jimpo arhinhajka "sentencia" definitiva.

⁴⁸ Exe je éka cha exeaka éski jukanharhika "kurankunha" jucha wantani jáwaka imeri énki turhisí jimpo arhinajka "interpretación" jimpoka ima jintéeska énki arhiaka na kurantina ima juramukwani.

Arhinskwa témpini yúmu (Art. 15). Námpiksī jurak'unha pakatperakuicha para petamuntant'ani ónhakatichani sési pa'perakuiiri jimpo, nit'u no sési úricha ts'imanki jántspiripka jima K'éri Iretarhu jimanki no sési úpka, nit'u pakatperakuicha ts'imanki jimpo wékakaksī no sési úkwani kwaxchakuichani ka sésikuicha éнки i Karakatarhu waxastakata jakaksī paraki jatsiaka kw'iripu ka i k'éri iretarhu anapuicha.

Arhinskwa témpini kwímu (Art. 16). Nonemáni ampuatiksī no sési arhini, sīrukwarhu, imeri ampeni, chenimpa, sīrántechani o jatsīkurhikuichani, solo isī éski na exanhaaka karakata juramutiri jimpo imanka ampuaka, imanki arhiaka ampe jimpo ka antisī isī únha.

Námpi ampua juramunhane para jupítini soluiki juramuti sési uriri isī arhiaka ka éнки no jáwaka ma wantakuntakwa o warhipikwa úkurhikuiiri éнки juramukwa arhiaka éski no sési ampeka, para ewákpini jánkurhikwani ka éнка jawaka ma ampe éнки exerpiaka no sési ampeni ka éнки ima úpirinka k'amanharhikwa jatsíni jimpoka úka o inchap'ika ima úkwani.

Ima juramuti éнки úraaka ma juramunhakwa para jupikani ma kw'iripuni, kókani ka sési miákurhipani páati juramutspitini⁴⁹ jinkoni. Éнка no isī úkurhiaka ima jimpo k'amanharhitspiati ima juramukwa no sési úkuiri⁵⁰ jimpo.

Nákintarku kw'iripu ampuati jupikani imanki k'amanharhinskwa jatsika éнка no sési úni jáwaka o imani k'amataka úni, kókani páati juramuti jima anapuni jinkoni ka imat'u kókani páati, Juramuti Jirinatiní⁵¹ jinkoni. Jáwati ma sīranta jimankiksī sontku karanharhitaaaka éski naksī niaraka.

Soluiki jire jiresī wétarhinhaka, éнка jintéewaka ma k'éri no sési úkwa isī arhikata juramukwa jimpo ka éнка k'amanarhintsti wékaaka sīpakurhini, ménku isī éнка no úaka

⁴⁹ Éнки jucha arhiaka "juramutspiti" turhsī jimpo jintéewati juez imèsti éнки útsplik'a ampe ka wantajka ne k'amanharhikwa jatséski.

⁵⁰ Éнки jucha arhiaka "juramukwa no sési ukuiri" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisī jimpo arhinhajka "ley penal".

⁵¹ Éнки cha exeaka jukanharitini "Juramuti Jirinati" i Karakatarhu jucha wantani jáwaka imeri éнки arhinhajka turhisī "Ministerio Público" ka imesti éнка jirinaka ne no sési útspika, ampe jimpo ka néni jinkoni, it'u kwap'int'asinti iretani ka yámintuichani éнки ixu iretarhu irekani jaka.

nirani juramuti no sési úkuirini jinkoni éнка yontaka, éнка yawani jáwaka o ma ampe jimpo, ima Juramuti jirinati ampuati, imeri miákurhikwa jimpo, juramuni éskiksī jupikaaka, arhip'ini ka ampe jimpo isī úski

Éнка kani wétarhinhaka o éнка p'iaranhaka, juramutspiti éнка imani jiokurhiaka jire jiresī arhip'iatī éski onhakakī o jurak'uakaksī exeparini juramukwani.

Ima juramuti sési úkuiri, éнка Juramuti Jirinati kurakwaaka ka éнка únhaaka ma no sési úkwa kúnkurhitini, ampuati jupikani ma kw'iripuni, éнка na jántu ka náni jintéewaka éski na juramukwa arhiaka, éнка no jintéewaka santaru éski tsimani ekwatsī jurhia jimpo, ménku éнка wétarhinhaka ima jirinakwa jimpo, kwap'ikwa kw'iripuri jimpo, o imeri ampechani jimpo, éнка exeaka éski ima wétarhiaka jimpoka k'amanharhinsti wékaaka sīpakurhini. Ari jurhiatikuicha ampuati santaru jintéeni, menku éнка Juramuti Jirinati xárhataaka ampe jimpo isī ú, it'u ima jimpo, ima jupikwa námpi ampua santaruini éski t'amu ekwatsī jurhiecha.

Ima no sési úkwa kúnkurhitini jintéesti ma kúnkurhikwa tanimu o santaru kw'iripuri, ts'imanki ménku wékaka no sési útspini, na éнка arhiaka imeri juramukwa.

No ma no sési úri ampuati jupinhani santaru éski tsimani ekwatsī ka yúmu tanímu hora Juramuti Jirinatiní jimpo, ima jimpo juramunhati imeri jánkurhikwa o éski pákwaka juramutini sési úriri; ima ampuati tsimani úkurhini éнка juramukwa mítiaka éski no sési úrika kúnkurhiticha. Yámintu santaru kóparakwa⁵² éski na arhirakata jaka juramukwa no sési úkuiri k'amanharhit'ati.

Yámintu juramunhakwa para ínchap'ini, sólo juramuti sési úkuiri ampuati íntsipini ka karakatiwati, arhiati náni éнки exep'iwaka, kw'iripuni éнки jupínhaka ka ampechani éнки jirhínantaka, ka imankuksī ampuati úni, karanhaati éнка k'amaraka, jimanki arhiaka ampe

---

⁵² Énki jucha arhiaka santaru kóparakwa tursī jimpo jintéewati "abuso" jimpoka juramuti santaru k'amanharhitasinti éski juramukwa arhijka.

ka ampe japka, ka jáwatiksī tsimani kw'iripu ts'imanki wantantaka ka arhiawaka imanki jima japka o éнки no japirika o éнка no jiawaka, juramuti éнка imani úaka arhiawati.

Eyánkperakuecha ma kw'iripuri námpi ampua ínchamunhani. Juramukwa k'amanharhitpiati nákintaru ma ampeni imanka wékaka no sési úkuni ima jánkurhikwani ka imeri ampe. Námpi isíwa éнка ma kw'iripu éнка jima jámani jáwaka imani intspiaka. Juramutspiti eratsiati na xáni maruawa ima, ménku éнка jima jáwaka ma arhip'ikwa no sési úkuiri. No ma ampe jimpo jurak'unhati eyántpikuicha éнка wantakunt'ani jáwaka ma ampe éнка no sési exeaka juramukwa.

Juramutik'u sési úkuiri Ireta k'érirhu anapu ampuati, éнка kurhak'urhiaka juramuti ireta k'ériru anapu imanka juramukwa jurak'waka o Juramuti Jirinati ireta no xáni k'érirhu anapu, ampuati jwínani éski ínchakuni eyámperakwani ma kw'iripuri. Para ima, juramuti imanka ampuaka mítin, karakata jimpo, wantati anti kurhak'urhinhajka, it'u wantaparini, na ínchamukwa, ts'imanki úaka ka na xáni yónta. Juramuti sési úkuiri Ireta k'érirhu anapu námpi úa jurap'ini éнка jintéewaka erakukuiri, kurhap'ikuiri, atarantiri, civil, ánichikuiri o sési úratiri, ni jiák'ani éнка wantonskurhiaka jupikakata ka kwáp'iri.

Winhapikuicha Sési Úkuiri jatsiati juramutspitichani exerpichani éнка jire jiresí mák'u wantanhaka, ka nákintaru ma ampe jimpo, imanki kurak'urhinhaka paraki exekurhiaka, ka yátsistakwari isí ka na éнка jirinaka juramuti, éнка wétarhiaka exerpini sési ukwani jimpo, exeparini sésikuichani ts'imeri éнка k'amanharhitani jáwakaksí ka ts'imeri énkiksí no sési úkwaaka o no sési arinhaka. Úkurhiati ma síranta jimanki jukanarhiaka náksí wantonskurhi jaki juramutspicha ka Juramuti Jirinati ka mátaru juramuticha éнка imani ampuaka exeni.

Ínchamukuicha éнки jwinhanhaka isí únhati éski juramukuicha arhiaka. Imanki wéraka ínchamukwa jimpo éнка no isi úkurhiaka, námpi jakak'una.

Juramuti sési úrakuiiri ampuati nírani p'orénkurhini para exeni éнки únha imanki arhijka juramukwa sési p'ikwarwakuiri ka kwárukuiri⁵³; ka kurhak'urhiati éski exenhaaka takukatichani ka sírantichani ts'imanki wétarhijka para exeni éski únha jaka éski na arhijka juramukwa kurhap'ikuiiri⁵⁴; na éнка, ts'imeri juramukuicha ka na úkurhia ínchakurhikuicha.

Síranticha éнка karakata jaka ts'imanki ókurhitini exanhaajka ka mimutinksí jáwaka nostu ampuatiksí eranhapini, ka ima jimpo k'amanharhip'erati.

Éнка sési janhaaka nonema Warhipikwarhu anapu ampuati pakarani k'ta ma kw'iripuiiri ka éнки imanki jima irekaka no wékaaka, nit'u ma ampe kurhak'urhini. Éнка jatap'erakwa jáwaka warhipiticha arhikatcha ampuatiksí kurhak'urhini éskiksí jurak'wawaka ma k'tarhu pakarani, xukuparhakwa, t'írekwa, ka mátaru ampe, na éнки juramukwa warhipikuiiri arhiaka.

Arhintskwa témpini yúmu tsimani (Art. 17). Noma kw'iripu ampuati sési ukurhíni⁵⁵, ni no sési jamáni para kurhak'urhini imeri sésikwani.

Yámintu kw'iripu jatsísti sésikwa para intsínhani sési úkwa juramuticha kuntantskatchani jimpo ts'imanki kókani íntspiaka na éнки arhijka juramukuicha, xárhatapani imeri wantakuicha sontku, yámintu ka mák'u. Ima úaka intsímperanhati, pakarapani, ima jimpo, námpiksí kurhak'urhia ma méyampikwa sési úkuiri arhikatiri.

Ts'ima juramukuicha arip'iatu na mátaru ampe jimpo ampua sési pakarani no sési pak'perakuicha. Juramukwa no sési úkuiri jimpo arhip'inhati na úranha, exeati éski méntaru sési jáwaka imanki xerent'anhaka ka waxastati ampe jimpo wétarhia éski juramuti sési úkuiri imani exeni jáwaka

⁵³ Éнки jucha arhiaka "kwàrriri" ampe jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhiranajka "policia".

⁵⁴ Éнки jucha arhiaka "kurháp'itiri" ampe jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhiranajka "fiscal o tributario". Jimpoka imesti éнки marhuajka paraki Ireta K'éri ampuaka tumina játsini para iretichani úni ampe ka kurhák'usinti yámintu kw'iripuni `enki ixu irekani jaka.

⁵⁵ Éнки jucha arhiaka "sési úkurhini" o "sési ukwani" turhisí jimpo jintéewati "justicia" jimpoka ima jintéesti ma k'éri sési úkwa imanki yámintuichani intskwajka iménki ts'imerika.

Ts'ima mák'u wantanhakuicha éнка k'amarutaka utatspikwa wantakatani sésimintu arhip'inhati ka yámintuicha ampuati imani exeni éнка orheta p'itak'urhinhaka no sési pa`pericha.

Juramukuecha ireta k'éri anapuicha ka ireta sapichiri arhip'iatiksí ampe éнки wétarhinhajka para kwap'ini jantyak'wa jamákwani juramuticha kuntantskatichiri ka yámintu imeri mák'u wantanhakuicha.

Ima K'éri Ireta, Ireta no Xáni K'éricha ka Echeró exeatiksí éski jáwaka ma ampakita kwáp'ikwa kw'iripuri ireta jimpo ka sési exeati paraki ima ánychurhita jimpo kwáp'iricha santaru antaaka. Méyamunhakuicha kwáp'iriricha námpi ampua santaru sapini éski imanki méyamunhaka Juramuti Jirinati.

Nonemáni ampuatsí jataperakwarhu páni éнки kantspiaka ka ima jintéewaka civil ampeiri.

Arhintskwa témpini yúmu tanímu (Art. 18). Solo no sési úkwani jimpo éнка antankwaka onhakwa kw'iripu jataperakwarhu jáwati. Ima jintéewati éнки mátaru éski jimanaki méyampinhaka k'amanharhintskwa ka sési imeri arhukukata jáwati.

Ima úkwa jataperakuri úkurhiati ánychurhita jimpo, ka mítiparini imeri ampe, jorhentpikuri ampe, sési p'ikwarerakuri ampe ka ch'anantskwa paraki kw'iripu éнка jima jáwaka méntaru sési jámani iratarhu ka exeparini éski nótaru jámaka no sési útpini, exeparini sési ampe éka juramukwa játsiaka para ima. Warhiticha ts'imanki jima jáwaka onhakata ts'iméri k'amanharhintswa méyampiati mataru jataperakwarhu éнка jáwaka achaticha ima jimpo.

Ima K'éri Ireta, Ireta no Xáni Kericha ka Echeró ampuati pakatperichani úani paraki ts'imanki k'amanharhita ya ma no sési úkwa jimpo jimanki ts'ima ampuaka juramuni méyampiaka ts'iméri k'amanharhintskwani jataperakuicharu jimanki mataru juramuaka.

K'éri Ireta, Ireta no Xáni Kericha ka Echeró jatsiatiksí, Jimaka ampuaka juramuni, ma sési ukwani jimanki jatsíkwaksí ts'imanki k'amanharhitantajka ma no sési ukwani éнки juramukwa

no sési úkuiri k'amanharhitajka, ka jatiriwaka témpini tsimani wéxurhini ka no xáni éski témpini yúmu tanímu wéxurhini jatiriaka jimanka kwáxchakwanhaka ts'imeri k'éri sésikuichani ts'imanki i Karakata mítintawaka para yámintu kw'iripu, it'u mítint'ati ts'ima sésikuichani éнки jatsiakaksí jimpokiksí kw'iripuika éнка k'érani jaka. Ts'ima kw'iripu ts'imanki no jatirika témpini tsimani wéxurhini ka úkaksí ma no sési úkwani na éнки juramukwa arhiaka, intsínhatiksí jarhuakwa ka jarhuatawatiksí méntaru sési jámani.

Manatakwa ima úkwa amperi mántani juramutikwarhu jimpo jatsiati ma k'umanchikwa, juramutspikuicha ka juramuticha éнка imani ampe mítiaka para sésimintu sési útsplikwani tatakichani. Ampuatiksí arhit'akwani, kwáxchakwani ka exeani na énkiksí wétarhiaka ts'ima, exeparini éskiksí sésimintu kwáxchakwawaka ka éski ts'ima tatakicha imani wétarhijka.

Ka mátaru jási sési úkuicha ampuatiksí exekurhini ima jimpo, ménkisí éнка isí ampuaka úkurhi. Yámintu útsperakuichani⁵⁶ tumpichiri exenhaaati imanka kwap'ikwani sési úkwani jimpo na éнка juramukwa arhiaka, ka it'u éski mántani juramuticha ts'imanki exaka ka ts'imanki k'amanharhitaka úaka wantakurhini. Ts'imanki isiwaka éski no sési úkwa jintéewaka ka éнка jarhuatawaka tumpichani méntaru sési jámani, ka éski sési k'épani jáwaka. Ka incharakwa úranhaati jiák'ani éнка nótaru ampe jáwaka ka éнка no xáni yóniwaka, ka ampuati úrakurhini tumpicha jimpo ts'imanki santaru jatiriaka éski tempini t'ámu wéxurhini, ima jimpo éнка no sési úkwaka yámintu iretani ka éнка ma k'éri no sési úkwa jintéewaka.

Ts'ima no sési úricha ixu anapuicha ts'imanki onhakata jáwaka mátaru k'éri ireticharhu, ampuatiksí jwankwanhani ixuani K'éri Iretani paraksí ixu k'amataka méyampini imeri k'amanharhintskwani na éнка arhijka ixu úkurhixaká sésimintu jurhimperant'ani k'uiripuni éski na exekata jaka i artículo jimpo, ka ts'ima no sési úricha ts'imanki onhakata jaka jimpokiksí mák'u wantanhakwani arhiaka ya ts'imanki kánkatika mátarurhu ireta k'érirhu no sési úkwani jimpo yámintu Ireta K'éri, o imeri ampe imanka jimak'u jintéeeaka Echero anapu, ampuatiksí moskunhani ts'imeri ireta k'ériru jimankaksí anapuika o jimankaksí

⁵⁶ Éxe je, éнки jucha arhiaka "útatsperakwa o útatsperakuichani" ini jmpo, jucha wantani jáwaka imeri éнки unhajka ma juramutspikwarhu ka na éнки paanajka ima ampe.

irekani japka, na éнка Pakatperkuicha éнки ima jimpo úkurhiaka arhiaka. Ts'ima juramuticha Ireta no Xáni K'érirhu anapuecha ampuatiksí kurhakuni Juramuti K'éri Iretarhu anapuni, exeparipani imanki arhiaka juramukuicha jima anapuicha, éнки ts'a no sési úricha éнки onhakata jaka no sési ukwani jimpo inchanakata ampuatiksí ima Pakatperakwa jimpo. Mótsintakwa no sési úrichiri ampuati úkurhini imeri sésikwani jinkoni.

K'amanharhiticha ts'imanki mák'u wantanhakwa arhiaka ya, na éнка juramukwa arhip'iaka, ampuatiksí méyampinit'ani ts'imeri k'amanharhikuichani jima jataperakuicharhu éнка no xáni yawani p'itaraka jimanka ima irekaka, para isi jarhuatani éski ampuaka sési jurhimperant'ani.

Ima onhakwa éнка sáni isi jáwaka ka méyampikwa ts'imeri k'amanharhintskurhiri imeri éнка úakwaksí no sési útspiricha kúnkurhitini jimpo jáwatiksí jataperakuicha ima ampek'u jimpo. Ts'ima juramuticha éнка ima ampe ampuakaksí mítin úatiksí áanaxutani wantontskurhikuichani mátaruichani jinkoni, námpi isiwa énkaksí wékaaka, ka ts'mani éнка jima onhatini jáwaka exeani. Imanki orheta arhinhaaka ampuatiksí úkwani ts'imanki wétarhiaka it'u eskiksí ménku exeani jáwaka, na éncia juramukwa arhiaka.

Arhintskwa témpini yúmu t'ámu (Art. 19). Nóma jupinhakwa juramuti sési úkuiri ampuati santaruini éski tanímu jurhiata (72 hrs), éncia wénaaka éнки imankiksí k'amanharhitaka imani intsínhaka, ka éncia no intsínhaka ma s'iranta para jataperakwarhu ínchanhani jimanka arhiaka: ima no sési úkwa imanka jimpo k'amanharhitant'ajka; náni úka, na jántu ka nanénki na ukurhika, ka it'u imanki exentaaka ima jirinhakwa jimpo, ts'anki jintéewaka wánikwa parakaksí ampuaka k'amanharhintskwa jatsíkuni no sési úkwani ka ampuni isi sési k'amanharhitani.

Ima Juramuti Jirinati mák'u ampe jimpo ampuati kurak'uni juramutspitini éski sáni isi onhaka éncia mátaru ampe no antankwaka paraki imankiksí k'amanharhitani jaka niwaka imeri útsplikwarhu, na éncia xanharapaka imeri jirinakwa, kwáxchakuni imankiksí no sési úkuka, ts'imeri éncia ima exeka o iretiri anapuichiri, it'u éncia imanki k'amanharhitani jáwaka orheta k'amanharhitapka ma no sési úkwa jimpo éncia ima mítitini úpka. Ima juramutspiti

arhip'iatí éski onhakata jáwaka sáni isí, jimpoka ima isí wantaaka, éнка no sési útspiticha kúnkurhitini úaka, éнка wantikpiaka mítiparini, tsípakwa jimpo, kw'iripuni jiskakwarhu jimpo, éнка no sési útspiaka atap'ipani chararakwa jinkoni, ka charakuicha jinkoni, it'u k'éri no sési úkuichani jinkoni na éнка juramukwa arhiaka éнка no sési úkwaka k'ékwani k'éri iretirini, éнка sési k'éaka kw'iripu ka sési p'ikwarerakwani.

Ima juramukwa arhip'iatí ampe jimpo juramutspiti ampua méntaru onhant'ani imanki jurak'waka éнка ma útsplikwa jatsiaka.

Ima jurhiaticha paraki karap'iaka ima sírantani éнка wénaaka ma útsplikwani ampuati santaru yoratarani éнка isí kurhak'urhiaka imankisí k'amanharhitani jaka, na éнка juramukwa arhip'iaka. Éнка santaru yóntaka jupikwa juramukwa no sési úkuiri k'amanharhitpiati. Juramuti jima anapu éнки k'amanharhintsti jáwaka jupikakata, éнка no exerpinhaka síranta sésikwa intskwa jinkoni ima jataperanhaka o éнки santaru jurhia kurhak'uriaka, ima juramuti k'uramariati juramutspirini ima jimpo éнка ima jurhia k'amaraka ka, juramutspiri wantap'anhati imeri, éski no intsinhaka ima síranta tanímu hora jimpo imanka chúxapaka, jurak'uati imankisí k'amanharhitani jaka.

Yámintu útsperakwa chúxapaka imak'u no sési úkwani jimpo éнка síranta arhinajka paraki jataperanhaka o jupinhaka. Éнка ma utsperakwa xárhapirinka éнки mátaru no sési ampe útspika, mátaru ampe jimpo jirinant'atiksí, ka námpi úa éski tátsipani kuntanhaka éнка isí sési exenhaaka.

Éнка tatsikupani éнка xárhatanhaka ima síranta útspikuiiri no sési úkuiri kúnkurhitini ka imankisí k'amanharhitani jáwaka sípakurhiaka o páakaksí mátaru juramutspitini jinkoni o kurak'urhini jáwaka mátaru k'éri iretarhu, ántaxutanhati ima útsplikwa ka jurhiaticha paraki nótaru ampuakaksí k'amanharhitani ima no sési úkwani jimpo.

Yámintu ima no sési kamperakwa éнка jupikaksí o jataperakuicharhu, yámintu ima ikiatperakwa imanka isku úkurhiaka; yámintu ima intsperakwa o tumína kurhap'ikwa

jataperakuicharhu, jintéestiksī no sési kamperakuicha ts'imanki juramukuicha jurimperaaaka ka inchanhakata jáwatiksī juramutichani jimpo.

Arhinskwa ma ekwátsī (Art. 20). Ima útsplikwa no sési úkuiri jintewati k'amanharhinskuiiri ka wantaparini. Isī úkurhiati éski wénakuicha eyánpikuiiri, no sési pap'erakuiiri, kúnkurhipani imani ka kókani.

A. Wénakwa yámintu i amperi

I. Ima útsplikwa no sési úkuiri unhati jimpoka wétarhijka éski imanki úkurhika sési janhasakaaka, kwáchakwaka imanki no ma ampe k'amanharhika, exeparini éski imanki k'amanharhikwa jatsika no isku pakaraaka ka éski méyampiaka imanki no sési úka;

II. Yaámintu wantantsukwa úkurhiati orhepani juramutspitiri, ka no ma ampe jimpo ampuati mátaru kw'iripu imani jimpo járhani ka exeani ts'imani ampechani énka jarhuataaka janhanharini, ts'imanki sésimintu exenhaka ka éski na exeaka ima.

III. Yámintu jimpo imeri mák'u wantanhakuiiri solo isī ampuati exeni éski janhanhaskwa ts'imanki orheta exenhaka jima útsplikwarhu. Ima juramukwa waxastati ampe wétarhinha para incharani imani ampe énka jarhuataka janhanharini, énka ts'ima wétarhiaka éski orheta exenhaka;

IV. Ima útsplikwa úkurhiati orhepani juramutspitiri imanki no mítiaka ima útsplikwani orheta. Na énkiksī wantakurhiaka ka ima ampe énka jimpo mítikurhiaka úkurhiati na énka yámintu ireta exeaka, warhipikwa jimpo ka wantaparini;

V. Imanki k'amanharhip'ini jáwaka exerpiati ampe jimpo k'amanharhispijka, na énka arhiaka jima juramukwa no sési úkuiri. No sési pap'ericha mák'u ampuati wantakurhini para k'amanharhitpini o kwáp'ikurhini;

VI. Nóma juramutspiti ampuati exeani ima ampechani énka útspini jáwaka mántani no sési pap'erichani jinkoni énka no tsimarani jáwaka, ménku exeparini ima wénakwa warhipikuiiri, ka énka no isiwaka ari Karakata arhiati.

VII. Énka wénakurhini jáwaka útsplikwa no sési úkuiri, ménku énka no mátaru ampe wantaaka imankiksī k'amanharhitani jáwaka, ampuati arhip'inhani éski kókani k'amakurhiaka na énka arhiaka juramukwa, éski imankiksī k'amanharhitani jáwaka

mítint'aka éski ima úkwa orhepani juramutiri, na éнка ima wékaaka ka mítiparini ampe úkurhinja, na no sési útpika ka mátaru ampe jáwaka para imani ampe winhaperani, ima juramutspiri p'itak'urhiati paraki mák'u wantanhaaka. Ima juramukwa waxastati na no káni xukaaksí ima k'amanharhitini éнка ima mítint'aka imeri k'amanharhintskwani.

VIII. Ima juramutspiti ampuati k'amanharhitspini éнка jáwaka ima ampe éнка jarhuataka k'amanharhitani imanki k'amanharhitani jakaksí

IX. Nákindaru ampe éнка ampuaka janhaskatpini imanki no sési úkwaaka k'éri sésikwani námpi maruawa, ka

X. Ts'ima wénakuicha éнка arhinhajka ari arhintskwarhu, exenhatiksí it'u wantantsperakwarhu éнка orheta imeri útpikuiri jáwaka.

B. Sésikwicha yámintu kw'iripui énkiksí k'amanharhitani jáwakaksí

I. Éski isí exenhaka éski no ma ampe k'amanharhikwa jatsiaka éнка nótki mák'u wantanhakwaaka juramutspiti ima amperi.

II. Wantant'ani o no wantant'ani. Éнка jupinhaaka mítitaranhati ampe jimpo jupinha ka éski sésikwa jatsika para no ma ampe wantani, ka ima jimpo nóksí k'amanharitati. No méni ampunhati ka juramukwa no sési úkuiri k'amanharhitpiati, éнки nóksí jurakw'akwa mátaruni jinkoni wantani, éskiksí cheraaka o ataakaksí. Éнки ima wantant'aaka ka no imeri kwáp'iri járhani no ma ampe maruawati.

III. Éka kókani arhinhaaka, it'u éнка jupinhaaka it'u éнка páakaksí orhepani juramuti jirinatri o juramutspiti jinkoni, ima úkwa ampe jimpo énkaksí k'amanharhitani jaka ka imeri sésikuichani. Éнка jintéewaka no sési útpikwa kw'iripu kúnkurhiticha jimpo, juramutspikwa no sési úkuiri ampuati jurak'uni éski no eyánpinhaka na arhikurhiski imankiksí k'amanharitani jaka ka mátaru imeri ampe.

Juramukwa waxastati ima ampeni éнка jarhuawaka imankiksí k'amanharitaaka, éнка útpikuni jáwakaksí o éнка mák'u wantanhakwaka éнка jarhuawaka sési jirninani o chúxapani ima no sési úkwa kw'iripui éнка kúnkurhitini úaka;

IV. Éski erokanhaka ima janhaskwa éнки ima páwaka ka kw'iripu éнки mítiaka na úkurhipka, inskwaparini xáni jurhiatikuichani éнка juramukwa arhiaka ima jimpo ka jarhuatapani paraki ampuaka páni jima ima kw'iripuni éнка p'itak'urhiaka paraki wantant'aaka na éнка juntsikw'aaka juramukwa.

V. Jima arhinhati jimanka wánikwa kw'iripu jáwaka ma juramutspiri o ma juramutspikwa jimpo. Ima amperi eyánpikwa áanaxutanhati éнка juramukwa isí arhiaka, jimpoka wétarhiaka éski k'éri ireta sési jáwaka, éski ireta sési jáwaka, éski kwáxchakunhaaka ima kw'iripu imankiksí no sési úkuka, ts'imanki ima ampe exepka ka sapiratcha, éнка ampunhaka eyánpini ma ampe éнка juramukwa kwáxchakutini jatsika, o éнка juramutspikwa éski ima ampe wétarinchanhajka.

Ima no sési útsplikwa éнка kw'iripu kúnkurhitini ùaka, ima ampe éнка unhaka imeri jirnakwa jimpo ampuati maruatanhani, éнка ampunhaka méntaru exenhani útsplikwarhu jimpo o éнка ampuaka no sési úminhani ts'imanki ima ampe exepka o ts'imaki no sési únghaka. Námpi úa éнка imankiksí k'amanharhitani jáwaka ampuaka no sési jeyapanhant'ani ka mátaru ima amperi janhaskwa exerpiani;

VI. Ts'ima intsínhati yámintu ampe imankiksí wétarhiaka ka kurhak'urhiaka para kwáp'ikurhini ka éskiksí jima jáwaka úkurhintskwarhu imanka orhepani nirajka.

Imankiksí k'amanharhitani jáwaka ka imeri kwáp'iri ampuatiksí exeni yámintu ampe éнка ima jirnakwa jimpo úkurhini jaka éнка k'amanharhinsti jupinhatini jáwaka ka éнка wékanhaaka imeri wantant'akwa kurhantinhani o k'uramarhini imeri ampeni. It'u, orheta éнка niwaka arhapeni juramutspitini ampuati exeani imeri ampechani, na éнка wétarhiaka para kwáp'ikurhini. Ima jurhiatikwa wénani námpi ampua jiskakwani ts'ima jirinakuichani, soluiki isímintu arhiaka juramukwa éнка ima káni jimpo wétarhinchaaka paraki sési sési jirinakaksí ima ampeni ka ménku éнка kókani xárhantanhaka paraki sésikwa imeri éнка k'amanharitanksí jaka ma no sési úkwaaka.

VII. Juramutspikwatiksí no xáni éski t'ámu kutsíicha éнки jintéewakaksí no sési úkuichani jimpo éнки no jataperakwarhu jáwaka santaru éski tsimani wéxurhini, ka orhetani ma

wéxurhiri éнка k'amanharhinskwa santaruiwaka éski ima, éнка santaru kurhak'uriaka kwap'ikwani jimpo.

VIII. jatsiati sésikwa éнка kwap'iawaka mero sési, imak'u, ma kwap'irini jimpo, o ma kw'iripu imanka sési minharhikwaka. Eki no jiwaka no ampuaka arhinani kwap'irini, tátsikwa éнки p'itarkurhinhaka, juramutspiri intskwati ma kwap'irini imanka nompe méyamuaakaksi. Ka it'u jatsiati sésikwa paraki ima imaka kwap'ini jáwaka níwaka yámintu útspikuicharhu ka i niwati na xáni p'itarkurhinhaka; ka,

IX. Noma ampe jimpo ampuatiksí santaru jataperakwarhu járhani, Éнка kwérataka méyampikwa o mátaru kwantperakwa tumíniri, ima jimpo miákurhikwa civil o mátaru ampe imanka mák'uini jáwaka.

Not'u úati santaru yóntani onhakwa éski xáni kánikwa jintéewaka éski xáni éнки juramukwa arhip'iaka no sési úkwani jimpo imanki jimpo útsperakwa jáwaka ka no ma ampe jimpo santaruiwati éski tsimani wexurhini soluiki kwáp'ikwa k'amanharhistiri jimpoewaka. Éнка niwaka ima jurhiatikuicha ka no ma ampe mák'u wantahakwa arhip'inhaka, imankiksí k'amanharhitani jáwaka kókani jurakw'nhati ka isí jáwati 'éńkaksí útspikuni jáwaka, ka na úa ima para mataru ampe jimpo jupikani.

Yámintu k'amanharhinskwa para jataperakwa járhani na éнка arhiaka ma mák'u wantanhakwa, miyukurhiati na éнка jáwaka onhakata ka wénati éнки jupinhaka.

C. Imeri imankiksí no sési úkukaksí o imanka no sési arhikaksí:

I. Intsínhani arhit'akwa juramukui; ka éski eyánkunhaka ts'imeri sésikuichani ts'imanki i Karakata íntspiaka ka, éнка kurhak'urhiaka, eyánkunhani na nirani jaka útatspikwa no sési úkuiri;

II. Jarhuatperani Juramuti jirinatiní jinkoni; éski jíókurhinhaka yámintu ampe éнка ima jatsiaka para ampuni kwap'ikurhini, éнка wénakurhiaka jirinhantskwa ka it'u útsperakwarhu, ka éskisi exenhaaka yámintu na éнки wétarhinhaka.

Kani éнка Juramuti Jirinati exeaka éski no wétarhiaka exeni ka úni mátaru ima ampe para xanatani útsplikwani, ima arhiati anti ka ampe jimpo no wékajka imani ampe exeni.

III. Jííkurhini, jiák'ani éнка ukurhiaka ima no sési úkwa, éskiksí exeaka sontku tsinap'iricha ka mátaru imanka jinkoni ampuaka wantontskurhini⁵⁷ éнки kókani úaka nirani.

IV. Éskiksí sési ukuntaka imani imanka no sési úkuka. Ka jiák'ani éнка ampuaka isí ukurhini, Juramuti Jirinati ima jáwati para isí úratarani ka juramutspiri námpi ampua imani ewant'ani imaniki k'amanharhikwa jatsiaka jimpoka mák'u wantanhaka éski ima k'amanharhika.

Juramukwa juntsik'wati náni éнка na únhaka santaru kókani mák'u wantanhakuicha para sési únt'ani o sési jatsint'ani imankiksí orheta no sési úkupka.

V. Éski no nema mítiaka ne jintée ka mátaru imeri ampe ari jimpo: kani éнка imankiksí no sési úkuka o no sési arhinhaka jintéewaka sapiraticha, námpi exep'erana imani jinkoni imanka k'amanharhikwa jatsiaka éнка jintéeeaka no sési úkuicha arisí éski ts'ípatiaka⁵⁸ o éskiksí jupikaka ka jiskakaksí kw'iripu kúnkurhitini no sési úkuka; ka éнка juramutspiti exeaka éski wétarhijka éski kwáxchakunhaaka, sési patsaparini sésikuichani imeri éнка k'amanharikwa jatsiaka.

Ima Juramuti Jirinati exeati éski sési kwáxchaaka ts'íma éнка no sési únhaka, it'u ts'ímanki imani mítiaka ka yámintuicha éнка jima útapikwarhu jámaaka. Ts'íma juramutspicha ménku exeni jáwati ka miákurhiatiksí éski ima ampe únhani jáwaka.

VI. Kurhak'urhiati imanka wétarhinaka ka exeparini jáwati imanki wétarhiaka para kwáp'ikurhini ka intsínhant'ani imeri sésikuichani, ka

VII. Warhipini orhepani juramuti sési úkuiri ima ampe éнка no úka Juramuti Jirinati ima jirinakwa no sési úkuiri jimpo, it'u mátaru mák'u wantanhakuicha éнка arhiaka éski nóksí

⁵⁷ Exe je, éнки cha exeaka jukanharitini "ima jinkoni éнки ampuaka wantonskurhi" wantani jáwakaksí, imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "psicologo" jimpoka imani jinkoni kw'iripu ús'inti wantonskurhini éki ma wantanhiakwa jatsiaka, éнки ikiani jáwaka.

⁵⁸ Exe je ima ts'ípati jintéesti imanki mátaru kwiripuni tsítajka jimpo no sési úkujka it'u ampuati no sési úkuni ma achatini o ma warhitini jimpoka újka éski ireta nótaru sési exeawaka ya, úati ma ampe eyákwni ka no isí úni o atani paraki ts'íma úaka imanki wékaaka.

jirinaaka imani ampeni o jurakw'aka ima jirinakwa para k'amanharhitspini éнка no sési úkunt'akaksī imeri ampeni éнка orheta no sési úkurhinchaka

Arhinskwa ma ekwatsī ma (Art. 21). Ima jirinakwa no sési úkuiri ménku úati Juramuti Jirinati ka kwáricha, ts'ímanki ima arhiawaka ka juramunhaka ima úkwani jimpo

Ima no sési úkuiri k'amanharhinskwa juramutspikwarhu orhepani imak'u juramuti Jirinati ampuati úni. Ima juramukwa arhiati na ka káni kw'iripu ampua imani ampe úni jima orhepani juramiti sési úrichani.

Ima jatsikwa o waxastakwa k'amanharhinskui, imani mót'akuni ka na xáni jimpo jáwa jintéewati imak'uiri éнка arhinhajka juramuti sési úri.

Ima juramuti útspikui ka imeri waxastakwa ka éski na jatsikunhaaka k'amanharhinskwa no sési úaka jimpo na éнка arhijka juramukwa juramutiri ka kwári juramukwa, ts'ímanki isku jintéeeaka méyampikwa o éskiksī onhaka ma ekwatsī tempini kwímu hora jimpo; ka éski ima imanka no méyampiaka xáni imanka arhinhapka, ts'íma mót'akwakurhiati onhatakwa jimpo, éнка no jintéewaka santaru éski ma ekwatsī tempini kwímu hora jimpo.

Ka éнка ima no sési úri jintéeeaka imanki mátaruiri taretani áchikurhijka, obrero arhirakata o áchikurhiti, námpi ampunha santaru tumina ewani éski imanki intsínhajka áchikurhini ma jurhiati jimpo.

Éнка áchikurhitichiri ts'ímanki no ménkisī mák'u antaaka, ima tumina imankaksī ewaka námpi jintéee santaru éski ma echakwa jurhiatiri.

Ima Juramuti Jirinati ampuati exeni na kókani niwaksī jupikani imanki no sési útspika, na éнка waxastaaka juramukwa.

Ima K'éri Juramuti Ireta K'érirhu anapu ampuati, sésikwa senado arhirakatani jinkoni, mítint'ani náni éнка na úaka juramuni ima Corte Penal yámintu ireta k'érichiri.

Kwap'ikwa yámintu kw'iripuri jintéesti ma ukwa Ireta K'éri, Echeriori, Ireta no Xáni K'érichiri ka Orhetsikuichiri, imanki jintéewaka exekwa paraki no sési únha, jirinani énka ima úkurhiaka ka chúxapani imanki no sési útspika para ima jimpo jupikani, ka it'u k'amanharhinstani énka no sési útspiaka ma iretiri amperini na énka arhiaka juramukwa, jimankiksí ampuaka juramuni éski na i Karakata juntsik'ujka. Náni énka na jámaaka ima k'umanchikuicha kwárichiri ts'ima isí úati éski na juramukwa arhiaka, sési únha, mitiparini yámintu ampe, nompe sipaparhini ka janhanharipani sésikwa yámintu kw'iripuri énka i Karakata mitint'ajka.

Ts'ima k'umanchikuicha énka kwap'ijka kw'iripuni jintéewatiksí éski kw'iripu, xukap'iatiksí ka sésimintu mítiatiksí. Ima Juramuti Jirinati ka k'umanchikwa kwárichiri tanipuru juramutichiri sési pakatperatiksí para ampuni sési úni ka kwáp'ini yámintu iretani ka úni imani énka jintéewaka Sistema Nacional de Seguridad Pública, énka isí éski na orhepani arhiaka anchikurhiaka:

- a) Juramunhati na erakunha ts'imankijima inchaaka, náksí jorhent'anha, náksí ampua jima pakarani, náksí exea éski sésiksí jorhenkurhi jaka, náksí mítint'anha énka sési jorhenkurhiaka ka naksí intskwawa ma s'iranta énka isí arhiaka ts'imanki jima k'umanchikwarhu énka kwáp'iaka iretani jámaaka. Na énka ima manakurhiaka ka na énka úaka ima ampe énka ampujka úni exeni jáwati K'éri Ireta, ima Echeri, Ts'ima Ireta no Xáni K'érichiri ka ts'ima Orhetsikuicha jimanki ts'ima ampuaka juramuni.
- b) Ima waxastakwa para jatsini yámintu ampe ts'imeri énka no sési útspiakaksí énka jatsiaka ts'ima k'umanchikuicha énka kwáp'ini jakaksí iretani ka ts'imeri énka jima anchikurhini jáwaka. Nonema ampuati jima inchani énka no orheta sési exekaksí ka énka no jima pakaraaka jukanharhitini.
- c) Ima úkwa ampe na énka sési útspiakaksí paraki no sési útspiaka iretarhu.
- d) Arhinhati na náksí inchap'ia ireta sapicha ts'imanki jarhuatpiaka, it'u, na arhip'inha ka na waxastanha imanki wantakata jaka para exeni na kwárukupirini no sési úkwani ka it'u nákiwaksí ts'ima k'umanchikuicha énka kwáp'iaka iretani.

e) Ima tumina éнка tánhatini jáwaka paraki k'éri ireta jarhuatawaka marutaruichani parakiksí ampuaka kwáp'ikurhini, yámintu ari k'éri iretani jimpo inskwatiksí ireta no xáni k'érichani ka orhets'ikuichani paraki ts'íma imak'u jimpo úrawaka.

Arhinskwa ma ekwatsí tsimani (Art. 22). No méni jura'kunha éski intsipinhaaka k'amanharhinskwa ts'ímanki jintéeka wantikpikui, ma ampe kachukurhi, chkwanterakui, únhakuicha, chkári atakuicha, k'uikiriakuicha, no sési kamákuicha nákintaru ma ampe jimpo, ewaka káni tuminiri, énkiksí ewakurhiaka imanka jatsiaka ka mátaru k'éri k'amanharhinskuicha. Yámintu k'amanharhikuicha xáni k'ériwati éski ima no sési úkwa ka ima ampe énkaksí no sési úkuka.

Námpi jintéewa ewakurhikwa imeri ampe éskiksí jatsíkwaka yámintu o sáni ma echakwa kw'iripui ampechani úkata juramuti sési úkui jimpo, parakiksí méyampiaka imeri miákurhikuichani civil imanka isí wéraaka ma no sési úkui jimpo. Ka not'u jintéati ewakurhikwa imanka juramuaka juramuti sési úkui, imeri ampechani, ják'ani éнка ima kaneraka tumina jatsiaka no sési ampe jimpo éski na arhijka artículo 109, éнка K'éri Ireta jatsiawaka sési ampèchani éнка orheta jupiaka ka ts'ímani no nema jirnant'aka na éнка arhip'ikata jáwaka, ka nit'u ts'ímeri sési ampechani éнки ewakurhinhaka mák'u wantanhakwani jimpo. Enka k'amaraaka imeri minkwa waxastanhati ma útsplikwa imanki úkurhiaka na éнки ixu ketsikwa arhip'inhaka:

I. Jintewati juramunhawaka ka mátaru juramukui éнка no jintéewaka ari no sési úkui ;

II. Ampuati únhani éka no sési úkuiwaka ma kúnkurhikui jimpo, ts'ímanki no sési p'ikwaritaaka kw'iripuni, s'p'ap'erakwa kw'iripui, s'p'ap'erakwa tokiri ka éнка jántspitaka kw'iripuni, ari ampèchiri:

a) Ts'ímanki uranhaka o s'p'ap'inhaka ma no sési úkwani jimpo, nákiru arhip'inhaka mák'u wantanhakwa éнка arhiaka éski k'amanharhika, peroksí jáwaka káni ampecha éнка xárhataaka éski ima no sési úkwa úkurhika

b) Ts'Imanki no úranhaka, o sĭpap'eraka ma no sési úkwani jimpo, peroksĭ úranhaka paraki jiskanhaka o yetanhaka sési ampecha ts'Imanki no sési úkwaaka, ménku éнка kúnkurhiakaksĭ yámintu ampecha éнка arhijka tatspani.

c) Ts'Imanki úranha jaka para ma no sési útspini mátaru kw'iripuni jimpo, éнка imanki minkurhiaka mítiaka ka no eyánkpiaka juramutini o úkwa ma ampe para no jurak'uni.

d) Ts'Imanki jatsiaka ma sĭranta éнка arhiaka éski mátaruirika, ka jáwaka káni ampe éнка janhatspiaka éski ma no sési úkuiri ampeka o no sési úkwa kúnkurhitirika, ka imanki k'amanharhitani jaka ima jimpo isĭ jámaka éski imeri minkurhiti.

III. Yámintu kw'iripu éнка exeaka éskiksĭ no sési úkuka ampuati nirani ka exerpini éski ima ampecha imerika ka éski sési wantani jaka, it'u éski no ma ampe jimpo ampuka mítini éski ima sési ampecha úranha japka para no sési útspini.

Arhinskwa ma ekwatsĭ tanĭmu (Art. 23). Noma wantĭkpiri juramutspikwa ampuati santaru éski tanĭpuruini úkurhini. Nonemani ampuatiksĭ tsimapurhu juramutspikuni mák'u no sési úkwani jimpo, éнка juramutspikwarhu k'amanharhitaka o no k'amanharhitaka. Ka no méni ampua ísku jurak'uni útatspikwani.

Arhinskwa ma ekwatsĭ t'ámu (Art. 24) Yámintu kw'iripu ampuati jakak'uni imanki wékaka ka úani ampecha imeri jakak'ukui, o mintsikajka imanka ampuaka úni, ménkisĭ éski no jintéeeaka ma no sési úkwa éнка imanki juramukwa k'amanharhitaka.

K'éri Tánkurhikwa námpi ampua arhitspini juramukuichani ts'imanki jatsiaka o no jurak'waka éski jakak'uni jáwaka.

Ts'ima úkurhikwa jakak'ui ménkisĭ úkurhiati tiosa. Ka ts'imanki sonmeni wérakwa úkurhiaka úkurhiati na éнка juramukwa arhiaka

Arhinskwa ma ekwatsĭ yúmu (Art. 25). Ireta k'éri juramuati na sési k'ea ireta k'éri exeparini éski jintéewaka yámintuichani jimpo ka éskiksĭ intsĭnhaka yámintuicha, ka éski winhaperaka Wantakurhikwani Ireta K'éririni ka, éskiksĭ isi jarhuataka k'eratani tumina

antakwani ka ánychikurhikwani ka ma santaru sési arhukwaka yámintu tuminani imanka inchaaka, jurak'uati éski yámintuicha úaka jánkurhini ka sési kánkurhikwa kw'iripui, kúnkurhikui ka yámintu jási kw'iripui, ts'imanki i Karakata kwáxchakwajka.

Ireta K'éri, arhiati, paati, orhepati, ka arhit'akwati náninka na únhaka tumina antakwa Ireta k'éri anapu, ka exeati na sési k'ea úkuicha énka sésimintu ampekaksí yámintu kw'iripui exeparini na énka i Karakata íntspijka jánkurhikwani.

K'eratani tumina antakwani K'éri Iretarhu anapuni niwatiksí, miákurhikwa jinkoni yámintu iretiri, yámintu kw'iripui, ma kw'iripui, exeparini éski no sési ukwaka mátaru tumina antakuichani ts'imanki jarhuataka k'eni Ireta K'éri.

Yámintu iretiri imak'u jatsiati, ts'ima káni wétarhikuichani ts'imanki juntsik'ukata jaka ima artículo 28 jimpo, parrafo t'ámu Karakatiri, jatsíparhini ménkisí Juramuti Ireta K'éri anapu imani ampeni ka imeri manatakwan na énka jatsinhaka.

It'u ampuatiksí inchap'ini ts'imak'u o yámintu iretirini jinkoni ka ma kw'iripui jinkoni, eski na juramukwa arhiaka, para isí p'ákchatani ka arhini náni énkini na únhaka para k'eni.

Exeparini éskiksí yámintuicha mák'uika ka éskiksí úaka marhuatani ánychikurhitani jarhuatatiksí ka p'ákchakwatiksí ts'imani empresas arhirakatani ima iretiri anapuichani ka ma kw'iripuirini tumina antakwani jimpo, na énka arhip'iaka sési ampe yámintuichiri ka úrakwa, yámintuichani jimpo, úrakuichiri ampe, sési kamaparhini paraki sésimintu irekanhaaka ka sési jantiaka.

Juramukuicha arhip'iatu náni na jarhuatpinha ka yostsíta tumina iretiri: ima ejidos, kúnkurhikwa ánychikurhitiricha, jarhuatpikuicha, iretichiri, empresas ts'imanki jintéeka ánychikurhitirichiri ka, yámintu, imakaksí wékaka tánkurhini ánychikurhita jimpo, etsakuni ka úrakurhini imankaksí yámintuicha wétarhiaka.

Juramukwa jarhuatati tumina antakwani ts'imanki úaka ma kw'iripuicha ka arhiati náni éнка na únhaka paraki ampuaka sési úni ma kw'iripuiiri ka jarhuatati k'eratani tumina antakwani éнки jarhuataka k'eni K'éri Iretani, eski na arhiaka i Karakata.

Arhintskwa ma ekwatsi kwímu (Art. 26).

A. K'éri Ireta sési únt'ati ma sistema arhirakatani exeparini Iretiri Juramukwani ka k'ekwa Ireta K'ériiri imanka chopeaka, tsipiaka, ménku jáwaka ka mák'u únt'aka tumina antakwani wantakurhikwa jimpo ka Iretiri Juramukwa ka sési pa'perakwani, iretarhu anapuni ka p'intekwa K'éri Iretiri.

Imanki jirinajka orhepakwa Ireta k'érirhu anapu ts'imanki i Karakatarhu jaka arhip'iatu ampe inka na únhaka. Ima únhaka jintéewati sési pa'perakwa jimpo. Exeparini éski yámintuicha wantaaka ka ima jimpo únhati na éнка wékanhaka ka imanki kurhak'urhini jaka iretiri anapuicha imanki jukanharhiati úkutararhu ka exenhaati náni éнка jáwaka k'ekuiri ampe. Jáwati ma úkwa K'éri Iretiri. K'ekurhikuiiri jimpo imankaksi exeaka wékaparhini o no wékaparhini yámintu úkuicha Ireta K'érirhu anapuicha.

Juramukwa intskwati sésikwa K'éri Juramutini paraka arhip'iaaka na kw'iripu inchap'inha ka kurankurhinha sistema ireta k'ériiri anapu éнка arhiaka na únha juramukwa iretiri jinkoni, ka ampenki jimpo isi únhaaká, na ua, sési jatsíni ka exeni éski sési jáwaka ka náksi k'ea. Ka it'u, arhip'iatu náki k'umanchikwa jima anapu miákurhia na úranha ima ka na wéna úni K'éri Ireta arhip'ia ka na jarhuap'era Ireta no Xáni K'érichani jinkoni ka pakatpera ma kw'iripuni jinkoni na sési úna ts'imani úkuicha.

Ima sistema úkurhikwa iretiri juramukwa, K'éri Tanhkurhikwa jatsíati inhamukwa éski na arhiaka juramukwa.

B. Ireta k'éri jatsiati ma Sistema Nacional de Información Estadística y Geográfica⁵⁹ arhirakatani ka ima exenhaanti éski imeri jintéeni. Ireta k'éri, Ireta no Xáni k'éri, Echero ka orhetsikuicha, ka ima ampecha ts'imanki patsakata jakaksí jima úranhaatiksí xánk'u isí éski na arhiaka juramukwa.

Ima miákurhiati juramuni ka sési jatsintani ima Sistema jatsiati ma jarhuaperakwa⁶⁰ imanka jantayak'u wantakurhiaka ka éski niwaka kurhak'urhini ampe, éski juramukwa ka tumina jatsikurhiaka ka éskiksí ampuaka arhini na tant'ana, erakuna ka etsakunha imani arhip'erakwani éнка tankúnhaka ka exeni éski isí úkurhini jáwaka.

Ima jarhuap'erakwa jatsiati ma Kúnkurhikwa Juramutichiri imanka jatsiaka yúmu kw'iripuichani, ma echakwa exenhaaati éski Juramuti K'éri imeri ka it'u jarhuap'erakui; Juramuti k'éri iretarhu anapu erakwati éski sési exeaka ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspichiri o éнки ima no áchikurhini jáwaka Tánakwa éнка ménku jáwaka K'éri Tánkurhikwani jimpo.

Juramukwa arhiati na pakara ka na áchikurhinha ima Sistema Nacional de Información Estadística y Geográfica arhirakata, éski eranakurhiaka, sési inchan eyánperakuicharhu; eranhapani, sési jánkurhipani jinkoni, imanka wétarhiaka jatsíni ts'imanki wékaka Kúnkurhikwa Juramutichiri anapuini, na xáni yónta jima ka éski na karapanaka imeri áchikurhitarhu.

Ts'imanki Tánkurhikwa juramutiricha anapuiwaka ampuatiksí mánatanhani ma no sési úkwani jimpo ka námpiksí ampua jatsíni mátaru áchikurhita, o mátaru ampe úni, éнки nompeksí méyamúnhaka ma jorhentpikwarhu, jirhinatikwarhu, pintekuicharhu etsakuicharhu o jima imanka intsímperanhaka ampe; ka isí úatiksí éski na arhiaka arkukata t'ámu i Karakatiri.

⁵⁹ Ima "Sistema Nacional de Información Estadística y Geográfica" jintéesti imanki arhijka na xáni kw'iripu irekani jaka ixu K'éri Iretarhu, na xáni ampe jaka, ampoe ujka kw'iripu, na xáni antasíni, na xáni ampe jarhaski ka yámintu ampe éнки wétarhinhajka miyunhani.

⁶⁰ Éнка cha exeaka éski ixu jukanharhiaka jarhuap'erakwa jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "organismo" jimpoka ima jintéesti ma kúnkurhikwa éнка jarhuapik'a para úni ma ampe éнка K'éri Ireta wétarhijka yámintuichani jimpo

Arhinskwa ma ekwatsi yúmu tsiman (Art. 27). Echerichani ka itsiichani ts'imanki incharhini jaka Ireta K'érirhu, Ireta K'éristi ménkisí, imanka ménkisí jatsípka ka jatsísti sésikwa para intskuni ma kw'iripuni, ka isi úkurhisinti jatsikwa ma kw'iripuri.

Ts'ima p'itanhakuicha⁶¹ ampuati isi úkurhini jiák'ani éski yámintu ireta úraka ka éнки méyamunhaka imankaksi p'itanatanhaka.

Ima Ireta K'éri ménkisí jatsiati sésikwa para arhini na jatsia ma kw'iripu imeri jatsikwani éнка na wétarhiaka ireta, ka it'u arhip'ini na éнка terokukwaka yámintu kw'iripuni iretarhu anapu, ka éskisi sési úraka ts'ima ampechani ts'imanki echerirhu jaka énkiksi úaka jatsínikurhini, ka ima jimpo ampuni sési etsakuni tuminani iretiri, ka sési kamáni paraka ampuaki irekani, ka ima jimpo sési k'eratani Ireta K'éri ka eska sési irekanhaka yámintu K'éri Iretarhu, Ima jimpo, arhip'inati ampe éнка wétarhinhaka para arhini náni jamperi irekanhaka ka arhip'iati éski na intskunha, úranha, imanki pakaraka patsakata ka na úranha echericha, itsiicha ka jwatica, para ampuni úani áchikuirikuichani iretiri ka wantanhani náni éнка na ukurhiaka ka arhip'ini na wénakurhia, sési jántskanha, ka na k'erana ireticha; para pakatani ka ka sési jáwaka yámintu éнка iretarhu jáwaka; para arhukwani echeri santaru k'éri; para úrani, éнка na arhiaka juramukwa, kúnkurhikwa ka p'itaku ampe yámintu kw'iripuri ejidos arhikaturhu ka iretiri; sési k'eratani jimpo ima jatsikwa echeri sapiratiri ixu isi anapu; p'ákchakupani júskwani, ima wakasi jatsikani ampe, anhatapu jatsintakwani ampe ka para mátaru ukuicha ts'imanki tumina íntspiaka iretichani, ka no jurak'uni éski xerentanhaka isi ampe jaka ka no sési ampe imanka jatsikwa ampuaka isi úranchani ka no sési úkuni iretani.

Ireta k'éri jatsiati éski imerini yámintu ampeicha ts'imanki jantiak'u wérakurhijka ima echerirhu ka inchamikurhini itsiirhu omekuichirhu; yámintu tsakapu éнки marhuawaka⁶²,

⁶¹ Énka cha exeaka éski ixu jukanharhiaka P'itanakuicha jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisí jimpo arhinhajka "expropiación o expropiaciones" jimpoka ima úkurhisinti éнка K'éri Ireta wétarhijka ma ampe éнка ma kw'iripuirika ka ima jimpo ewasinti méyamuparini imani.

⁶² Énka cha exeaka karanharhitini "tsakapu éнка marhuawaka" jucha wantani jáwaka imeri ampe éнка tursisí jimpo arhinhajka "minerales" jimpoka ts'ima jintéesti tsakapuicha éнка mámaru ampe jukanharhijka ka úranhasinti mátaru ampe jimpo it'u jima petanasinti tiamu, tiripita, teyakata ka mámaru ampe

imanka orhitajka, ts'iririni jásiichani, ima ampe éнка jintéeka méntaruini jási éski echericha, isí éski tsakapu éнки marhuawaka ts'imankaksí p'itanhaka tiámuicha ka tiámuiiri jási ts'manki uranhajka industria; jimanka jáwakáksí tsakapuicha sési járhatacha, tsakapu itukuiiri ka itukwa jatsikuicha ts'manki wérajka itsíi t'arerhu; ka ts'ima ampecha ts'imanki wérajka éнка xerentanhajka tsakapuicha, jiák'ani énkiksí p'itakwa jimpo wétarhijaka éski áchikurhinhaka inchatsikurhini; jimanki jáwaka tsakapu éнки marhuawaka u organicos ts'imanki ampuaka úranhani para jatsíkuni echerini paraki sési k'érika imanka jatsinhant'aka; ts'imanki kurhirañajka tsakapu chopericha éнки marhuawaka; petroleo ka yámintu ima isí jási chopericha, itsíiri o suaratacha; imanki karakwa Ireta K'érirhu jaka, éski na yosts'ika ka éski na arhiaka sésikwa parhakupiniri anapu.

Jintéestiksí Ireta K'ériiri itsíicha éнка imani piritini jaka na éнка yosts'ika ka na arhiaka ima Sésikwa Parhakupinirhu anapu; itsíicha inchamikurhini anapuicha; japontarhu anapuicha ts'imanki niarajka; ts'ima japonticha éнка inchamikurhini jaka ts'imanki úkurhika jantiak'u éнка jupikurhitini jaka mátaru itsíini jinkoni; yorekuicha ka ts'imanki kúnkurhintajka mátaru itsíini jinkoni éнка jurimpika o no jurimpika, jimanka wérajka itsíicha ts'imanki no manakurhijka, ts'imanki menchani manakurhijka o ts'imanki winhamintu wekorhijka, jimankiksí jamperku kúnkurhintajka k'éri japontani jinkoni, japondanku, japonta sapiratini jinkoni o itsíicha ts'imanki no sési. Janharhika ireta k'ériicha; ima itsí yorekuiri jurimpitku o no jurimpitku, jiák'ani éнка yámintu o mapurku, úranhaaka arhukukwa jimpo ireta k'ériiri o ireta no xáni k'eratichiri, o kani éнка tsankwaraka ma ireta no xáni k'érirhu o parhikwaka jimak'u jamperiwaka Ireta K'éri; japonticha, japonta sapicha o itsíicha no sési janharhicha jimesí éнка jaka itsí, wanamukurhini, ts'imanki parhikutini jáwaka ma arhukutarakwa tsimani o santaru ireta no xáni k'érichiri o Ireta k'ériiri mátaru Ireta K'ériini jinkoni imanka piritini jáwaka; imeri itsíiri éнка wérika k'éri itsíiri wanamukurhini, ma k'éri itsíiri, itsíirhu, itsíirhu o wanamukutini japontarhu, japonticha o itsí no sési janharhi k'éri Iretiri, ka ts'imanki p'itanhaka p'orotarhu ukatani; itsíirhu, jimanki jintéejka itsí o wanamukutini japondarhu ka náni éнка itsí incharhini wiriajka jimak'u jamperi éнка juramukwa arhiaka. Itsíicha inchatsikurhini anapuicha ampuatiksí p'itanani áchikurhita jimpo ka imanki jatsiaka echerini ampuati jats'iani, jiák'ani éнка kurhak'urhinaaka jimpoka ireta wétarhiaka o no sési ukwaka mataruni; ima Juramuti Ireta K'ériiri anapu ampuati juramuni náni éнка

na p'itanhaka úranhaaka ka arhip'ini náni no nentaru nema úaka inchakuni, ka it'u mátaru itsiicha jimpo éнка no tátsipani miyunhaka, isi exenhaati éskiksí jintéeka echeriri jimanka isi wiriajka o jimanka jáwaka jatarhini, éнки exenhaaantapirinka tsimani o santaru echericharhu, úrakwa imeri itsiichiri isi exenhaati éski jintéeka yámintu kw'iripuri, ka isi únhati éski náksí arhip'iaka Ireta no Xáni K'éricha.

Jiák'ani éнки na arhijka tsimarhani parrafo tátsipani anapuicha, éнка Ireta K'éri jatsiaka námpi ampua ewákurhinhani ka ménkisí imeriwati ka p'itaku ampe, urakwa o úrakperakwa imeri ampe, ma kw'iripuni jimpo o ma kúnkurhikwani jimpo ukata éski na arhip'ijka juramukuicha Méxiku anapuicha, námpi ampua úkurhini éski no íntspinhaka sésikwa jinkoni Juramuti Ireta k'éri anapu, isi úparhini éski na éнка na arhip'ijka juramukuicha. Juramukuicha énkaksí arhiaka na áchikurhinha p'itánhakwa tsakapuri éнка marhuawaka ka mátaru ampe imanka arhijka parrafo t'ámu, ts'íma exeati éski sési úkurhiaka éнка wénaaka, no exeparini kani intsínhasi sésikwa, ka éski no isi ukurhiaka ima ewanati. Juramuti Ireta K'éri anapu ampuati patsani ireta k'eirihu ka kestatani. Ima wantakuicha arhiawati Juramuti K'éri Iretarhu anapu na éнка juramukuicha arhiaka. Éнка petroleo amperiwaka ka mátaru imeri ampe hidrogeno chopericha, itsí úkata o suarati o tsakapu éнка marhuawaka radioactivos, námpi íntspina s'iranticha sésikwa jinkoni ka ni pakatperaticha, ka nit'u pakarati ts'imanki intsperanhapka ka Ireta K'éri úati imani p'itani, éski na arhiaka Juramukwa imeri. Ireta K'érik'u ampuati úni, p'ákchakuni, mót'akuni, etsakuni ka íntspini energia eléctrica arhirakatani imanka wétarhiaka yámintu kw'iripu. Ini ampe jimpo námpi intsínha sésikwa ma kw'iripu ka Ireta K'éri úrati imani ampechani ka ima ampeni éнка jantiak'u wérakurhijka éнка wétarhinhaka imani jimpo.

It'u jintéesti Ireta K'éri úrakwa ima tixatakwa nucleares arhikatani éнка maruawaka para kwérani energia nuclear arhirakatani ka sési jatsiaka paraka ampuaka urakurhini mátaru ampe jimpo. Ima urakwa energia nuclear ampuati úrani sési ukwa jimpo.

Ireta k'éri úrasinti zona tumina antakuri imerku imanka jaka wemukurhini itsí k'érihu echeriri ka pirperatini imani jinkoni, ima sésikuicha wantakurhichiri ka náni éнка jamperi ampuaka juramuni éнка arhiaka juramukuicha K'éri Tánkurhitichiri. Ima zona tumina

antakuiri imerik'u yostsiati a doscientas millas nauticas, tseritikata jimanka wénajka tseritakurhini echeri itsi k'éri. Jiák'ani éski ts'ima yóstsiaa úaka kuntakurhini mátaru zona tumina antakuiri mátaru Ireta K'éri, tseritakwa ts'imeri zona arhikatiri isi úkurhiaka éski na wétarinhaka, pakatperaka jinkoni Ireta K'érichiri.

Ima ampu kwa para jatsiani echerichani ka itsiicha ireta k'éri anapuichani, isi ukurhiata éski na arhiaka ixu orhepani:

I. Ts'imak'u éнка Méxiku kánkatika o ts'imanki wékaaka ixu anapuini ka kúnkurhikuicha Méxiku anapuicha jatsístiksí sésikwa para pyáni o jatsiani echerichani, itsiichani ka mátaru ts'imeri ampechani o parakaksí intsínhaka sésikwa para p'itani ampe p'orotarhuichani o itsiichani. Ireta k'éri it'u ampuati inskwani sésikwa mátaru ireta k'éri anapuichani, ménkisí éнка pakatperakaksí imani Secretaría de Relaciones⁶³ arhirakatani jinkoni éskiksí exenhaaka éski ixu anapuicha ts'imani ampechani jimpo ka éski no kurhak'urhiaka éskiksí ts'imeri juramuticha kwáp'iawaka ima ampe jimpo; ka ima jimpo k'amanharhitani, éнка no isi úaka éski na pakatperakaksí, tsiitati ima sési ampechani ka jupikantawati Ireta K'éri, sési ampechani éнка intsínhapka ima pakatperakuichani jimpo. Jini jimanki k'amarajka ireta k'éri cien kilómetros jimpo ka cincuenta wanamukurhini itsi k'érirhu, no ma ampe jimpo ampuatksí jupikani echerichani ka itsiichani mátaru k'éri iretarhu anapuicha.

Ireta k'éri exeparhini imanki wétarhiaka yámintu iretarhu incharhini ka éski na wénakuicha pakatperakuichiri, ampuati, éski na exeaka Secretaría de Relaciones, jurak'uni éski mátaru Ireta K'éricha piaka, jimanka Winhapikwa Ireta K'éri jáwaka, piakurhiani echerichani éнки wétarhiaka ts'imanki ixuksí wantakwaka o orhepakwaka ima úkwani jimpo.

II. Kúnkurhikuicha ma jakak'ukuiri anapuicha ts'imanki úkurhiaka éski na arhijka artículo 130 ka imeri juramukwa ampuatiksí, pyáni, jatsiani o sési jatsiani, ts'imak'u, sési

⁶³ Ima "Secretaría de Relaciones Exteriores" arhirakata jintéesti imanki wantonskurhijka mátaru K'éri Iretichani jinkoni éнки parakpiniri jaka ka it'u pakatperichani ts'imani jinkoni úasinti.

ampechani imankaksī wétarhiaka ima úkwa jimpo, imani jinkoni énka kurhak'urhinaka ka jimak'u énka arhip'iaka imeri juramukwa.

III. K'umanchikuicha intsīnp'erakuiiri, iretiri o ma kw'iripuiiri, ts'imanki jarhuatpiaka ts'imanki wétarhijka, jirinantskwa científica, eyámpikwa jorhentpikuichiri, jarhuapikwa jima anapuichiri, o nákintarma ampe imanka sési ukurhiaka, no ampuati pyáni santaru echerichani éski ts'imanki wétarhiaka ima úkwa jimpo, sontku o jurimpitku imeriwaka, éski na arhip'ika juramukwa.

IV. Kúnkurhikuicha atarantikuiiri tumina arhukutsperakuiiri ampuatiksī jatsini echerichani ixuisī anapuicha xáni éski na wétarhinchaka para isi úni imanka jimpo úkurhika.

No ma ampe jimpo ts'ima kúnkurhikuicha isi jásiicha ampuatiksī jatsiani echerichani jimankiksī júkskanhaka, jimanki wakasī jatsínhaka o jimanki anhatapuichani jatsinhaka éski santaru yostsiaka éski ma ekwatsī yúmu énka arhijka fraccion XV i articulo anapuiiri. Imeri juramukwa arhiati na jáwa tumina ka námuniwaksī kúnkurhiticha ima kúnkurhikuiiri, paraki echericha kúnkurhikuiiri no santaruiwaka éski xáni úaka jatsini ma kw'iripuk'u. Jiák'ani, yámintu jatsikwa imanka ma echakuiiriwaka, ts'imanki jintéeaka echericha ixuisī anapuichiri, santaru

Wanerati imeri ampe miyukwani. Ka it'u, juramukwa arhiati náni énka na ukurhiaka parakiksī mátaru ireta k'érirhu anapuicha isi inchamukwaka ima kúnkurhikuicharhu.

Juramukwak'u jatsip'iati na karakurhia ka na ukurhia paraki isi únhaka énki na arhijka i fraccion.

V. Ts'ima k'umanchikuicha náni énka tumina patsanhajka ts'imanki sésikwa jatsika, éski na arhijka juramukuicha k'umanchikwa tumina patsakuiiri, ampuatiksī jatsini tumina, má echerirhu jini mátaru iretarhu ka ixuisī éski na pakatperakata jaka juramukuicharhu, ka námpit'u ampuatiksī jatsiani echerichani o sési kamáni santaru echerichani éski ts'imanki wétarhiakaksī ima úkwani jimpo.

VI. Ireta no xáni k'eraticha ka Echerero, it'u éski orhetsikwa yámintuiri Ireta K'érirhu anapuicha, ampuatiksí yámintu pyáni ka jatsiani yámintuicha echerichani éнки wétarhinhaka ireta k'ériini jimpo.

Juramukuicha Ireta K'ériiri anapuicha ka Ireta no Xáni K'ériiri anapuicha jimankaksí ampuaka juramuni, arhip'iatiksí kani ireta wétarhina úrani echerini, ka éski na pakatperakata jaka juramukuichani juramuti sési ukuiri úati wantantani ima jimpo. Nánki xáni jukaparaka imeri méyampikwa, exeparipani éski na arhirakata jaka jima éнка méyampinhajka ima ampe, éнки imani wantanhtap'ka imanki jatsika o éнка imani jeyapanhantaka jimpoka isí méyampika. Éнки santaru jukaparapka o éнки santaru sési jarhatakaksí o éнки xerekakaksí tátsikwa káni éнка jatsínhaka ima jukaparhakwa, imak'u jimpo ampuati exenhaani ma kw'iripu éнка kani mitiaka jimpo o éнка na arhiaka juramutspiri. Imat'u exekurhiati kani éнка jintéeeaka ma ampe éнка no arhirakata jáwaka jima k'umanchikuirhu éнка méyampinajka.

Ireta K'éri imeri úkwa jimpo, íni jimpo éнка na arhijka arhi articulo, úkurhiati na éнка únhaka sési úkwa; incharhitini ini jimpo éski na juramuaka kunkurhikwa juramutiricha ts'imanki ampuaka úni, imanka karakutarati ma kutsí jimpo, ts'ima juramuticha sési úkuiri úatiksí ima jimpo jima inchakpini, sési úni, atarant'ani ts'imani echerichani o its'ichani éнка arhiawaka ka yámintu imeri ampe, ka námpi ampua imani xeretant'ani ima juramutichani jimpo orheta éнка juramuticha arhip'iaka ma m'ak'u wantanhakwani jimpo na úkurhinha.

VII. Mítintanhasínti éski ireticha ka ireti sapicha juramukwa jatsikaksí ka kwáxchakusínti ts'imani jatsikwani echeriiri, paraki kw'iripu ampuaka irekani o mátaru úkwa ampe jimpo.

Juramukwa kwáxchakwati éski no kachukunhaka echericha p'orhépichichiri.

Juramkwa, exeparini janhanharhikwani ka winhaperani irerakwa kw'iripuri iretiri ka ireta sapichiri, kwáxchakwati echerini irerakuri ka juramuati náni na úranha echericha, jwaticha

ka itsiicha yámintu iretiri ka íntspíati imanki wétarhinhaka paraki santaru sési irekaka kw'iripu jima anapu.

Juramukwa, janhanharhipani imanka wantaaka ima kw'iripu imanka jatsíka echeri ka ts'imanki jatsíka echeri iretiri ampuatiksí úrani ts'imeri ampeni éski na santaru terokukwa, juramuni náksí úra ts'imeri sésikuichani mántani ts'imanki jatsíaka echeri iretiri. Ka it'u arhiati náni éнка na úaka ts'imanki jatsíka echeri ka ts'imanki jatsíaka echeri iretiri ampuatiksí kúnkurhintanksí, Ireta K'ériini jinkoni o mátaru kw'iripuichani jinkoni ka intskwani úrkwani echeriri; ka, éнка ts'imanki jatsíka echeri jiteeakaksí, íntspini ts'imeri sésikuichani echeriri mátaru ima iretarhu

Anapuichani; it'u arhiati ampe éнки wétarhina ka na úkurhia na éнка kúnkurhikwa echeriri íntspíaka imanki jatsíka echerini jatsikwa imeri echerini. Ka jíák'ani éнка atarant'aka echerini janhanharhiati orheta sésikwa éнка juramukwa arhiaka.

Incharhini mák'u iretani, noma imanki jatsíka echerini ampuati jatsini santaru echeri éski imanki jintéeeaka 5% yámintuiri echeri jima anapuni. Jíák'ani, éнка ma kw'iripu imanka jatsíka echeri isí jatsiati éski na jamperi arhiaka fraccion XV.

Kúnkurhikwa yámintuichiri ima iretiri o sapi iretiri anapuicha jintéesti santaru k'éri imeri juramuti, ka na éнка na úaka ampe éski juramukwa arhiaka. Ima orhetspiri iretiri o sapi iretiri imanka exeaka iretichiri anpechani, imankaksí erakuka yámintu kw'iripu éski na juramukwa arhiaka, ima jintéeeati juramuti imanka jáwaka orhepani jima ka jintéeeati imanka miákurhiaka úani imanki k'éri kúnkurhikwa arhipka.

Éskiksí ireticha intsínhant'aka echerichani, jwaticha ka itsiicha imani nucleo iretiri isi úkurhiati éski na arhijka juramukwa imeri;

VIII. Ts'imani námpiksí janhanharia:

a) Yámintu atarant'akwa echerichiri, itsiicha ka jwatichiri ts'imanki iretirika, ireta sapichiri, tankurhikurhitichiri, ts'imanki úkata juramutichani jimpo, Juramiticha Ireta no Xáni K'ériricha, o nákititiri mátaru juramuticha jiminku anapuicha no úakati éski na juramunhajka juramukwa 25 junio 1856 jimpo ka mátaru juramukuicha ka mátaru ampe isí jásiiicha.

b) Yámintu íntspikuicha: marhuatakuicha o atarantskuicha echeriri, itsiiri ka jwatichiri, éнка úkata Jarhuatperakwa de Fomento, Hacienda o nákintarma juramuti Ireta K'éririri anapu, éнка wénaaka 1 diciembre 1876 jimpo, ka yáasí jamperi, imanka jimpo inchakutspika ka nompe sésikwa jimpo jatsíka para jima járhani echericharhu, echericha iretiri o mátaru ampe jásí, iretiri, ireta sapiichiri, kúnkurhikuiritichiri, ka mátaru iretiri.

c) Yámintu imankaksí niwaka exeni ka arhini náni jamperiski o náni jintéewa, atarant'ani, kókani atarant'aka ts'imanki úkurhika jiák'ani éнка arhijka fraccion tátsipani anapu, kúnkurhikwa jimpo, juramutspiri jimpo o mátaru juramuti Ireta no Xáni k'éririri o Ireta K'éririri anapu, ts'imanki jinkonksí inchakutspika nompe sésikwa jinkoni echerichani, itsiicha ka jwaticha iretiri, echericha ts'imanki arhukurhiaka, o mátaru jásí, ts'imanki iretiri jintéewakaksí.

Wérakwa pakarasínti no janhanharikwarhu tátsipani arhirakata, echericha ts'imak'u jatsípirinka ma síranta imankiksí úpka éski na juramukwa 25 junio 1856 jimpo ka imankaksí jatsípkia imeri síranta santaru éski témpini wéxurhini ka no yostsiaka santaru éski tsimani ekatsí tempini hectáreas.

IX. Arhukperakwa imanka úkurhipka éski sési úkurhini ka no isíipka ts'imanki jima irekaka jinkoni ka jimanka chkwanterakwa o no sési úkata jaka, ampuatiksí no janhanharhini éнка isí kurhak'urhiaka ts'ima tanímu támu ima iretarhu anapuicha éskiksí jatsiaka ma t'ámu ima echerichiri, imanka arhukurhiaka, o ma t'ámu jima anapuicha éнка jatsiawaka tanímu t'ámu echerichiri.

X. (Kachukukata)

XI. (Kachukukata)

XII. (Kachukukata)

XIII. (Kachukukata)

XIV. (Kachukukata)

XV. Ixu Ireta K'érirhu éнка arhikurhika Méxiku no méni jurak'uminati éski ma kw'iripu jatsiaka santaru echerichani.

Isi exenhaati éski sapika ma echeri juskakuiiri imanka no santaru jatsiaka éski yúmu ekatsi ka ma kw'iripuiwaka éнка úaka t'epakurhini o kwákantiaka o mátaruicha éнка isi jáwaka o xáni mátaru jási echericha.

Éнка exenhaani jáwaka na xáni kaniwa echeri miyunhati ma hectárea t'epakuiiri tsimani jimpo ementiri, t'ámu jimpo t'irétatarakwa wakasiichiri sési jási ka yúmu tanímu jimpo jwatiri, o jimanka t'ireatatarakaksi wakasichani jimanki charantiaka.

Isi exenhaati, ka it'u, éski echeri sapika, imanka no yostsiaka ma kw'iripuiiri santaru de ciento cincuenta hectáreas jiák'ani éнка echericha úrakurhiaka para jatsint'ani xurata, éskiksi t'epaka; ka trescientas, kani éнки jintéeaka para jatsint'ani plantani, simpa, café, henequen, hule, p'umu, vid, olivo, quina, vainilla, cacao, agave, pare o anhatapuicha ts'imanki jukaka akwa ampe.

Isi exenhaati éski echeri sapi wakasiichiri imanka no santaru k'ériwaka éski xáni éski na wétarhiaka ma kw'iripu para t'irerani ma irepita ka yúmu ekwatsi k'éri wakasiichani o isi jási sapi wakasiicha jimpo, na éнка arhip'iaka juramukwa, éski xáni ampuaka juskanhani t'ireratarakwa wakasiichiri ima echerirhu.

Éнка jatsina jáwaka t'epakwa, itsii no sési janharhi ampe mátaru imeri áchikurhita jatsirichani jimpo o ts'imanki jatsiaka ma echeri sapi ka sési jak'unt'apirinka ima echerini, it'u exenhaati éski echeri sapi, jiak'antu, éнка sési jáxintakwa jimpo, santaru jatsiaka éski imanki arhijka arhi fraccion, ménkisi éski jatsiaka imanka wétarhiaka éski na juramukwa arhikaka.

Jiák'ani éнки ma echeri sapirhu wakasi jatsikuiiri imanki sési jántskakaksi echerichani ka ts'ima úranhaati júskakuiiri jimpo, echeri imanki i jimpo úranhaaka no ampuati santaru

yoskani, nánki jáwaka, náni énki jamperi arhip'ijka parrafo tsimani ka tanímu arhiiri fraccion éнка isí jarhaka éski náksí japka tátsipani énkiksí sési jáxintaka.

XVI. (Kachúkukata)

XVII. Ima K'éri Tánkurihikwa ka juramukwa úrhicha ireta no xáni k'ériricha, jimankaksí juramujka, xárhataiksí juramukuichani ts'imanki arhip'iaka náni éнка na úkurhiaka arhukunhakwa ka atarantskwa santaru yosts'iiri náni éнка na arhijka fracciones IV ka XV ari articulo anapu.

Imanka santaru yoskaka arhukunhati ka atarant'ati jatsirini jimpo ma wéxurhini jimpo imanki wénaaka éнка eyánkunhaka. Éнка ima niwaka. Ka no atarakurhinhtaka, imanksí íntspikurhiati imanka santaru méyampiaka. Mák'u, janhanharhiatiksí ima sésikuichani éski na arhiaka imeri juramukwa.

Juramukuicha ma iretiri sési jatsiant'ati jatsíkurhikuicha ma sírukui, isí exeani jatsíkurhikuicha éнки jima jáwakaksí, exeparini éskiksí no ampuaka ewakurhinhani ka nóksí jupinhaka ma kantspikwa jimpo.

XVIII. Arhp'inhasínti éski ampuakaksí méntaru exeani yámintu sírantichani ka kwanitakurhichani úkata Juramutichani yóntki anapuichani jimpo ima wéxurhini 1876 jimpo, ts'imanki waneraka echerichani, itsiicha ka jatsikuichani éнка isiku wérakurhika Ireti K'érirhu, ma kw'iripuni jimpo o kúnkurhiku, ka Juramuti Ireta K'érirhu anapu, ampuati xeretani éнка no sési úkwaka yámintu iretani.

XIX. Ari Karakatani jimpo, ireta k'éri arhiati na éнка kókani ka sési etsakunhaka sési úkwani juskakui, éнка ampuaka eyákpini sési úkwani jatsiaka echeri jimpo éнка iretarhu jaka, iretiri ka jatsikwa sapi echeriri, ka jarhuawati arhit'akwani t'arerichani juramukui ampeni.

Jintéestiksí juramunhakwa ireta k'éri yámintu wantakuicha tseritakurhikui echerichiri éнка iretarhu jaka ka iretiri echeri, náksintaru ma wénakurhika, ts'imanki nótki k'amarani jaka o ts'imanki úkurhika ts'imani o santaru iretichani jinkoni; it'u ts'imanki jatsíkurhika

echeriri jimpo ts'imanki iretarhu jaka ka iretiri echeri. Ima jimpo ka, yámintu, sési úkwani juskakuiri jimpo, juramukwa úati kúnkurhikwa juramutichiri ts'imanki wantakurhiaka ka ampuati yámintu juramuni, ts'imanki úkurhiaka juramutspicha jimpo ts'imanki erakwaka Juramuti K'éri Iretarhu anapu ka ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspichiri o, éнки mintsitant'ani jáwaka, Tánakwa éнка ménku jáwaka imani jimpo.

Juramukwa jatsiati ma k'umanchikwa juramutiri éнка íntspiaka sési úkwa juskakuiri, ka

XX. Ireta k'éri wénati aríp'ini na éнка yámintu k'eratanhaka jini éнка juskanhaka, éнка úaka wanerani áchikurhikuicha ka eyákwawaka tarerichani sési irekurhikwa ka éski wantakurhiaka ka éski inchamukwaka nitamakwarhu k'éri iretiri, ka p'ákchakwati júkskukwani ka jatsíntakwa anatapuichiri paraki sési uranhaka echeri, úani imanki wétarhinaka, áchikurhitiri ampe, kwantperakwa ampe, jorhentpini ka jarhuatani mitiani. Ka it'u xárhatati imeri juramukuichani éнки úaka exeni ka arhini náni na juskana, k'eratanha ka atarant'anha, exeparini na sési jáwaka ireta.

Arhintskwa ma ekwatsi yúmu tanímu (Art. 28). Ixu Ireta K'érirhu éнка arhikurhika Méxiku no méni jurak'uminhati éski ma kw'iripuk'u jatsiaka wánikwa, eka mák'u ampeni ewakaksí kánikwa tumina, ka mák'u ampeni no ma tumina ewakaksí éski na arhikaka juramukuicha. It'u exenhaati éski no méni jatsinhaka kwáxchakwa úkuiri jimpo.

Ima jimpo, juramukwa kani k'amanharhitant'ati, ka juramuticha chúxapatiksí sontku ka winhapikwa jinkoni, yámintu tánakwa éнка mák'u ják'icharhu jáwaka ts'imeri ampeni éнка kánikwa wétarhinajka ka ima jimpo wékakaksí santaru jukapararana; yámintu pakatperakwa, úkurhiaka o yetakwa imeri ampeni, úkatichiri, atarantstichiri o tumina jatsiriricha jántspikuiri, ts'imanki nákintaru ampe jimpo úakaksí, no jurak'ukwani antap'erani jámani ka ka isí úratarani éski piaricha kani méyampiaka ka, yámintu jimpo, yámintu imanka úaka éski ts'imak'u o mák'uicha orhepakwa ka éski no sési úkwaka iretani o máru jási kw'iripuni.

Juramukuicha arhip'iatiksī na xāni jukapara ima ampechani, ts'īma ampechani énki marhoajka, ts'īma ampeni énki wétarhinhajka tumuina jatsiku ireta k'éri o imanka kw'iripu urajka, ka it'u para jatsiani mámaru ampe paraki sési pakaraka etsakukwa ima ampechiri, ts'īma ampeni énki wétarhinhajka, para no jurak'uni éski ts'imanki no wétarhinhajka nóksī inchamukwaka o éski jukarhi isī xeretaka éski no antankwaka, ka santaru jukaparharakwa jimpo. Juramukwa kwáxchakwawati piarichani ka jarhuatawati ts'imani sési kúnkurhini paraki sési kwáxchakwawaka imechiiri ampeni.

Námpi jintéewa mák'uiri jatsíkwa imanki K'éri Iretak'u úaka áreas estrategicas arhirakatichani ts'imankiskī arhiranajka: correos, telegrafos ka radiotelegrafia; petroleo ka mátaru hidrocarburos; petroquímica básica; minerales radiactivos ka úni energía nuclear, electricidad ka ánychikurhikuicha ts'imanki juramukuicha énka K'éri Tánkurhikwa petawaka. Eyámperakuicha via satellite ka ferrocarriles jintéestiksī áreas ts'imanki wétarhinajka santaru k'ekwa ireta k'éri éski na arhijka ima artículo 25 i Karakatiri; Ireta K'éri énki imechani úawaka, kwáxchakwawati éski sésimintu jáwakaksī ixu ka Wantakurhikwa Ireta K'éri, ka éski íntspiaka sésikwa o sésikwa jatsiati o jatsikwati jupinakuimeri eyánpikuri ampeni éski na arhip'iaka ts'imeri juramukuichani.

Ireta k'éri jatsiati k'umanchikuichani ka empresas ts'imanki wétarhiaka para ampuni kókani manatani ampe énka santaru wétarhinhaaka ts'imanki jatsiawaka ka ts'imanki wétarhiaka sontku úni jimanka, éski na arhip'iaka juramukuicha, ts'imak'u inchap'iaka o márutaruichani jinkoni énka k'éri iretiriwaka ka ma kuiripunk'u jinkoni.

Ireta k'éri jatsiati ma k'umanchikwa énka tumina patsaaka imanka jantiak'u wantakurhiaka imeri ánychikurhiaka jinkoni ka imeri sési úkwani. Ima kwáp'iati ka exeati éski sési antankwaka tumina ixu anapu, winhaperani ima jimpo éski Ireta K'éri juramuaka éski na sési k'eaka ireta k'éri. Noma juramuti ampuati juramukuni imani k'umanchikwani énka tumina patsaaka imanka énka kwantpiaka.

No jintéesti mák'u némeri jatsikuirikwa imanki K'éri Ireta úaka jantiak'u, imanki úaka k'umanchikwani énka tumina patsaaka jimpo énka santaru wétarhinhaaka úni tiámuri

tumina o petani s'irantiri tumina. Ima k'umanchikwa K'éri Iretiri anapu éнка tumina patsaaka, éski na arhiaka juramukuicha ka inchamukwani jinkoni juramutichiri éнка imani ampuaka úni, it'u arhip'ini na manatanha, it'u na mátaruichani jimpo úa ma ampe ka na úa tuminiri ampe.

Jatsiparini imani ampe éнка wétarhiaka para imeri ampe juramuni ka jarhuatati ka exeati éski isí úkurhiaka. Ima k'umanchikuri manatakwa jatsiati ma kw'iripu éнка erakwawaka juramuti Ireta K'éri anapu éнка sési exeakasí ts'imanki Arhut'akwa Iretiri Orhetspichiri o Tánakwa éнка ménku jáwaka⁶⁴, o jiák'ani; úatiksí ts'imeri terorikwani mántani jurhia jimpo éski jáwaka na xáni ka isí kárapani éski na imeri úkwa ka imák'u wantakurhipati; ka ampuatiksí mánatanhani ma k'éri no sési úkurhikwani jimpo ka námpiksí ampua jatsíni mátaru áchikurhitani, terorikwa o exanhani ma ampe jimpo, námpi úa imanki ixu arhijka éнка orhepakwaka ari k'umanchikwani éнка tumina patsajka ka ts'imani jimpo éнка no méyamunhaaka kúnkurhikwa jorhetspichiri jinkoni, kúnkurhikwa jirinatiri jimpo, p'intekuri o ts'imanki intsímpijka ma ampe kw'iripuni. Ts'ima kw'iripu éнка juramuaka náni éнка na niwaka ima k'umanchikwa éнка tumina patsajka, ts'ima ampuati isí arhinharhinhani ma juramutspikwa sési pa'perakuri jimpo éski na arhip'ijka ima artículo 110 ari Karakatiri.

No jintéesti mák'u jatsikuri ts'ima kúnkurhikuicha áchikurhitichiri énkiksí únhaaka ts'imeri kwáp'ikurhikwa jimpo ka kúnkurhikuicha ts'imanki tánajka ampechani o újka ampechani ima jimpo, éнка kwáp'iaka imeri ampechani o yáminturi ampechani, ts'imak'u atarant'akaksí mátaru ireta k'eraticharhu ts'imeri ampechani ixu anapuichani o ts'imeri úkatichani ts'imanki jintéeka tumina antakutarakuicha jima anapu jimanki isí únhaaka o ts'imanki jintewaka éнка santaru wétarhinhaka, ménkisí éski ts'ima kúnkurhikuicha exenhakaksí ka kwáp'itini jáwakaksí Juramuti K'éri Iretani anapuni jimpo, ka éski orheta sésikwa intsínhaaka juramukwa úrichani jimpo éнка úakaksí. Ts'imat'u juramukwa úricha, ts'imak'u o éнки na arhiaka Juramuti K'éri Iretarhu anapu ampuatiksí ket'atani, kani éнка isi kurhak'urhiaka wétarhikuicha iretiricha, sésikwa intsínhakaticha para úani kúnkurhikuichani ts'imanki arhirakata jaka.

⁶⁴ Exe je ima Tánakwa éнка menku jáwaka turhisí jimpo arhinhakata "Comisión Permanente" jintéesti imanku ampuaka arhip'ini éнка no jáwaka kúnkurhitini K'éri Tánkurhikwa (Senadoricha ka Diputaduicha) ka ima úkurhisínti mántani kw'iripuni jinkoni éнка jámani jáwaka tsimani arhut'akuichani jimpo.

Not'u jintéesti mák'u jatsikuri ts'ima santaru ampechani éнка ints'inhakaksí kararicha ka sési ampe úrichani para úani áchikurhikuichani ka ts'imanki jurak'uaka éski ts'imak'u úraka ma ampe imanka ts'ima úpka ka no orheta japka, ints'inhakaksí ma ampe úricha éнка no japka ka sési jak'unt'aka imani ampeni.

Ireta k'éri, exepariani juramukuichani, amputiksí jiák'ani éнка yámintu iretarhu anapuicha wékaaka, jurak'wati éski mátaruicha íntspiaka imanki ireta wétarhiaka o petanhakwa ampe, úrakwa ka sési úraka ts'iméri ampeni ts'imanki jintéeka Ireta K'éri, námpi isíwa éнка juramukuicha isí arhiaka. Juramukuicha arhiati náni na ka ampe jimpo imankiksí jimpo ampua sési úkurhini imanki ireta wétarhiaka ka náksí úranha, ka no jurak'uati éski táncurhinhaka éнка no sési úkwaka imanki ireta wékajka.

Na éнка únhaka imanki ireta wétarhijka isí únhati éski na arhirakata jaka Karakata jimpo ka imak'u juramukwani jimpo ampuati úkurhini.

Ampuati tumina intsipinhani áchikurhikuichani éнка santaru wétarhinhaka, éнка jintéekaksí no yóntakwa jimpo ka nóksí kánikwa no sési úkwaka tuminani Ireta K'éri. Ireta K'éri exeni jáwati éski jatsínhaka ka imanki wéraka exeati ya.

Arhintskwa ma ekwatsí yúmu t'ámu (Art. 29). Énki inchakunhaka, énkiksí xeretaka sésimintu iretani, o nákontarma éнка jáwaka ma no k'éri sési ampe o énki jáwaka ikiatsperakwa, Juramutik'u Ireta K'éri énki arhikurhika Méxiku, na éнка pakatperaka jáwaka ts'imani jinkoni éнка Juramutiwaka Secretarías arhikatiri iXu K'éri Iretarhu anapuichani, Departamentos Sési Úkuri ka Procuraduría Yámintu Ireta K'éri anapu ka éнка K'éri Tánkurhikwa terokwaaka, ka, kani éнка no áchikurhini jáwaka, ima Tánakwa éнка Ménku Jáwaka, ampuati ewani yámintu Ireta K'éri o mák'u iretani jimpo kwáxchakuichani ts'imanki no jurak'upirinka sési ka kókani wérakwani sontku imani no sési no sési úkwani; ewakwa kwáxchakuri námpi yónta, ka énkiksí arhip'iaka na úkurhia ka éнка mák'u kw'iripuni jimpoewaka. Énki ima ewakurhikwa úkurhipirinka éнка no

japirinka ima Keri Tánkurhikwa kúnkurhitini, ima íntspíati sésikuichani ts'ímanki exeaka éski wétarhiaka paraki Juramuti K'éri Iretarhu anapu úaka orhepani wérakuni imani, ka éнки úkurhipirinka kani éнка no áchikurhini japirinka, yóarhiatiksī sontku imani K'éri Tánkurhikwani paraki isi arhip'iaka.

ARHUKUKATA TSIMANI MÉXIKU ANAPUICHIRI

Arhinskwa ma ekwatsī témpini (Art. 30).Méxiku anapu irekwa jupinhasīnti jimpoka kw'iripu ixu kánkatiwaka⁶⁵ o ixu wékaka anapuini.

A. méxiku anapuistiksī jimpoka ixu kánkatiwaka:

I. Ts'ímanki kanáaka i echerirhu K'éri Iretani anapuni, naníkiksī anapuiwaka ts'imeri tatímpicha.

II. Ts'ímanki kanáaka mátaru k'éri iretarhu, éнки ts'imeri tatímpicha méxiku anapuiwaka, éнки tatímpa méxiku anapuiwaka, éнки amámpa méxiku anapuiwaka.

III. Ts'ímanki kanáaka mátaru k'éri iretarhu, éнки ts'imeri tatímpicha wékapka méxiku anapuini, éнки imeri tatímpa wékapka méxiku anapuini, o imeri amámpa wékapka méxiku anapuini, ka

IV. Ts'ímanki kanáaka ma k'éri ichárhutarhu o kwini tiámuirirhu méxiku anapuni, o énkiksī kwini tiámuiiri méxiku anapu warhipikuiiriaka o atárantikuiiriaka.

B. Méxiku anapuistiksī ts'ímanki wékaaka ixu anapuini:

I. Márutaru anapuicha éнки jatsiáaka karata éнки íntspijka Jarhuatperakwa de Relaciones arhirakata.

---

⁶⁵ Éнка cha exeaka éski jukanharhiaka "kanani o kanaka" jucha wanta jáwaka imeri éнки turhisī jimpo arhinhajka nacimiento ka maru iretichani jimpo arhinhasīnti antatsierani.

II. Warhiti o ahati mátaru anapu énkiksī témpuchaaka ma ahati o warhitini méxiku anapuni jinkoni, éнки ixuksī irekani jáwaka ka éнки ixu jatsiakaksī irerakwa ka jatsiakaksī mátaru ampe imanki juramukwa arhiaka.

Arhintskwa ma ekwatsī témpini ma (Art. 31). Méxiku anapuicha eyákurhikuisti:

I. Úni éski wajpicha o jorhenkurhicha níwaka jorhenkurhikwarhu kéri iretarhu anapu o ma kw'iripuri, para jatsíni jorhenkurhikwa preescolar, primaria ka secundaria ka intsínhaka jorhenkurhikwa warhipikuri, na éнки arhiaka juramukwa.

II. Nírani jurhíaichani ka na jántuichani éнки Ayuntamiento jini anapu éнка irekani jáwaka arhiaka, para intsínhaní jorhenkurhikwa kaxumpikuri ka jorhenkurhikwa warhipikuri éнки jurak'uaawaka sésikuichani úrani, imanki jorhéntaka chararaka úrani, ka énkiksī mítiaka warhipini.

III. Nírani ka jántspini Guardia Nacional arhirakatarhu na éнки wantaaka imeri juramukwa para sési jupíkani ka kwápini jánkurhikwani, echerini, sési exekwani, ka sésikuichani ka yámintu ampe ixu anapuitichani, it'u éski sési janhaka ixu isí; ka

IV. Jarhuatani tumina jatsini paraki ireta úraaka, it'u K'éri Ireta, ka it'u éski Echeru o Ireta no Xáni K'éri ka Orhetsíkwa jimanki irekaaka, na éнки ampuaka isí éski na arhiaka juramukwa.

Arhintskwa ma ekwatsī témpini tsimani (Art. 32). Juramukwa arhiati na úranha sésikwa éнки juramukwa méxiku anapu inskwajka méxiku anapuichani éнки it'u jatsiakaksī ma síranta mátaru anapuni ka jatsiati juramukuichani éнки arhiaka náksī úa para sési pa'perani ka no warhiperani jimpoka tsimani k'éri iretarhu anapuiwakaksī.

Ts'íma terorikuicha o mátaru úkuicha ts'ímani jimpo, éнка isí wétarhiaka na éнка i Karakata arhijka, wétarhiaka éski kw'iripu méxiku kankatiwaka, patsakurhiati ts'ímani jimpo éнка ixu kankatiwaka ka noksī jupikaaka mátaru k'éri iretirini síranta éнки arhiaka éski jima anapuika. It'u patsakurhiati terorikuicha ka mátaru úkuicha éнка mátaru juramukuicha K'éri Tánkurhikwarhu anapuicha is isí arhiaaka arhiaaka .

Ima jurhiáta jimpo éнки yámintuicha sési pa'perani jáwaka, no nema mátaru ireta k'érirhu anapu ampuati Warhipikwarhu ixu anapuni ánychikurhini, nit'u jini winhapikwa kwárichiri o mártaru k'umanchikwarhu éнка kwáp'iaka k'éri iretani. Ts'ima éнка wékaaka ánychikurhini Warhipikwarhu ixu anapuni ka mátaru Armada arhikatarhu o jima Winhapikwa éнка arhinhajka Fuerza Aérea ménku, éнка wékaaka jatsini nákintarma úkwa o terorikwa jima, wétarhiati éski jintéewaka méxiku kankatini.

It'u wétarhiati méxiku kankatini éнка wékaaka jintéeni capitanes, pilotos, patrones, maquinistas, mécanicos arhirakaticha ka it'u, yámintu jimpo, yámintu ánychikurhiticha éнки manatawaka ichárhutarhu o kwini tiámurhu éнки jatsiaka bandera arhirakatani méxiku anapu. It'u wétarhiati éski wékaaka ánychikurhini capitan puerto anapu ka yámintu ánychikurhiticha éнка úaka ma imeri ampe ka juramuaka jima aeródromo arhikatarhu.

Méxiku anapuicha wénani erakunhati éнки mák'u jáwakaksí o mák'u mitiakaksí éski mátaru ireta k'érirhu anapuicha, paraki íntsínhakaksí sésikuichani ka yámintu ánychikurhitichani, terorikuichani, o mátaru úkuichani juramukuicharhu, éнка wétarhinhaka éski ixu anapuiwaka

ARHUKUKATA TANÍMU MÁTARU K'ÉRI IRETA ANAPUICHIRI

Arhintskwa ma ekwatsí ka témpini tanímu (Art. 33). Jintéestiksí mátaru k'éri iretarhu anapuicha ts'imanki no jastíkurhiaka imanki arhijka arhintskwa 30 arhikata. jatsístiksí sésikwa paraki kwáp'iawaka kwáxchakuicha éнка ínspiajka Arhukukata I, Arhutsikwa Ma, i Karakatiri, ka K'éri Juramutik'u i Tánkurhikwarhu anapu ampuati i echerirhu kókani chútani, yámintu mátaru k'éri ireta anapuichani éнки ima isi sési exeaka.

Mátaru k'éri ireta anapuicha nómeni ampua inchap'ini ka wantani sési pa'perakui i k'éri iretiri ampeni.

ARHUKUKATA T'ÁMU TS'ĪMER ÉNKA MÉXIKU ANAPUIKA

Arhintskwa ma ekwatsī témpini t'ámu (Art. 34). Jintéestiksī kw`ripu ixu K'éri Iretarhu anapuicha achaticha ka warhiticha éнки, jatsiparini méxiku anapuikwa, it'u, jatsiakaksī, i ampeni:

- I. Éski témpini yúmu tánimu wéxuirini jatiriwaka, ka
- II. Énki sési irekurhiaka.

Arhintskwa ma ekwatsī témpini yúmu (Art. 35). Jintéestiksī sésikwa kw`ripu ixu k'éri iretarhu anapuichiri:

- I. Ampuni erakuni éнка erakukwa yámintu iretiri jáwaka;
- II. Ampuni erakunhaní parakiksī ampuaka terorini éнка ireta erakwawaka, ka ampuni arhinhatarani mátaru áchikurhikwani o úkwa jimpo, exeparini imanki juramukwa arhiaka éski wétarinhaka.
- III. Mántani kúnkurhini éski na wékaka para ampuni wantonskurhini k'éri iretiri sési pa'perakwani ka mátaru ampeni.
- IV. jupíkani chararakuichani Warhipikwa Ixu anapuni jimpo, para kwáp'ini K'éri Iretani ka k'umanchikwicha ixu anapuichani, na éнки juramukuicha orheta arhiaka, ka
- V. Ampuni kurhak'urhini yámintu jásí ampe imanki wétarhiaka

Arhintskwa ma ekwatsī témpini kuímu (Art. 36). Jintéestiksī imanki wétarhijka úni kw`ripu ixu K'éri Iretarhu anapu:

- I. Kwirunharhikurhini echeriri sirantarhu⁶⁶ éнка orhetsikwarhu jáwaka, wantant'aparini na xáni echeri jatsíkurhiski ima iretarhu, imanki újka, imanki

⁶⁶ Exe je "echeriri siranta" jintéesti ima siranta éнка jukanharhijka ne minkurhisini ma echerirhu ka ima jimpo méyampikurhisinti "contribución" arhirakata ka mántani Orhetsikwarhu jarhasti ma ima jásí ampe.

ánchikurhiaka, imanki jintéwaka, it'u kwirunharhikurhini Registro Nacional de Ciudadanos arhirakatani. na éнки juramukuicha arhiaka.

Na éнки jáwaka ka na éнки ménku úranhaaka jimanki yámintuicha karanharitini jaka éнка arhikurhika Registro Nacional de Ciudadanos ka na ínspinha síranta imanki wantaaka ne méxiku anapueski jintéstiksĩ jántspikuicha k'éri iretahu anapuicha, ka isĩ jimpo, na éнки miákurhint'aka K'éri Ireta ka ts'ímanki ixu anapuiwaka, na éнки juramukwa arhiaka.

- II. Íncháni warhipikwarhu ixu anapuni imanki arhiranhaka Guardia Nacional;
- III. Erakuni éнки erakutarakwa yámintu iretiri jáwaka na éнки juramukwa arhiaka;
- IV. Ánchikurhini terorikuicharhu éнка erakunhaaka jima erakukwarhu Keri Iretiri o Ireta no Xáni K'érichiri, imá jimpo ménku méyamunhatiksĩ; ka
- V. Terorini orhetsikwarhu jimanki irekaka, ánchikurhini erakutarakwarhu éнка ima jáwaka ka juramutispini éнка wétarhinhaka.

Arhintskwa ma ekwatsĩ témpini yúmu tsimani (Art. 37).

- A) Noma méxiku anapuni ampuatiksĩ ewákurhini ixu anapukwani.
- B) Ima méxiku anapuikwa éнка jupinhaka jimpoka isĩ wékanhaka tsítakurhiati íni ampe jimpo:
  - I. Jimpoka mátaru k'éri ireta anapukwani jupíkaaka, jimpoka isĩ jámaaka éski mátaru ireta k'érirhu anapuini jimpoka kámani jáwaka ma síranta éнка isĩ arhiaka, jimpoka úraaka síranta mátaru k'éri iretarhu anapuni jimanka arhiaka éski jini anapuika, jimpoka jatsiaka ma síranta jimanka arhiaka éski irechika o k'éri ampeka ka imani jimpo jántspiaka mátaru K'éri Iretani, ka
  - II. Jimpoka yúmu wéxurhini irekaaka mátaru k'éri iretarhu.
- C) Méxiku anapuika tsítakurhisinti:

- I. Jimpoka tekáaka o úraaka ma s̄iranta mátaru k'éri iretarhu anapu jimanki arhiaka éski irechika o k'éri ampeka jini mátaru k'éri iretarhu.
- II. Jimpoka wékaaka jántspini jáwaka mátaru k'éri iretarhu éнки no sési exeaka K'éri Tánkurhikwa o imeri Tánakwa éнки ménku jáwaka.
- III. Jimpoka tekáaka úarani mátaru k'éri iretiri ampechani éнки no sési exeaka K'éri Tánkurhikwa K'éri Iretarhu anapu o Tánakwa éнки ménku jáwaka.
- IV. Jimpoka tekaaka éski ints̄inhaka mátaru k'éri iretiri jimpio ma arhinhant'akwa ampe o éнка jatsiaka ma terorikwa éнки no sési exeaka K'éri Tánkurhiikwa K'éri Iretahu anapu o imeri Tánakwa éнка ménku jáwaka, námpi isiwa éнки jintéewaka jírinakuiiri o kw'iripu jarhuatperakwa ts̄imanki ampuaka tekaani éski na wékaaka.
- V. Jimpoka jarhuataaka, no sési úkuni k'éri iretani, ma kw'iripuni mátaru k'éri iretani anapuni, ma juramutini mátaru k'éri ireta anapuni, éнка warhípiw arhini jáwaka k'éri iretani o éнка orhepakwaaka ma juramutspikwarhu parhakupiniri anapu.
- VI. Mátaru ampe éski na arhiaka juramukuicha.

Na éнки arhijka fracciones II a IV i terókutiri, K'éri Tánkurhikwa K'éri Iretiri waxastati ari juramukwarhu, na éнка úkurhiaka éнка sésikuicha ka jurhak'utarakuicha is̄i exenhaaka éski intspinhakaks̄i, éнки k'amaraaka ima jurhiatikuicha éнки juramukwa arhijka, kurhak'urhik'u jimpo imeri éнка wétarhiaka.

Arhintskwa ma ekwats̄i témpini yúmu tanímu (Art. 38). Sésikuicha ts̄imanki jatsiaka kw'iripu ixu anapu anáxikurhisintiks̄i jimpoka:

- I. Éнка no is̄i ún̄haka éski na arhikata jaka, isku ya, mántani miákuichani éнка miatajka ima arhintskwa 36 arhikata. ima anáxutakwa jáwati ma wéxurhini jimpo ka no úati éнки juramukwa imamintu jimpo márutaru jási ima jimpo úkwa k'amanharhint'skuicha jatsikwawaka.
- II. Jimpoka k'amanharhint'ani jáwakaks̄i ma no sési úkwa ampe jimpo éнки jataperakwa antánkwaka, imanki wénaka miyukurhini éнки ints̄inhaka s̄irantani jimanki arhiaka ima jurhia éнки wénaka jataperakwarhu járhani.
- III. Éнки jataperakwarhu jáwaka ma k'amanharhikwa jimpo

IV. Jimpoka isku jámaaka o ménku káwirini jáwaka, wantakata na éнки juramukwa orheta isĩ arhiaka.

V. Jimpoka juramutichani sipakurhikwani jámaaka, imanki wénaka ima jurhia jimpo éнки kwirunharhikwakaksĩ sirantani jimanki arhiaka éski jupinhaaka ka k'amakurhiati éнки k'amaraka k'amanharhinskwa ima no sési úkwani jimpo, ka

VI. Jimpoka jáwaka ma mák'u wantanhakwa imanki jatsip'iaka ma no sési úkwani jimpo ima anáxukwani.

Juramukwa arhiati na éнки tsítakurhiaka, ka éнки áanaxutanhaka sésikuicha kw'iripuri ixu anapuri, ka na méntaru intsinha

ARHUTSĪKWA TSIMANI ARHUKUKATA MA WANTAKURHIKWA AMPERI KA NA JURAMUNHA

Arhintskwa ma ekwatsĩ témpini ka yúmu t'ámu (Art. 39). Wantakurhikwa k'éri iretiri wénasinti ka kw'iripu ixu anapu ménku. Yámintu juramutikwa iretarhu anapu wérasinti kw'iripuni. Kw'iripu méntku jatsísti sésikwa para méntaru únt'an o mót'akuni na éнки juramunhaka.

Arhintskwa tsimani ekwatsĩ (Art. 40). Kw'iripu méxiku anapu wéksinti úkurhini éski ma juramutikwa erakui⁶⁷, na éнки juramujka ireta, éнки ma K'éri Iretiwaka, úkata ireta no xáni k'érichani jinkoni éнки jánkurhiaka ka wantakurhiaka jatsíka, pero éнки kúnkurhitini jaka ma k'éri iretani na éнки wénakwa ari juramukuiri éнки káni maruawaka.

Arhintskwa tsimani ekwatsĩ ma (Art. 41). Kw'iripu úrati imeri wantakurhikwani Winhaperakwa Kúnkurhikuiri jimpo, na éнки ts'ima úaka juramuni, ka Ireta no Xáni K'éri, iméchiri jimpo, na éнки ari Karakata k'éri iretarhu anapu wantajka ka mátaru Karakaticha

---

⁶⁷ Exe je éнки cha exeaka jukanharhitini "Juramutikwa Erakui" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisĩ jimpo ariranajka "República Representativa" jimpoka ima jintéesti na éнки juramunhajka ixu K'éri Iretarhu.

jima Ireta no Xáni k'érichiri, ts'ima námpi ampua mátaru ampe úni éki no arhip'ikata jaka pakatperakwarhu K'éri Iretiri jimpo.

Méntaru jatsíant'ani winhapikwa Juramukwa úrichiri ka K'éri Juramitiri úkurhiatiksí erakuichani jimpo ts'imanki jintéewaka éski na wékanhaka, éski sésimintuaka ka mántani wéxurhini jimpoewaka, na éнки ixu orhepani arinhaka:

I. Ts'ima Partidos políticos arhirakaticha jintéestiksí arhut'akuicha éнки yámintuicha wétarhiaka, juramukwa arhiati na éнки niwakaksí erakukurhicharhu, Partidos políticos k'éri iretarhu anapuicha jatsíati sésikwa para erakurhikwarhu nirani ireta no xáni k'éri ka orhetsikui.

Ts'ima Partidos políticos arhirakaticha únhasinti jimpoka wétarhijka etsákuni éski kw'iripu wantaaka na únha iretiri juramukwani, jarhuatatsí éski tankunhaka erakuicharhu k'éri iretarhu anapuicha ka na kúnkurhia kw'iripu, úatiksí éski kw'iripu ampuaka inchap'ini juramukwarhu iretiri, na éнки ts'ima arhiaka, na éнки ts'ima arhijka ka náksí eratsiaka ka erakuni éski na wékaka, éski no nema exeaka ka nemintuni wékajka. Kw'iripuk'u ixu anapu ka imanki wékaka. Ts'imak'u ixu anapuicha ampuati inchakurhini partido político arhirakatani imankiksí wékaka ka mántani kw'iripuk'u

II. Juramukwa eyátspiati éski yámintu partidos políticos arhirakaticha mák'u jatsiaka yámintu ampe para úni iméchiri ampe. Ísı jimpo, jatsiatiksí sésikwa para ménku úrani járhani wantakwa etsákutarakuichani ts'imanki yámintuichirika, na éнки ts'ima arhirakata jatsíka jima juramukwarhu. It'u, juramukwa arhiati na éнки tumína úranhaaka partidos políticos arhirakaticha ka ts'imeri etsakukwani erakukuitiri, isı jimpo exeatiksí éski tumina iretiri santaru úranhaaka éski ma kw'iripuirik'u.

Tumina iretiri énkiksí intsinhaaka partidos políticos arhirakaticha énkiksí pakataka ts'imeri kwirunharhikwa sřrantarhu éki k'amataka erakukwa, úkurhitini jáwati yámintu jimpo éнки jintéewaka paraki ampuaka ménku nitamakurhini járhani ka ts'imanki wétarhiaka éнки

erakutarakwa⁶⁸ jirinani jámaaka éнки ma erakukwa jáwaka, ka intsĩnhaka na éнки orheta arhip'iaka ka imanki juramukwa arhiaka.

a) Tumína iretarhu anapu para méntku úrani imeri ampechani jimpo, jatsinhati ma wéxurhini jimpo, úrapani na éнки wétarhipirinka ima Arhukukwa⁶⁹ éнка Manataaka ima K'umanchikwa Erakukui K'éri Iretarhu anapuni⁷⁰, na xáni iretiri orhetspiticha⁷¹ ka kw'iripuri orhetspiticha⁷² erakunha, na xáni partidos politicos arhirakata éнки jatsiaka orhetspirichani jatsiaka mántani Arhut'akuicharhu K'éri Tánkurihikui ka na xánkĩ jáwa estakukuicha erakukwa jimpo. 30% yámintu tuminiri na éнки tátsipani arhikunhaka, íntskunhati mák'u yámintu partidos politicos arhirakatichani ka 70% éнки pakaraka it'u arhukunhati exeparini na xánkĩ erakutarakwa intsĩnhaka erakukwani⁷³ éнки tatsipank'u úkurhika.

b) Tumína iretarhu anapu éнки úranhaaka paraki erakutarakwa intsĩnhaka éнки ma erakukwa jáwaka mák'u jintéewati éski, tumína iretarhu anapu éнки intsĩnhaka mántani wéxurhini jimpo yámintu partido politico arhirakataticha, ka

c) Intsĩnant'ati sáni tumína éнки partidos politicos arhirakaticha úraaka ts'imeri úkwani jimpo éнки úranhaaka jorhenkurhikwa imeri jimpo, mítitakwa jimpo, jirinakwa it'u imeri éнки wétarhiaka ireta jimpo ka sési pa'perakwa jimpo, it'u takukata úrakwa jimpo.

Juramukwa arhip'iati na xániksĩ úra partidos politcoa arhirakaticha énkiksĩ kurhak'urini jámaaka erakutarakwani; arhip'iati na xánkĩ úa tumina íntspini ts'ímanki jima jámaaka o sési exeakaksĩ ima partido arhirakatani ka náksĩ intsipia ka exenhaa nánki wéraski ima

⁶⁸ Exe je yámintuicha i kánki ampakisti éнки sési úranhaaka, inte erakutarakwa arhikurhisti ka marhuasinti para jatsiani juramutichani éнки diputados ka senadores arhinhajka turhisĩ ka it'u marhuasinti éнки erakunhaka Juramuitini K'éri iretarhu anapuni, ireta no xáni K'éri anapuni ka oretsikwarhu anapuni, sési exe éнки ts'ímanki wékaka jima kiratsikuni jámaaka kurhák'urini erakutarakwani ka míanti je imechani éнки nóksĩ úaka éski naksĩ eyátsipka.

⁶⁹ Exe je éнка ixu jukanhariaka "arhukukwa" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisĩ jimpo arhinhajka "organo" jimpoka isĩ exenhasinka éski Iretiri Juramutikwa jintéeka éski ma kw'iripu ka ima jatsisti ják'ichani para úni ampe, ep'u para eratsint'ani, eskwa para exeni ka arhukurhitixati para sési áchikurhini.

⁷⁰ Exe je yámintuicha éki jucha jatsinharikwaka "K'umanchikwa Erakukui K'éri Iretarhu anapuni" jucha wantani jáwaka ima K'umanchikui éнка arhinhajka "Instituto Fedral Electoral", ima úasinti Erakukuichani ka exesĩ eski no káni tumina úrakaksĩ ts'ímanki wékajka éskiksĩ erakunhaaka, ka it'u wantasinti ne antaski ka inspisinti sirantani éki isĩ arhijka.

⁷¹ Éнка jucha jukanharhitaaka "iretiri orhetspiti" jucha wantani jáwaka imeri "Senador" éнка turhisĩ jimpo arhinhajka "senador" jimpoka ima jintéeski ma kw'iripu éнка orhetspikujka iretani.

⁷² Éнка jucha jatsinharhitaaka "kw'iripuri orhetspiti" jucha wantani jáwaka imeri éнка turhisĩ jimpo arhinhajka "diputado" jimpoka ima orhetspikusinti kw'iripuni éнка irekaka jimanki erakunhaka.

⁷³ Isĩ jimpo éнки orhetaksĩ arhika jáwati ma jurhia éнки erakunhaka yámintuichani ka ima arhinhati "elecciones" ka jucha arhini jáwaka "éнки erakukwa jáwaka", sési míanti je.

tumina ka na úranha yámintu ampe éнки ts'íma jatsiaka ka it'u, juntsik'uati na ts'íma k'amanharhint'anha éнки no úkurhiaka éski na arhip'itini jaka.

III. Na jáwa erakukwa k'éri iretarhu anapu jintéesti úkwa k'éri iretiri éнки úkurhiaka ma k'umanchikwa k'éri iretiri jimpo éнки ampuaka wantakurhini imanki arhikurhika K'umanchikwa Erakukui K'éri Iretarhu anapu, éнки jatsikurhiaka tumína ka wantakurhiaka, ka na éнки ima únghaka ka jáwaka inchap'iati K'éri Tánkurhikwa, partidos políticos arhirakatcha k'éri iretiri ka kw'iripu iretarhu anapu, na éнки arhiaka juramukwa. Ima úkwa jimpo k'éri iretiri, éski exeakaksí éski isímintu úkurhika, éski na juramukata jaka, eski imak'u wantakurhika, éski no ma ampe mátaru jimpoeka, ka éski no ma ampe wénani exeka jintéewatiksí ts'ímanki káni maruataka juramukui wénakwani ka jintéekaksí imanki jimpo ari xanharaka.

Ima K'umanchikwa Erakukui K'éri Iretarhu anapu jintéewati imanki juramuaka erakukwarhu, no úati éнки ima wantaaka ka úaka ka sési jáwa, jatsiati ma ampe éнки arhiaka na jáwa. Ima Arhit'akwa Yámintuichiri⁷⁴ jintéewati k'éri juramuti imeri ka jatsiati ma santaru k'éri juramutini ka yúmu tanímu arhit'atichani; ka niwatiksí, wantakwani jinkoni ka námpiksí erakutarakwa jatsia, arhit'aticha Winhapikwa juramukwa úrichiri, arhitaticha partidos políticos arhikatchiri ka ma Jarhuatati Ejecutivo arhirakata jinkoni, juramukwa arhiati na sési úkurhia ka na jáwa ts'íma, it'u náksí juramunha ts'íma, it'u na jáwa juramunhakwa imechani jinkoni. Ts'íma juramukuicha jatsiatiksí kw'iripuni éнки káni mitíaka imani ampeni éнки wétraiaaka para íntspini jántspikwa erakukui. Juramukwa erakukui ka imeri juramunhakwa ímanki sési exeaka Arhit'akwa Yámintuichiri jima anapu, wantati na pá'pera ánkichurhiticha jima k'umankchikwarhu iretiri anapuni. Ts'ímanki exenhaani jáwaka santaru únhatiksí ohep'itichani partidos políticos arhirakatchani jinkoni k'éri iretarhu anapuicha. Ka jima pitsikwarhu éнки jáwaka casilla arhirakata úkurhitini jáwati kw'iripu iretiri jinkoni.

⁷⁴ Exe je ima Arhit'takwa Yámintuichiri jintéesti imanki turhisí jimpo arinhajka "Consejo General" ka ima úkurhisinti éka yámintu arhit'aticha kúnkurhitini ánkichurhini jáwaka ima wantasinti na jima úkurhia.

Ima Juramuti Arhit'akuiri ka mátaru Erakukuiri Arhit'aticha erakunhatiksí, jimak'u tatsipakuni, erakutarakwa tsimani tanipuruii jimpo ts'imechiri éнка jima jáwaka ima jurhia jimpo Kw'iripuii Orhetspitichiri arhikatani, o éнки nóksí jáwaka jimpoka mintsitant'ani jáwaka imani jimpo Tánakwa éнка Ménku Jáwaka, éнки kúnkurhikuicha parlamentario arhirakaticha exerawaka, Isí éski na arhikata jaka, erakunhatiksí yúmu tánimu arhit'aticha éнки ts'imani jimpo pakaraaka, na éнка ts'ima orheta japka, Juramuka waxastati ka arhiati it'u na jatsinha ka na úkurhia ima ampe.

Ima K'éri arhit'ati ka mártaru Arhit'aticha erakutiri jima jáwatiksí yúmu tsimani wéxurhini ka námpiksí ampua mátaru ampe áchikurhita jatsíni, soluiki ts'imanki úawaka ima jimpo Arhit'awa Yáminuichiri ka ts'imanki úawaka Arhit'akwa Yámintuichiri jimpo ka mátaruichani éнка úawaka kúnkurhikwa jorhenkurhikwa jimpo, jirínakwa jimpo, p'intekuichani jimpo; jirinakwa o ts'imanki mártaruichani jarhuatajka énkiksí no méyamunhaka. Méyampikwa éнки intsínhaka k'éri arhit'ati ka mártaru erakutiri arhistaticha mák'uiwati éski imanki arhikata jaka K'éri Juramutspichani jimpo jini T'are Kúnkurhiwa Sési Úkuiri K'éri Iretahu anapuni jimpo.

Ima Jarhuatati Ejecutivo arhirakata erakunhati tsimapurhu tanipuii jimpo imeri Arhit'akwa Yámintuichiri jima anapuicha K'éri Arhit'akuiri pakwawaka éнка ima K'éri Juramuti jima anapu imani exerpiaka.

Ima juramukwa arhiati ampe wétarhinha ts'imanki wékaaka éskiksí erakunhaka santaru K'éri Arhit'ati jima Arhit'akwa Yámintuichiri, ka mártaru Arhit'aticha Erakukuiri ka Jarhuatati Ejecutivo imeri K'umanchikwa Erakukuiri K'éri Iretarhu anapu, ka ts'ima k'amanharhist'anhati na éнки arhijka ima Arhuts'ikwa T'amu ari Karakatiri anapu.

Ts'ima Arhit'aticha Winhapiwa juramukwa Úrichiri anapuicha exerpínhatiksí ts'ima kúnkurhikuichani ma partido anapuichiri jimpo éнки jáwaka jima mántani arut'akuichani jimpo. Máku Arhit'ati jáwati mántani kúnkurhikwa parlamentario jimpo ka námpi úa éнки mitint'anhaka tsimapurhu Arhut'akuichani K'éri Tankurhikuiri i K'éri Iretarhu anapuichani.

K'umanchikwa Erakukui K'éri Iretarhu anapu imak'u yámintu jatsiati, ka santaru éнки juramukuicha arhiaka, jorhentaipikwa ka sési jámakui ampe, exerawati náni éнки jaka erakurhikuicha, sésikwa kúnkurhikuichiri, na xáni erakuticha jarhaski, imeri ampe s'irantarhu jukanharhitini, úni yámintu ampe éнки wétarhinaka para ima jurhia, miyunt'ani na éнки juramukwa arhiaka, wantani na sési jáwa ka ínskwani ts'imanki antaki para jintéeni kw'iripui orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha s'iranta, miyuni erakutichani k'éri juramutirini Ixu k'éri iretarhu éнки arhikurhika Méxiku yámintu distrito uninominales arhikatchani, it'u wantani náksí jáwa ts'imanki juwaka eramarini erakukwani ka tsimanki k'uramarpiaka ima erakukui. ka yámintuicha ampuati exeni éнки táncurhinhaka ts'ima terokukuicha juramutikui éнка kúnkurhitini jáwaka na éнки arhiaka juramukwa.

IV. Para exeni éski sési úkurhini jáwakaksí wénakwa ari karakatiri ka éski úkurhiaka na éнка arhikata jaka juramukwarhu ka yámintu mák'u wantanhakuicha erakutiri jimpo, jatsinhati ma úkurhikwa ampe éнки arhiaka náksí úa ts'imanki no sési jeyapanhant'ani jáwaka na éнки arhiaka i Karakata ka juramukwa. Ima úkwa jimpo k'amarapati ts'ima utspikwa ampecha erakukui ka exeni jáwati ka kwáxchakwawati sésikuichani sési pa'perakui éнка kw'iripu jatsika paraki ampuaka erakuni, erakunhani ka kúnkurhini na éнки arhijka arhintskwa 99 ari karakatiri.

Erakutarakwa jimpo na éнки únghaka éнки ma no sési jeyapanhantaka éski na arhiaka karakata o juramukwa námpi ampua ánoxutani éski na mák'u wantanhaka o ima úkwani éнки no sési jeyapanhant'anhaka.

ARHUKUKATA TSIMANI

YÁMINTU ECHERIRI ÉNKI IXU K'ÉRI IRETARHU ANAPUIKA

Arhintskwa tsimani ekwatsí tsimani (Art. 42). Echeri ixu k'éri iretarhu anapu ima jintéesti:

I. Yámintu echeri éнки na ahukurhitini jaka K'éri Ireta;

- II. Omekuicha, arrecifes ka cayos⁷⁵ arhikatchani jinkoni éнки jáponticharhu jáwaka;
- III. Omekuicha Guadalupe arhirakatcha ka Revillagigedo, éнки jaka T'are Jápontarhu Pacífico arhirakatarhu;
- IV. Yámintu éнки echerirhu ka kétsikwa itsirhu jaka omekuichiri, it'u cayos ka arrecifes arhikatchiri.
- V. Itsiicha ka japonticha i echerirhu anapuicha xáni yósticha éнки arhiaka Juramukwa Yámintu Parhakupinirhu anapu ka itsiicha éнки éнки inchárini jaka.
- VI. Awánta éнки kárakwa i k'éri iretarhu jaka, xáni k'éri éнки wantaaka ka na éнки jatsiaka imat'u Juramukwa Yámintu Parhakupinirhu anapu.

Arhinskwa tsimani ekwatsi tanímu (Art. 43). K'éri ireta úkurhitixati ínte Ireta no Xáni K'érichani jinkoni Aguascalientes, Baja California, Baja California Sur, Campeche, Coahuila, Colima, Chiapas, Chihuahua, Durango, Guanajuato, Guerrero, Hidalgo, Jalisco, México, Michoacán, Morelos, Nayarit, Nuevo León, Oaxaca, Puebla, Querétaro, Quintana Roo, San Luis Potosí, Sinaloa, Sonora, Tabasco, Tamaulipas, Tlaxcala, Veracruz, Yucatán, Zacatecas ka ima Echerero arhikata.

Arhinskwa tsimani ekwatsi t'ámu (Art. 44). Ima Ireta éнка arinhajka Méxiku jintéesti Echerero, jima jáwati Winhapikwa K'éri Iretarhu anapu ka jintéesti Capital arhirakata K'éri Iretiri éнки Arhikurhika Méxiku. Ima jatsiati echeri éнки yáasi jatsíka éнки winhapikwa K'éri Iretarhu anapuicha mátaru isi mótsiaka, jima úkurhiati ma Ireta no Xáni K'éri éнки arinhaka Valle de México imanki jatsíaka xáni echeri éнки K'éri Tánkurhikwa ixu anapu intskwaka.

Arhinskwa tsimani ekwatsi yúmu (Art. 45). Ireta no Xáni K'éricha ka K'éri Ireta tsimarani pakatatiksí echerini ka nániksí niaraka iasí isi, éнки nóksí jatsíaka ma warhípikwa ima ampe jimpo.

---

⁷⁵ Eje je ts'ima éнка isi arhiranhajka cayos ka arrecifes jintéesti ts'ima ampecha éнка jima japonticharhu jaka ka it'u jucharisti.

Arhinskwa tsimani ekwatsī kuímu (Art. 46). Ireta no xáni k'éricha ampuatiksī sési pakatperant'ani éнки, ma sési pa'perakwani jimpo, éki ahiakaksī nániksī niarajka ts'imeri echericha, ka námpiksī úa pánani i pakatperakuicha éнка no sési exeaka Arhut'akwa Iretiri Orhetspiricha.

Énkiksī no sési pakatperaaka, mántani isī márutaruicha ampuatiksī nirani orhepani Arhut'akwa Iretiri Orhetspiricha, imanki isī úaka éski na arhijka ima arhinskwa 76, fracción XI, arii Karakatiri.

Ima mák'u wantanhakwa Iretiri Orhetspikwa anapu námpi ampua mót'akunhani ka noma ma ampe jimpo ampuati mókurhini. Ima T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri Ireta K'èririhu anapu ampuati mítini ma warhiperakwa ari karakatiri, éнки isī kurákwakaksī, ka mítiati éнки ma warhíperakwa jáwaka imeri útsperakwa jimpo éнка ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspitichiri úaka imanki arhinskwa arhiaka.

Arhinskwa tsimani ekwatsī yúmu tsimani (Art. 47). Ireta no xáni k'éri ka k'éri Nayarit arhirakata jatsiati xáni echeri ka éнки náni niarak'i iasī Echeri Tepic arhirakatiri.

Arhinskwa tsimani ekwatsī yúmu tanímu (Art. 48). Omekuicha, cayos ka arrecifes arhikaticha japontiri éнки ixu jaka k'éri iretarhu, echerirhu, zócalos arhikaticha, éнки kétsikwa omekuichiri jaka, cayos ka arrecifes arhikaticha, japontahu k'éri iretarhu anapuicha, itsī japontarhu inchari anapu, ka yámintu awanta éнки jima kárákwa jaka k'éri retarhu anapuisti ka jima Juramutí K'éri Iretiri juramuati, námpi isíwa omekuicharhu jimanki iasī jampera Ireta no Xáni K'éricha juramuni jaka.

**ARHUSTIKWA TANIMU
ARHUKUKATA MA
NA ÉNKI WINHAPIKWA ARHUKURHIJKA**

Arhintskwa tsimani ekwatsī yúmu t'ámu (Art. 49). Ima santaru K'éri winhapikwa ari k'éri iretarhu anapu arhukurhisinti úkwa jimpo, Jurmukwa Úricha jimpo, Juramuti K'éri Iretiri jimpo ka ima Winhapikwa Sési Úrichiri jimpo⁷⁶.

Námpiksī ampua kúnkurhinhani tsimani o santaru winhapikuicha mák'u kw'iripuni o kunkutiri jimpo, nit'u jurak'unhanii Juramukwa Úkwa ma kw'iripuni jimpo, soluiki éнки K'éri Juramuti ari K'éri Iretarhu anapu intsínhaka mák'u jimpo mataru juramutikwa, na éнки arhijka arhintswa 29. Námpi mátaru ampe jimpo, soluiki imanki arhijka tsimani párrafo arhintswa 131 anapu, Intspiatiksī sésikwa paraki juramukwa úawaka mák'u ampe jimpo.

ARHUKUKATA TSIMANI WINHAPIKWA JURAMUKWA ÚRIRI

Arhintskwa tsimani ekwatsī témpini (Art. 50). Ima winhapikwa juramukwa úriri ari K'éri Iretiri éнки arhikurhika Méxiku anapu. waxastanhati ma K'éri Tánkurhikwarhu jimpó, imanki arhukurhiaka tsiman Arhut'akuichani jimpo, ma jintéewati jimanki jáwaka kw'iripuri orhetspiticha ka mátaru jimankiksī iretiri orhetspiticha jáwaka.

TEROKATA MA NA ÉNKA ERAKUNHAJKA KA JASTÍNHAJKA K'ÉRI TÁNKURHIKWA

Arhintskwa tsimani ekwatsī témpini ma (Art. 51). Ima Arhut'akwa Kw'iripuri Orhetspitichiri jatsiati ts'imanki jintéeka erakuticha K'éri Iretarhu anapuicha, yámintuicha erakúnhati mántani tanímu wéxurhini jimpo. Ka ma kw'iripuri orhetspitini jimpo, erakunhati ma éнка imani jimpo jáwaka pakaraaka.

---

⁷⁶ Exe je inte k'éri ampeesti, juramukwa K'éri mák'uisti ka tanipurhu arhukurhisinti ka járhastiksī tanímu winhapikuicha ts'imanki mák'u marhuaajka ma jintéesti éнки juramukuichani karajka, ima "Legislativo" arhinhasinti, járásti mátaru éнки juramujka ka ima "Ejecutivo" arhinhasinti ka mátaru éнки wantajka ne jurhimpitkwa wantajka a éнки sési útspijka éнки ma warhiperakwa jáwaka o mátaru ampe éнки w'wétarhinhajka éski ima arhiaka, ima ahinasinti "Judicial"

Arhinskwa tsimani ekwatsi ka témpini tsimani (Art. 52). Ima Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspitichiri arhirakata jatsiati 300 kw'iripuiiri orhetspitichani éнки erakunhaka na éнки arhijka wénakwa erakutarakuiiri éنها arhiaka éski santaru erakutarakuichani jatsiaka, ts'imanki erakunhaaka mántani arhukutichani jimpo éнка uninominales arhíratichika, ka 200 kw'iripuiiri orhetspiticha éнки erakunhaka na éнки arhijka wénakwa imeri éski na xáni erakutarakuichani petakaksi⁷⁷, na éнки arhijka ima, Sistema de Listas Regionales arhíkata, erakukaticha circunscripciones plurinominales⁷⁸ arhirakaticha anapu.

Arhinskwa tsimani ekwatsi témpini tanímu (Art. 53). Terótakwa echeriri 300 distritos electorales uninominales arhirakata jantéewatiksi ts'imanki weraka éнки arhukunhaaka kw'iripu éнки k'éri iretarhu ireka jaka yámintu arhut'akuicharhu erakukuichiri uninominales arhirakatachani. Na éнки arhukunhaka erakukuicha uninominales arhirakatachani ireta no xáni k'érichani jimpo úkurhiati exéparini censo general de población arhíkata imanki tátsipani únha, ka námpi úa sáni jintéeni éski tsimani kw'iripuiiri orhetspiticha éнки ima Ireta no Xáni K'éri erakwawaka.

Éнки erakunhaka 200 kw'iripuiiri orhetspiticha na éнки arhijka wénakwa imeri éнки arija na xáni intskunha erakutarakuichani jimpo éнки jatsiawaka ka Sistema de Listas Regionales arhirakata, únati yúmu circunscripciones electorales plurinominales arhirakatachika k'éri iretarhu. Jurámukwa arhiati na éнки úkurhinhaka terótakwa echeriri ts'imeri circunscripciones arhirakatachika.

Arhinskwa tsimani ekwatsi ka témpini t'ámu (Art. 54). Erakukwa 200 kw'iripuiiri orhetspiticha na éнки arhijka ima wénaaka erakutarakwa jatsikuiiri ka s'iranta imanki jukanharhiaka arhukutarakwa jimpo éнка ts'ima wénani íntspika ka úkurhiati na éнка orheta arhinhaka ka éski na juramukwa arhiaka:

⁷⁷ Káni wétarhisinti éski yámintuicha mítiaka na jaka erakutarakuiiri ampe, cha exe járastiksi ma irepita ka yúmu ekwatsi diputados (500) arhikatachika ka ts'ima erakunhasinti isi 300 éнки erakunajka erakutarakwa jimpo ka 200 éнки erakunajka na éнки xáni petaka ima partido arhirakata ts'ima jukanharhitini jáwati ma s'iranti éнки ima íntspiaka mántani Circunscripcion arhirakatani jimpo...

⁷⁸ Así che ima éнка ixu arhinha jaka jintéesti na éнка arhukunhajka juchari K'éri Ireta ka ts'ima jintéesti yúmu ka jima únhasinti ma s'iranta éнка arhiranhajka "Listas" jimanki jukanharhiaka na xáni erakutarakwa petaskiksi ts'ima mántani "Partidos Políticos" arhirakatachika.

- I. Ma partido político arhirakata, éнки wékani jámaaka éskiksí kuirhunharhitaka imeri sīrantani arhukutirichiri, ka xárhatai éski jatsiaka ts'imeri kw'iripuni éнки wéka jaka éskiksí erakwaka kw'iripui orhetspiticha mero erakutarakwa jimpo jini 200 arhukutakuichirhu éнки mák'uiriwaka⁷⁹;
- II. Yámintu partido político arhirakatchani éнки antanhkwaka tsimani yámintuiri erakutakuichani éнки íntspinhaka jima arhukukuicharhu ka na éнки sīranta jukanharhiaka plurinominales arhirakatani, jatsiatiksí sésikwa parakiksí intsīnhaka kw'iripui orhetspiticha na éнки arhiaka wénaaka érakukuiri erakutarakwa jimpo⁸⁰;
- III. Partido político arhirakatani éнки úaka imanki ixú wantakata tsimapurhu orheta jaka, námpi exeparini éski jatsiaka sīrantichani jimanki arhiaka éskiksí antaka jimpoka santaru erakutakuichani petaaka, intsīnhati márutaruichani ima jimpo éski xáni erakutakuichani petaaka, na éнки na xáni erakutakuichani petaaka yámintu k'éri iretarhu, na xáni kw'iripui orhetspiticha jáwaka jukanharhitini imechiri sīrantarhu mántani arhukukuicharhu éнки arhukurhitini jaka k'éri ireta. Ka isí intsīnhati éski na kwirunharhikuka ts'ima.
- IV. No ma partido político arhirakata úati jatsini santaru éski 300 kw'iripui orhetspitichani ima tsimapurhu énkiskí arhi jaka impo.
- V. No méni, ma partido político arhirakata úati jatsiani santaru iretiri orhetspitichani ima tsimapurhu énkiksí ixu arhini jaka jimpo éнки santaruwaka éski yúmu tsimani imeri Arhut'akuichiri ka éнка it'u ima jimpo santaruwaka éski erakutakuichani éнки intsīnhaka k'éri iretarhu. I waxastakwa námpi instkunha partido político arhirakatchani, éнки antaka distritos uninominales arhirakatchani, éнка intsīnhaka jima, éнка santaru jintéewaka éski yúmu tsimani erakutakuichani éнки intasīnhaka jima k'éri iretarhu, ka.
- VI. Na éнка arhijka fracciones III, IV y V éнка orheta jaka, kw'iripui orhetspikuicha éнки erakunhaka éski na intsīnhaka erakutakuichani kéri iretarhu éнка jáwaka orheta éski íntspinhaka partido político imanki jáwaka na éнки éнка arhijka fracciones IV o V, inskunhati márutaru partidos políticos arhirakatchani éнки imani sésikwa jatsiaka mántani

⁷⁹ Exe je ts'ima "partidos politicos" arhirakatcha intspiatiksí ma sīranta éнки jukanharhiaka 200 éski naksí arhinhasí ka it'u xárhatai éski jatsiaka márutaruichani énkiksí erakunhaka erakutarakwa jimpo, ts'imanki jucha erakwawaka.

⁸⁰ Ixu jarhasti imankiksí arhijka "principio de representación proporcional" ka unhasinti jimpoka námpi yámintuicha úsinta antani ka wétarhisinti éski yámintu eratsikuicha jima jáwaka.

arutakuicharhu plurinominales arhirakaticani, ísí éski na intsĩnhaka erakutarakuicha k'éri iretarhu éнки úaka miyunhani. Juramukwa arhip'iatu k'éparatati ka na éнки únha ima ampe.

Arhinskwa tsimani ekwatsĩ témpini yúmu (Art. 55). Para jintéeteni kw'iripuri orhetspiti wétarhinhati:

- I. Méxiku anapuini, ixú kánkata, éнка yámintu sésikuichani úrani jáwaka.
- II. Ma ekwatsĩ ka ma wéxurhini jatirini ima jurhia jimpo éнка únhaaka erakukwa;
- III. Ima ireta no xáni k'érirhu anapuini jimanki úkurhiaka erakukwa o jima irekani santaru éski kwimu kusĩ orheta ima jurhieru éнка ima úkurhiaka.

Para ampuni járhani kúirunharitini ma sírantarhu jima circunscripciones electorales plurinominales anapuichani éнки wékaaka éskiksĩ erakwaka para jintéeni kw'iripuri orhetspiti, wétarhiati ma ireta no xáni k'érirhu anapu jimanki jáwaka circunscripción arhíkatani jimanka erakukwa jáwaka, o jima irekani ka sesimintu irekaaka kimu kusĩ orheta éнка ima úkurhiaka.

Námpi tsítakurhia Irekwa jimpoka mátaru ireta jimpo niwaka jimpoka ma terorikwa iretiri jatsiaka jimpoka ireta erakuka ka ima áchikurhita jimpo nika.

IV. No áchikurhini járhani Warhipikwa K'éri Iretarhu anapuni ka not'u juramuni kwárikwarhu o gendarmería rural arhirakatanu jima distrito náninki únhaaka erakukwa, t'amu ekwatsĩ tempini jurhia jimpo orheta éncia ima únhaaka.

V. No jintéeni Jarhuatati o Subsecretario K'éri Iretarhu anapu, nit'u K'éri Juramutspiti T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuri K'éri Iretarhu anapu jintéeni, soluiki jurakw'aka t'amu ekwatsĩ tempini jurhia jimpo orheta ts'imeri éncia erakukwa jáwaka, éncia wantani jáwakaksĩ ts'imeri éncia wénakwa jaka ka tsimani wéxurhini jimpo éncia wantani jáwakaksĩ K'éri Juramutspichiri;

Juramuticha Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha námpiksĩ ampua erakunhani Ireta no Xáni K'érirhu jimanki jáwakaksĩ juramuni éncia ima áchikurhita jatsiaka, it'u jintéewati éncia jurak'wakasksĩ ima anchikurhitani.

Ts'ima Jarhuataticha jima Juramukwarhu Ireta No Xáni K'érirhu anapuicha, T'are Juramuticha ka Juramutspicha Ireta K'érirhu anapuicha o ireta no xáni k'érirhu anapuicha námpi ampua erakunhani ireta no xáni k'érirhu jimankiksī juramuni jáwaka, éнка no jurakw'aka ima áchikurhitani t'amu ekwatsī tempini jurhia jimpo orheta éнка úkurhiaka erakukwa.

VI. No jintéeni K'éri Juramutspiri ma jakakw'kukuiri, ka

VII. No jatsíni ima ampe éнка no jurak'waka imanki arhíkata jaka arhintswa 59 jimpo.

Arhintskwa tsimani ekwatsī témpini kuímu (Art. 56). Arhut'akwa Iretiri Orhetspitichiri úkurhitini jáwati kwimu ekwatsī yúmu tsimani iretiri orhetspitichani jimpo, ts'imanki, mántani Ireta no Xáni K'érirhu ka Echeru, tsimani erakunhati jimpoka antaakaksī ka ma éнка tátsipakwaaka. Ima jimpo, partidos políticos arhíkatcha jatsíatiksī tsimani. Ka mátaru intskunhati imanki tátsikupaaka. Ari ampe jimpo, ts'ima partidos políticos úatiksī ma síranta éнка kwirunharhiaka néchani wekajka éski jima jáwaka ka tsimaniwatiksī ts'ima. Ima iretiri orhetspikwa intskunhati ts'imanki tatspipakwaka imanki antaaka ka wénani jukanharhitini jáwakaksī jima sírantarhu éнка ima partido político intspiaka, éнка imak'u, tatspipakwaaka, ka it'u tatsipakwakaksī erakutarakuichani jimpo éнка intsínhakaksī jima ireta no xáni k'érirhu jimpo.

Ts'ima ma ekwatsī témpini tsimani iretiri orhetspiticha éнка kw'erataaka erakunhatiksī na éнка arhiaka wénakwa imeri representación proporcional arhíkata, ima jimpo listas votadas mák'u circunscripción plurinomial arhikatani jimpo k'éri iretiri anapuni. Juramukwa waxastaati na úkurhia ka na únha ima ari ampe jimpo.

Ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspitichiri yámintu mót'akunhati mántani kuímu wéxurhini jimpo.

Arhintskwa tsimani ekwatsī témpini yúmu tsimani (Art. 57). Mántani iretiri orhetspitini jimpo erakunhati mátaru éнка ima jimpo pakaraka éнка wétarinhaaka.

Arhintskwa tsimani ekwatsī témpini yúmu tanímu (Art. 58). Para iretiri orhetspitini jintéeni it'u wétarhiati éski para kw'iripuiiri orhetspitini jintéeni, ka ma ekwatsī ka yúmu jatirini ima jurhia éнка erakunhaka.

Arhintskwa tsimani ekwatsī témpini yúmu t'ámu (Art. 59). Ts'íma Iretiri Orhetspiticha ka Kw'iripuiiri Orhetspiticha éнка niwaka K'éri Tánkurhíkwarhu námpi ampua méntaru jimak'u orhepani erakunhani.

Ts'íma Iretiri Orhetspiticha ka Kw'iripuiiri Orhetspiticha éнка ts'íma jimpo pakaraaka ampuaka erakunhani jimak'u para ts'íma járhani éнка nóksi jáwaka ima jimpo áchikurhini, Iretiri Orhetspiticha ka Kw'iripuiiri Orhetspiticha námpi ampua méntaru jimak'u erakunhani paraki mátaruicha jimpo pakaraaka.

Arhintskwa tanímu ekwatsī (Art. 60). Ima arhukukwa K'éri iretiri anapu éнка na arhijka arhintswa 41 ari Karakatiri, na éнка arhiaka juramukwa, arhip'iatu éskiksi maruaka erakuticha iretiri orhetspitichiri ka kw'iripuiiri orhetspitichiri mántani distritos electorales uninominales arhíkatichiri éнка úkurhipka jima ireta no xáni k'éricharhu; íntspiatu s'iranta éнка arhiaka iski antaakaksi ts'imanki santaru erakutarakwa petaaka ka arhiati ne antaski para jintéeni kw'iripuiiri orhetspiti o iretiri orhetspiti it'u arhip'iatu ne imani tatsikupaski na éнка arhijka arhintswa 56 ari Karakatiri ka juramukwa. It'ú, wantaati newa kw'iripuiiri orhetspiticha exeparini náni anapuicha santaru petaski para intskwani ima representación proporcional arhíkatani jimpo na éнка arhijka arhintskwa 54 ari Karakatiri ka juramukwa.

Arhíkukuicha éski sési jaka, íntspikwa s'iranta éнка arhiaka ne antakaksi ka íntsínhakwa s'iranta jimanki arhiaka newa kw'iripuiiri orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha, ampuati warhiperani salas regionales imeri Juramutspikwa Erakukuiiri Winhapikwa Sési Úkuiiri K'éri Iretarhu anapu, na éнка juramukwa arhijka.

Mák'u wantanhakuicha ts'imari salas arhikatichiri éncia arhiajka imanki kwirunharhitini jaka orheta, ampuatiksi méntaru exenhant'àni Sala Superior ima Juramutspikwarhu anapuni, éncia ts'íma partidos políticos arhíkaticha wékaaka warhipiani éncia imanki ts'íma arhiaka

éski no sési úkwani jaka ampuaka mót'akuni na éнка orheta arhiampka erakunhakwa. Ka isí úkurhiati éski na arhiaka ima Sala arhikata imanki isí pakaraka ka not'u ampuati mót'akurhini. Ima juramukwa arhiati na warhiperanha, ka ampe wétarhia para warhipini ima éнка orheta arhip'inhaka.

Arhinskwa tanímu ekwatsí ma (Art. 61). Námpiksí ampua k'amanharhitani kw'iripuiiri orhetspitichani ka iretiri orhetspitichani imani jimpo éнка ts'íma wantaaka éнка imani terorikwani jatsiaka, ka námpiksí ampua ima jimpo xukanhani.

Ima K'éri Juramuti mántani Arhut'akuiri anapu ménku exeni jáwati éski ima kwáp'ikwa ari karakatiri⁸¹ jima anapuichiri ka it'u éski no inchákawawaka éнка ts'íma jáwaka ánychikurhini.

Arhinskwa tanímu ekwatsí tsimani (Art. 62). Ts'íma kw'iripuiiri orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha éнка jatsiaka ima terorikwani, námpiksí ampua éнка xáńksí jáwaka mátaru ampe ánychikurhini mátaru ampe úni K'éri iretarhu o ireta no xáni k'érirhu imanki jimpo méyamunhaka, éнка no orheta sésikwa Arhut'akuiri ints'inhaka, ka ima jimpo jiák'ani jurak'uatí imanki ánychikurhini japka erakukwani jimpo. Xánki éнка jáwaka ima úkwani jimpo. It'u jáwati kw'iripuiiri orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha jinkoni éнка ts'ímani jimpo pakaraaka, éнка ts'íma imeri ánychikurhini jáwaka. Ts'ímanki no isí janhanhariaka tsítatiksí terorikwa kw'iripuiiri orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha.

Arhinskwa tanímu ekwatsí tanímu (Art. 63). Ts'íma Arhut'akuicha námpi ampua wénani imeri ánychikurhitani nit'u ampuati úni imeri terorikwani, éнка no niwakaksí kúnkurhini, mántani imeri arhikukwa, éka no santaru íski terok'ani ka ma jima anapuicha jáwaka kúnkurhitini; pero ts'ímanki jáwaka kúnkurhitiaksí ima jántu ka ma jurhia jimpo éńki juramukwa arhiaka ka kókani petak'urhiatikí ts'ímanki no jáwaka parakiksí níwaka ma ekwatsí ka témpini jurhia jimpo éнка orhepakwaaka, ka ma wantakwa exakawatiksí éńkiksí no isí úaka imak'u ampe jimpo exekurhiati éski, nóksí wékajka jupikani ts'ímeri terorikwani, ka yóariatiksí ts'ímani éнка imechani jimó pakaraaka, ts'ímanki xánku jurhia

⁸¹ Exe je kwáp'ikwa i Karakatiri jintéesti imanki turhisí jimpo arhinhajka "fuero constitucional" ima kwáp'iasinti teroritichani éнка jintéeka kw'iripuiiri orhetspitichani ka iretiri orhetspitichani enka jima K'éri Tánkurhikwarhu ánychikurhiaka na xáni éńki jima jáwakaksí.

jimpo wétarhiaka jima nírani, ka éki ts'imat'u námpi wékaaka jima nírani, jantiajk'u pakarati ima terorikwa ka mataru ampuati jupikani. Ts'ima terorikuicha énka jántiak'u pakaraka it'u kw'iripuiori orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha K'éri Tánkurihikuri éнки jáwaka éнки wénani jáwaka ima juramukwa ukwa. It'u tsimanki úkurhiaka éki áchikurhiniani jáwaka, jupinhatiksí; Ts'ima terorikuicha énka jantiajk'u pakaraaka kw'iripuiori orhetspitichiriri ka iretiri orhetspitichiriri K'éri Tánkurihikuri anapuicha jupikanhati ts'imani jimpo éka santaru erakutarakwa petaaka, ima Arhut'akwa énka jiteewaka eyánkpiati paraki mátaru erakukwa únhaaka na éнки fracción IV arhintswa 77 jimpo ari karakatiri arhijka, éнки ma kwérataka jima Arhut'akwa Kw'iripuiori Orhetspikuri énka erakunhaka ima jimpo éka xáni petaka imecha, tátsipani éнки intsínhaaka ts'imeri kw'iripuiori orhetspichichani, éнки kwérataaka ts'imanki erakunhaaka jima Arhut'akwa Iretiri Oretspitichiri na xáni jimpo éнки ts'ima intsínhaaka jupikatiksí ts'imanki tatsipakwaka ima s'irantani kéri iretiri anapu éki jukanharhiaka tatsipani énka intsínhakaksí iretiri orhetspitichani éki ts'imeriwaka ; ka énka kwérataaka jima Arhut'akwa Iretiri Oretspikuri éka erakunhaaka jimpoka tatsikupaaka imanki antaaka, erakunhatiksí ts'imanki jáwaka jukanharhitini ima ireta no xáni k'éri

It'u kurankurhiati éski kw'iripuiori orhetspiticha o iretiri orhetspiticha éнки isku ampe jimpo no níwaka o nóksí sésikwa kurhak'uriaka, k'éri juramutini ima Arhut'akwa anapu, jimanki arhiaka anti no níwa, imani wékaaka jurak'uni jimpoka mátaruru énka orhepaaka wékaaka nírani parakini imani ampe jimpo imanki imani jimpo pakaraaka níwaka.

Iki no kúnkurhiaka na xáni íski wétarhinhajka paraki ampuaka waxastanhani ts'ima Cámaras o paraki ampuakaksí ima ampe áchikurhini, ka kókani yóarinhatiksí ts'imaki ts'imani jimpo pakaraaka parakiksí kókani jima niwakaksí imeri terorikwani úni, éнки nírani jáwaka ma ekwatsí témpini jurhia éнки tatsipani ixú wantanhaka.

K'amanharhikwa jatsiatiksí, ka juramukwa k'amanharhint'ati ts'imani ima jimpo, ts'imanki erakunhaka para kw'iripuiori orhetspitini o iretiri orhetspitini, ka isku ampe jimpo no níwaka áchikurhini éki imeri Arhut'akwa isí exeaka, úni imeri terorikwani ima jurhia jimpo éнки na arhijka primer párrafo ari arhintskuri. It'u k'amanharhiati, énka imat'u juramukwa

k'amanharhint'aka, Partidos Políticos K'éri Iretarhu anapuicha éнка xárhataaka ma kw'iripuni éнка wékaka erakunhani para jintéeni kw'iripuri orhetspiticha o iretiri oretspitini, pakaraka jima anapuicha éka erakunhaaka no niwaka imeri terorikwa úni.

Arhintskwa tanímu ekwatsí t'ámu (Art. 64). Ts'íma kw'iripuri orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha éнка isku no sésikwa jinkoni Arhut'akwa anapuri imankiksí jáwaka nóksí níwaka ma sesión arhirakatani, námpiksí jatsía`seikwa para méyampinhani ima jurhía énkaksí no niwaka.

Arhintskwa tanímu ekwatsí yúmu (Art. 65). Ima K'éri Tánkurhikwa wénani kúnkurhiati ima jurhia 1o. septiembre jimpo mántani wéxurhini jimpo, Ima Jurhiatikuicha éнка ts'íma áchikurhiaka⁸² éнка ménkuksí jáwaka úani ka ima jurhia 1o. febrero jimpo mántani wéxurhini para méntaru ts'íma áchikurhiaka éнка ménkuksí jáwaka úani.

Ima Tsimapurhu Ima Jurhiatikuicha éнка Ts'íma Áchikurhiaka ima K'éri Tánkurhikwa úrati para exeni ka jorhenkurhini, wantonskurhini ka erakwani ima juramutichani éнки jimaksí xárhatanhaaka ka mák'u wantanhakwani mátaru ampe éнка ts'íma ampuaka mítini na éнка ari karakata arhijka.

Mántani Ima Jurhiatikuicha éнка Ts'íma Áchikurhiaka K'éri Tánkurhikwa úrati para wénani para úani ima ampe éka arhíaka Juramukwa Jima Anapu.

Arhintskwa tanímu ekwatsí kuímu (Art. 66). Mántani Ima Jurhiatikuicha éнка ts'íma áchikurhiaka jáwati na xáni éнка wétarhiaka para wantani yámintu ampe éнка arhijka arhintskwa tátsipani anapu. Ima jurhiatikwa wénakwa anapu námpi úa santaru járhani éski 15 de diciembre ima wéxurhini jimpo, námpi isíwa éнки Juramuti K'éri Iretarhu anapu wénaaka na éнка wantajka arhintskwa 63, ima jimpo námpi ampua járhani hasta 31 de diciembre ima wéxurhini jimpo. Tsimantani jurhiatikuicha námpi ampua járhani santaru éski 30 de abril ima wéxurhini jimpo.

⁸² Exe yámintuicha ima K'éri Tánkurhikwa kúnkurhisínti tsimani jurhiatikuichani jimpo ka ima jurhiatikuicha éka kúnkurhitini jáwakaksí arhikurhisti "Periodo Ordinario de Sesiones" isí jimpo ixuksí arhiraaka "Ima Jurhiatikuicha éнка Ts'íma Áchikurhiaka" así mirhikurhi jimpoka i k'éri ampesti

Énka tsimapurhu K'éri Tánkurhikwa no mák'u wantapirinka para k'amatani Sesiones arhikatchani orhepani ima jimpo énka únhapirinka, mák'u wantanhati Juramuti K'éri iretiri.

Arhinskwa tanímu ekwatsi yúmu tsimani (Art. 67). Ima K'éri Tánkurhikwa o mák'u Arhut'akuicha, énka ma ampe imerik'uiwaka, kúnkurhiati santaru ánychikurhini mántani jurhia jimpo énka yóariawaka Tánakwa énka Ménku Jáwaka ima ampe jimpo; tsimapurhu ampe imak'u ampe úati imanki ima Comisión ts'imani mítitarawaka, ts'imanki arhínhaka ima sīrantani jimpo énka ts'imani eyánkwawaka.

Arhinskwa tanímu ekwatsi ka yúmu tanímu (Art. 68). Tsimani Arhut'akuicha jáwati mapurhu ka námpiksī ampua nírani énka nóksī isī pakaraka éski wétarhijka mótsini náki jurhia jimpo ka na xáni jimpo isī úkurhia, arhíparini nánkiksī kúnkurhia yámintuicha. Ka énkaksī no isī pakaranhaka, jimpoksī no mák'u wantaaka éski wétarhijka mótsini, na jurhia, náksī ima ampe úa, ka nániksī niwa, ima K'éri Juramuti k'amatati ima no sési pakatperakwani, wantani na úkurhia ka na sési jáwa. No ma Arhut'akwa ampuati jurak'uni imeri ánychikurhikwani santaru éski tanímu jurhia jimpo, énka no mátaru arhut'akwa, sésikwa intspíaka.

Arhinskwa tanímu ekwatsi yúmu t'ámu (Art. 69). Énka wénaaka Ima Jurhiatikuicha énka ts'ima Ánychikurhiaka ima wénakwa Jurhiatikwa K'éri Tankurhikuiiri jima níwati Juramuti K'éri iretarhu anapu ka intspíati ma sīranta énka mítitpiaka, jimanki arhíaka na jarhaski yámintu útsipikwa ampe ireta k'ériiri anapu. Énka wénaaka santaru ánychikurhikwa ima K'éri Tánkurhikiri ari K'éri Iretarhu anapu, o mák'u imeri arhut'akuicha jima anapuicha, ima Juramuti Tánakuiri énka Ménku Jáwaka, eyánkpiati anti yóaria ka ampe jimpo ima úski imani yóarhip'iwani.

Mántani Arhut'akuicha exeati na arhijka ima sīrant'ani ka ampuati kurakuni Juramuti K'éri Iretarhu anapuni éski santaru ma maperi arhiawaka énka imani karaaka ka yóarhiani Jarhuatpitichani K'éri Iretarhu anapuichani, Útspirini Yámintu K'éri Iretarhu anapuni ka ts'imanki juramujka jima entidades paraestatales arhikatchani, ts'imanki jima niwaka ka

wantant'aaka no chkwanterakwa jinkoni, Juramukwa K'éri Tánkurhikwa anapu ka imeri juramukwa arhiati na únha ima ampe.

Arhinskwa tanímu ekwatsí témpini (Art. 70). Yámintu mák'u wantanhakwa K'éri Tánkurhikiri isí exerpinhati isíka éka ma juramukwa, juramukuichani o mátaru eyánpikuicha eyánpwatiksí Juramutini K'éri Iretarhu anapuni imankiksí kwirunharhitaaka juramuticha tsimarani Arhut'akuiri anapuicha ka ma kararini mántani anapuni jimpo, ka isí wantanhati: "K'éri Tánkurhikwa Ireta K'éri éнка arhíkurhika Méxiku wantasínti: (imanki juramukwa o eyánpkikwa arhíaka).

K'éri Tánkurhikiri jatsíati ma juramukwa éнка arháka na jáwa ka na úkurhia imeri ampe.

Juramukwa arhiati ampe jimpo ka na éнка kúnkurhiaka kw'iripuiiri orhetspiticha, na éнка jáwakaksí partido arhíkatani, exeparini iskiksí úaka wantakurhini éskiksí na wékaaka ka eratisni iski náksí wékaaka jini Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspikuiri.

Námpiksí ampua áanaxutanhani ka nit'uksí wétarhiati éski juramuti K'éri Iretiri xárhataaka paraki winhapikwa jukaaka ka yámintuicha juramuaka.

TEROKATA TSIMANI NA ÉNKA WÉNAJKA KA ÚKURHIJKA JURAMUKWA

Arhinskwa tanímu ekwatsí témpini ma (Art. 71). Jatsíatiksí sésikwa para wénani juramukuichani:

- I. Imani Juramuti K'éri Iretarhu anapuni;
- II. Ts'imani Kw'iripuiiri Orhetspitichani ka Iretiri Orhetspiticha arhíkatichani K'éri Tánkurhikwarhu anapuicha, ka
- III. Juramukwa Úkuicharhu Ireta no xáni K'érirhu anapuicha.

Wénakuichani éнка Juramuti K'éri Iretarhu anapu, Juramukwa Úkuicharhu arhíkaticha Ireta no xáni K'érirhu anapuicha xárhataka, wénani jáwatiksī comisióń arhirakatani. Ts'imanki kw'iripuri orhetspiticha o iretiri orhetspitichani xárhataaka, úkurhiatiksī na éнка Eyámpikwa Wantonskurhikuri⁸³ arhíaka.

Arhinskwa tanímu ekwatsī témpini tsimani (Art. 72). Yámintu juramutichiri wénakwa o arhip'ikuicha, éнка no Arhut'akuichiri jintéewaka, wantonskurhinati exeparini na éнка Eyámpikwa Wantonskurhikuri arhíaka na úkurhinha, na xáni áanaxunha ka na úkurhia jima wantonskurhikuicha ka na jima erakunha.

A. Éнка Arhut'akwa jimanki wénaaka sési exeaka, mátaru jimpo wantonskurhinati. Éнка tsimani sési exeaka; exeakwatiksī Juramutini K'éri Iretarhu anapuni, ima, éнка sési exeaka, kókani eyántspiati.

B. Sési exekati jáwati Juramutini K'éri Iretarhu anapuni jimpo, yámintu imanki no inskuntaaka ma wantakwani jinkoni, Arhut'akwarhu jimanki wénaaka, témpini jurhia jimpo, éнка K'éri Tánkurhikwa no mikurhitini o áanaxutini jatsiaka ts'iméri áńchikurhichani, éнка ima úkurhiaka exati ima jurhia jimpo éнка méntaru mitákurhiaka ka kúnkurhiaka K'éri Tánkurhikwa.

C. Éнка ma juramukwa wénakwa o arhip'ikwa ka éнка ima no sési exekurhiaka sáni isī o yámintu Juramuti K'éri Iretarhu anapu jimpo, méntaru jima wantonskurhinhati, ka éнка méntaru sési exekaksī tsiapurhu tanipuri yámintu erakutarakuri, níwati méntaru mataru Arhut'akwarhu imanki exent'aka. Éнка santaru yáminturi sési exeaka méntaru, juramukwa wénaaka méntaru exanhaati Juramuti K'éri Iretarhu anapuni jinkoni paraki ima xárhataaka.

Ts'ima erakukuicha juramukuri o arhip'ikuri, jintéewatiksī nominales arhíkaticha:

---

⁸³ Exe je yámintuicha ima Eyámpikwa Wantonskurhikuri jintéesti imanki turhisī jimpo arinhajka "Reglamento de Debates" ka ima maruasinti éнка ts'ima wantonskurhini jáwaka jimpoka ima wétarinhasinti parakisi no jimak'u atap'eraka.

D. Énka ma juramukwa wénakwa, no sési exenhaaka yámintu Arhut'akwa énka arhínhaka jimpo, exanhant'ati jimanki wénaka imani jinkoni. Énka méntaru exeakaksí ka yámintuicha ts'imanki jáwaka sési exeaka, exanhant'ati jimanki no sési exekaksí, imanki méntaru arhinhaka, ka énka sési méntaru exenhaaka, exanhaati Juramuti K'éri Iretarhu anapuni jinkoni paraki úkurhiaka na énka arhijka fracción A, ka énka no sési exeaka, námpi úa méntaru xárhatanhani mák'u jimpo.

E. Énka ma juramukwa wénakwa o eyánpikwa no sési exenhaka yámintu o sáni isí, o mót'akuni, o santaru jatsínhani Arhut'akwa énka arhínt'aka jimpo, méntaru wantonskurhinhati jima Arhut'akwarhu énka wénaaka ka imak'u jimpo jintéewati imanki no sési exenhaka, námpi úa mónant'ani máteru ampe imanki orheta sési exenhaka. Énka mót'akwa o santaru jatsíkwa énka Arhut'akwa imanki arhínt'aka ampuati yámintuicha jima anapuicha sési exeaka exanhaati Juramuti K'éri Iretarhu anapuni jinkoni, paraki úkurhiaka na énka arhijka fracción A. Énka imanki Arhut'akwa jatsikwaka o mót'akwaka yámintuicha exeaka jini énka wénaaka, exanhant'ati parakiksí exeaka, énka no sési exeakaksí yámintuicha, énka yámintuicha no sési exeaka méntaru, ima wénaaka énka tsimani Arhut'akuicha exanhaati Juramuti K'éri Iretarhu anapuni jinkoni, paraki úkurhiaka na énka arhijka fracción A. Énka Arhut'akwa imanki arhíntaka wékaka mót'akuni o santaru jatsíkuni, yámintu wénaakwa námpi úa xárhatanhani ima jimpo, úati xárhatanhani énka yámintuicha tsimani Arhut'akuicharhu anapuicha wantaaka, éнки juramukwa úkurhiaka imanki jinkóni énka yámintuicha sési exeka, ka patsakurhiati imanki mót'akunhaaka o jatsíkunhaaka mátaru jimpo.

F. Na énka kurhankunhaka o mót'akunhaka o p'íkuntanhaka juramukuicha, exeatiksí ts'imani ampe énka wétarhiaka éski na waxastakata jaka para ima úkurhini.

G. Yámintu juramukwa wénakwa o arhip'ikuicha énka Arhut'akwarhu jimanki wénaaka no sési exenhaaka, námpi ampua méntaru xárhatanhani énka áchikurhini jáwakaksí ima wéxurhini jimpo.

H. Ima úkurhikwa juramukuichiri o arhip'ikuichiri ampuati wénakurhini nákintaru ma Arhut'akuicharhu, námpi isiwa éнка wénakwa kwantpikuiiri jintéewaka, contribuciones o impuestos, o nítakwa warhipikwarhu arhíkatchiri, yámintu ts'imanki wénani wantonskurhinhaka Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspikwarhu.

I. Juramukwa wénakwa o arhip'ikuicha wantonskurhinhati jima Arhut'akwarhu imanki xárhathanhaka, námpi isiwa éнка jatsiaka ma kutsi ka ima jimpo exanhaati jimanki arhinhaka na sési jáwa imanki isi arhikurhika Comisión dictaminadora, ima jimpo juramukwa wénakwa, úati xárhatanani ka wantonskurhinhani mátaru Arhut'akwa.

J. Juramuti K'éri Iretarhu anapu námpi úa ma ampe arhini imanki eyántspiaka K'éri Tánkurhikwa o Arhut'akuicha éнка ts'ima erakuiiri ampe wantonskurhini jáwaka, it'u éнка Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspikwarhu k'amanharhint'aka ma k'éri juramuti ireta k'érihu anapuni jimpoka no sési útspiaka.

Napit'u ampua úkuni Arhip'ikwani éнка yóariawaka ima jimpo éнка Tánakwa éнка ménku jáwaka xárhataka.

TEROKATA TANIMU

IMANKI AMPUAKA ÚNI K'ÉRI TÁNKURHIKWA

Arhinskwa tanímu ekwatsi témpini tanímu (Art. 73). K'éri Tánkurhikwa ampuati úni:

- I.** Jurakw'ani íski mátaru ireta no xáni k'éricha ínchaaka K'éri Iretairi Tánkurhikwarhu.
- II.** Kachukukata.
- III.** Para úani mátaru Ireta no Xáni K'érichani jimankiksi yáasi jaka mártaruicha, ima jimpo wétarhiati:

1o. Éski ts'imanki wékaka úkurhini ireta no xáni k'éricha, jatsiakasi ciento veinte mil kw'iripuni éнки jima irekani jáwaka.

2o. Énki K'éri Tánkurhikwani éskiksī jatsīka yámintu ampe énka wétarhiaka para jintéeni ma ireta no xáni k'éri.

3o. Énki kurantiakaksī Juramuti Úrichani Ireti no Xáni K'éri anapuicha jimanki wéka ima úkurhini, na exea íski jima úkurhiaka mátaru Ireta no Xáni K'éri, ima miákurhiati eyánpini kwímu kusī jimpo, imanki wénani miyukurhiaka ima jurhia jimpo énkiksī eyákwaka.

4o. It'u kurantiakaksī Juramutini K'éri Iretarhu anapuni, imanki exaaka énki ima wantaaka yúmu tsimani jurhia jimpo wénani miyukati énki kurhak'uminhaka.

5o. Énki erakunhaka éski úaka járhani mátaru Ireta no Xáni K'érii tsimapurhu tanímuiri kw'iripuii orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha jimpo énki jáwaka Arhut'akwa ima jurhia.

6° Éski imanki mák'u wantanhaka K'éri Tánkurhikwa sési exep'inhaaka santaru Juramukwa Úkuicharhu Ireta no Xáni K'érichiri jimpo, wénani exeparini ima takukatani énki jukanhariaka na jaka juramukwa xanhatakwa. Juramukwa Úkuicharhu Ireta no Xáni K'érichiri nákitarhu imankiri jintéewaka echeri.

7o. Éka Juramukwa Úricha Ireta no Xáni K'érichiri énka imeri echeriwaka, no sési exeaka, paraki ima ampe énka orheta ixu arhip'ika wétarhiati éski tsimapurhu tanímuiri yámintu Juramuti úricha mátaru Ireta no Xáni K'érichiri sési exeaka.

IV. (Kachukukata).

V. Para mósitani jini énki jáwaka K'éri Winhapikwa K'éri Iretiri.

VI. (Kachukukata).

VII. Para tumína kurhak'urhini imanki wétarhiaka jimpo.

VIII. Para waxastani na tumina kurhak'urhia Juramuti K'éri Iretarhu anapu, para sésikwa instspini ka imani mítint'ani ka exani méyampini imanki kantpiaka K'éri Ireta. no ma kwántpikwa ampuati úkurhini énki no jintéewaka para sési jarhutani o sési jántskani ka énki santaru tumina jatsíaka k'éri ireta námpi isíwa énki jintéewaka paraki tumína iretiri sési antankwaaka. Námpi úa énka ima kwánkurhinhaka paraki exeakaksī na ampua tgumina ixu anapu sési winhaphani, ts'imanki kwánkurhinhaka jimpo mót'akunhaka ka ts'imanki kurhak'urhiaka énki káni wétarhinhaka ka isí wantaaka Juramuti K'éri Iretarhu anapu na énki wantajka arhintskwa 29. it'u sési exeati mántani wéxurhini imanki kwantpinhaka ts'imanki jáwaka juramukwa tumína inchakuii jimpo, imanki wétarhiaka echeri ka ampecha k'éri iretarhu anapuicha na énki arhiaka imeri juramukwa. Ima

Juramuti K'éri Iretarhu anapu eyánkpiati mántani wéxurhikwa jimpo K'éri Tánkurhikwani na úraski na úraski imanki kwánkurhika ima jimpo Juramuti Echeru anapu exakwati ma sīranta jimanki eyánkwaaka na úraka ima tumínani. Juramuti Echeru anapu eyánkwati Tánkurhikwani Echeru anapuni, éнки arhítspiaka na úraaka ima tuminani éнка ireta inskwaaka para jima úrani.

IX. Námpi jurakw'a íski mántani Ireta no Xáni K'éricha no sési exeaka atarantakwa ka wékakaksī imani áanaxutani.

X. Parki juramukwa úawaka yámintu Ireta K'érirhu hidrocarburos arhikatichiri, imeri tsakapuri éнка maruawaka, industria cinematográfica, atarantkwa ampe, ch'anakwa tumína jinkoni ka sorteos, éнка mataruni jimpo úaka ka tumía kantpikwa ampe, energía eléctrica ka nuclear ampeni, ka xárhatani juramukuichani áchikurhikuri imeri arhintskwa 123 anapu;

XI. Para jatsiáni ka ket'atani áchikurhitichani k'éri iretiri anapu ka juntsik'uni, k'ératani o sapiratani imanki íntspiaka.

XII. Para warhipikwa arhíni, éнки exeaka imanki íntskwaka Juramuti K'éri Iretarhu anapu.

XIII. para juramukwa karakpiani éнки arhíaka náki presas arhhíkaticha ts'imanki echerirhu ka japóntarhu jaka na sési jaráski ka nákiacha námpi sési jaki, ka xarátani juramukuichani ts'imanki sésikwa japóntairi arhíaka éнки sési jáwaka o éнки warhipikwa jáwaka.

XIV. Paraki máruataka ka tarataka Námpiksī k'umanchikwa warhipikuri K'éri Iretarhu anapuicha, éнки jintéewaka Warhipikuri, Marina de Guerra ka Fuerza Aérea Nacionales ka arhíni na jáwa ka máruakurhia.

XV. Para íntspini ka arhíp'ini na jáwa, náksī kunkurhia, chararakwa íntskwani ka sési úratani ima Guardia Nacional arhíkatani, patsakurhitini náki kw'iripu ixú anapu jáwa, ne juramutia, ka ireta no xáni k'éricha jorhentatani na éнки arhíkata jaka.

XVI. Karakpiani juramukuichani anapukuri, na jáwa mátaru k'éri iretarhu anapuicha, náksī ixú anapuiwa, janoa irekani, ka na níwa mártaru isī o juwa ka náksī sési p'ikwarera i k'éri iretarhu anapuicha.

1a. Sési p'ikwarerakuiri arhítakwa i k'éri iretarhu anapu Juramuti K'éri Iretarhu anapuni jintéeriwati, ka Jarhuatpikwa K'éri Iretiri námpi ampua inchakpini, ka isi úkurhiati k'éri iretarhu.

2a. Énki ma k'éri p'amenchakwa jáwaka o ma p'amenchakwa mátaru yawani anapu, ima sési p'ikwarwrakwa éнка arhinhajka Departamento de Salubridad kókani arhiati na kwáp'ikurhia, éнка orheta exeraaka ima Juramuti K'éri Iretarhu anapuni.

3a. Ima juramuti sési p'ikwarerakuiri jintéwati útsplikwa ka yámintu juramuticha Ireta K'érirhu anapuicha úati na éнка ima arhiaka

4a. Imanki ima Arhit'akwa arhip'ini jáwaka jima Estakukwani éнка arhiaka éski no sési jaka xáni kawikwa ka imeri atarant'akwa yerba amperi o no sési p'ikwarhitaka kw'iripuni o no sési jarataaka kw'iripuni, ka it'u exeni éski nóksī no sési úkwaka echerini o ikichakwa úakaksī yámintu ampe éнка jima jáwaka, ts'ima tátsipani exenhati K'éri Tánkurhikwa jimpo éнка ima ampuaka imeri ánkichurhitiwaka.

XVII. Para karakpiani juramukuichani xanharhuiri ka wantakwa etsakperakuiri, ka imeri postas arikatichani ka ts'ima correos arhíkaticha, xárhatani juramukuichani jimanki arhiaka na úranha itsīni jimanki k'éri ireta juramuaka.

XVIII. Para jatsīani k'umanchikwa jimanki tumína unhaaka, arhip'ini naksī ts'ima jáwa, ka na xáni jukaparha tumína mátaru k'éri iretiri ka waxastani náksī úranha kw'etsapikuicha ka tseritakuicha.

XIX. Para arhip'ini na úranha o atarant'anha echericha jimanki nonema irekaaka ka na xáni jimpo.

XX. Para karakpiani juramukuichani éнка arhiaka na jáwa ts'īmanki anchikuriaka jima Cuerpo Diplomático ka mátaru jima Cuerpo Consular méxiku anapuicha.

XXI. Para waxastani no sési úkuichani ka mátaru no sési úkuichani éнка K'éri Iretani no sési úkuni jáwakaksī ka náksī k'amanharhita ts'īmanki no sési úaka, it'u juramukwa úani imeri no sési úkwa éнка úakaksī kúnkurhitini.

Ts'ima juramuticha k'éri iretarhu anapuicha ampuati mítini no sési ukuichani fuero común arhíkatiri éнка ts'ima kúnkurhitini jáwaka mátaru no sési úkuichani jinkoni éнка k'éri ireta ampuaka mítini.

Énka kúnkurhiaka na énka ari Karakata arhijka, juramukuicha k'éri iretarhu anapuicha waxastatiksī naksī ampua mítini juramuticha ima fuero común arhíkaticha ka arhíp'ini no sési úkuichiri énka k'éri ireta ampuaka mítini.

XXII. Para tékant'ani no sési úkuichani énka mítikwa jintéewaka imeri Juramutspikwa K'éri Iretarhu anapuichiri.

XXIII. Para xárhata ni juramukuichani énka waxatakaksī na ánychikurhia K'éri Ireta, Echeró, Ireta no Xáni K'éri, ka orhetsīkuicha, it'u waxastani ka arhip'iniikurhia k'umanchikuicha énka ménku exeaka sési jáwaka ireta k'éri, na énka waxastaka ima arhintskwa 21 ari Karakatiri.

XXIV. Para xárhata ni juramukwa énka arhiaka na únha exepikwarhu K'éri Iretarhu anapu ka mátaru énka arhiaka na úa, níwa ka exepia Winhapikwa Tánkurihikuri ka entes arhíkatichani k'éri iretiri ampechiri.

XXV. Para waxastani, arhiani na úa ka pakatani yámintu K'éri Iretani jimpo jorhentpikuichani sapiichiri, k'éricha, ts'imanki terok'ani jáwaka secundaria arhikatichani ka ts'imanki sési ampe jorhentiaka profesionales arhikatichani, jirinakuichani, sési ampechiri, ka jorhentpikwa mítitarakuri técnica arhikatichani, jorhentpikwa juktakakuri ka tsakapuri énka maruawaka, úkwa ka mítikwa, museos, takukata patsarakuri, exekuicha ka mátaru mítikwa kw'iripu k'éri iretarhu ampe ka jatsini yámintu imeri ampe; para juramukwa úani énka jáwaka ma yóntki anapu ampe o sáni isī ampe ts'imeri énka yóntki irekapka, sési ampe, ka ima énka arhijka na japka ixi yóntki, imanki patsakwa yámintu k'éri iretiritwaka; it'u karakpiani juramukuichani énka sési arhukwaka K'éri Iretani jimpo, Ireta no Xáni K'éri jimpo ka Orhetsīkwarhu jimpo ima jorhentpikuri úkwa ka tumína arhukuni éski na wétarinhaka ima ánychikurhikwa iretiri jimpo. Ts'ima Títulos ts'imanki jima jorhentpikwarhu isī jarhaticharhu íntspinhaka yámintu K'éri Iretarhu máruawatiksī.

XXVI. Para ínskuni sésikwa Juramutini K'éri Iretarhu anapuni ka isī kúnkurhini para jintéeni Colegio Electoral arhírakata ka erakuni imanki jáwaka Juramutini K'éri Iretairi jimpo, sáni isī o ménku, na énki arhijka arhintskuicha 84 ka 85 i Karakatiri.

XXVII. Para jeyapanhani énki Juramutini K'éri Iretarhu anapu wékaka imani jurak'uni.

XXVIII. Kachukukata.

XXIX. Para tumína kurhak'urhini K'éri Iretani jimpo.

1o. Átarant'akwa mátarhu K'éri iretichani jinkoni;

2o. Na éнки úranhaaka yámintu ampe éнки ixú jaka ts'imanki arhíajka párrafos 4o. y 5o. del arhinskwa 27 arhikaticha;

3o. Ts'imanki jintéeka instituciones de crédito y sociedades de seguros arhíakaticha;

4o. Jánsplikwa k'éri iretahu anapuichani tsimanki mártaruicha újka o K'éri Iretamintu úajka, ka

5o. Máku jarhaticha;

- a) Energía eléctrica arhíkatiri;
- b) Úni ka úrani itsutakwa úkatani;
- c) Gasolina imanki marhuajka para troki manatani ka mártaru ampe petróleo arhíkatiri;
- d) t'inatakuicha;
- e) Urapinharhi ka imeri ampe éнка imeri wérajka; ka
- f) Úrakwa anhatapuichiri
- g) Úkwa ka akwa cerveza arhíkatichiri.

Ireta no Xáni K'éricha íntskunhati tumína éнки tánkurhiaka jimpoka kurak'urhinaka ma ampe jimpok'u, na éнки juramukwa k'èri iretiri arhip'iaka. Juramukwa úricha Ireta no Xáni K'éri anapuicha arhip'iatiksí na xáni intsínha Orhetsíkuicha, imeri éнки méyamunhaka o tánkurhinhaka ima ampe éнка úranhajka erak'ukwa jimpo éнка energía eléctrica arhinhajka.

XXIX-B. Para úani juramukuichani éнка arhiaka na úranha Bandera arhirakata, Escudo ka pirekwa ixa anapu éнка Himno Nacional arhinhajka.

XXIX-C. Para xárhata ni juramukuichani ts'manki arhíaka na kúnkurhia Juramuticha K'éri Ireta, Ireta no Xáni K'éri ka Orhetsíkuicha anapuicha, jimanki ts'ima ampuaka arhip'ini, ima jimpo éнка arhip'inhaka náni ireka kw'iripu, `para úni imanki arhijka párrafo tanimu arhinskwa 27 i Karakatiri.

XXIX-D. Para xárhata ni juramukuichani tsimanki arhíaka na santaru tumínáksī jatsía ka sésiksī jáwa, it'u na eyánkunha ka na jarhaki echeri ts'imanki K'éri Ireta wétarhiaka.

XXIX-E. Para xárhata ni juramukuichani ts'imanki arhíaka; na etsákunha, na sési pakaranha ka náksī tumína anta, santaru exeani na jatsínha ampe ka mátaruicha para úkurhini ampe éнки wétarhinhaka ka úkwa, kw'íripuri ka imanki yámintu K'éri Iretari wétarhinhaka.

XXIX-F. Para xárhata ni juramukuichani ts'imanki arhíaka na etsákunha ixú tumína úrani, na jáwa tumína mátaru K'éri Iretarhu anapu, exani mítikuichani ka na úranha mítikwa imanki wétarhijka K'éri Ireta para sési k'éni.

XXIX-G. Para xárhata ni juramukuichani ts'imanki jatsíaka na kúnkurhia Juramuticha K'éri Ireta, Ireta no Xáni K'éri ni ka Orhetsikwa anapuicha, jimanki ts'ima ampúaka wantani, para kwáxchakuni yámintu ampe éнки echerirhu jaka ka patsani ka sési únt'ani imani.

XXIX-H. Para xárhata ni juramukuichani éнки waxastakásī juramutspikuicha ima amperi éнка arhinhajka contencioso-administrativo, ts'imanki ampuaka karakpinhani ts'imani mák'u wantakuichani, para sési úkwani márutaruichani, ka sési pap'erakwani K'éri Iretiri ka ma kw'íripuri, ka k'amanharhitani ánychikurhichani ts'imanki K'éri Iretarhu ánychikurhijka na éнки juramukwa arhíaka, waxastani juramukuichani éнка arhiaka na jatsínha, na manatanha, na únha ka ampe jimpo ampua mót'akunhani ts'imani mák'u wantanhakuicha.

XXIX-I Para xárhata ni juramukuichani ts'imanki jatsíaka na ánychikurhia K'éri Ireta, Ireta no Xáni K'éri ni ka Orhetsikuicha, sésiksī pakatperati kw'íripuri kwáxchakwani jimpo, ka

XXIX-J Para juramukwa úani ch'anakwiri, arhíparini náksī sési pakatpera juramutikuicha éнка mák'u jatsiaka K'éri Ireta, Ireta no Xáni K'éri ni, Echeri ka orhetsikuicha; it'u na ampua inchap'ini kw'íripuri kúnkurhitini ka ma kw'íripuri, ka

XXIX-K Para xárhata ni juramukuichani p'orhénkuiri, arhíparini na ampua mák'u juramunhani K'éri Ireta, Ireta no Xáni K'éri ni, orhetsikuicha ka echeri, it'u na ampua inchap'ini kw'íripuri kúnkurhitini ka ma kw'íripuri.

XXIX-L Para xárhata ni juramukuichani éнка arhip'iaka na ampua mák'u juramunhani juramutikwa k'éri Iretiri anapu, juramutikwa Ireta no Xáni K'éri ni anapuicha, ka orhetsikwarhu anapuicha, jimankiksī ampuaka juramunhani, kurucha jupikuri ka kurucha jatsikuri, it'u na ampua inchap'ini kw'íripuri ka ma kw'íripuri, ka

XXIX-M Para xárhatani juramukuichani éнка marhuawaka para K'éri Iretani kwáxchakuni, jima jatsíparini na éнка jirínanhanhaka ima ampe.

XXX. Para xárhatani yámintu juramukuichani éнки wétarhinhaka, para ampuni úranhani imanki ixú arhíkata jaka, ka mátaruichani éнка i Karakata intskwajka Winhapikuicha Tánkurhikwa anapuichani.

Arhintskwa tanímu ekwatsí témpini t'ámu (Art. 74). Imak'u Arhut'akwa Kw'iripu Orhetspikuiiri ampuati úni:

I. Xárhatani Bando Solemne arhirakatani éнка arhip'iaka yámintu K'éri Iretarhu ne erakunhasi K'éri Juramuti éski na orheta úpka Tribunal Electoral arhirakata Winhapikwa Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapu⁸⁴.

II. Jarhuatperani ka arhíni, no exeparini, wantakurhikwani ka úkwani, na ánychikurhia imanki exeaka íski sési únhani jáwaka K'éri Iretarhu na éнка juramukwa arhíaka.

III. (Kachukukata).

IV. tekant'ani mántani wéxurhini jimpo na Xáni Wétarhia K'éri Ireta, orheta exeparini ka wantonskurhini ka, mót'akuni éнка wétarhiaka imanki exaka Juramuti K'éri Iretarhu anapu, éнка sési exenhaaka na xáni wétarhia, para ántankutani, it'u exeni na úarnhaspi ima wéxurhini éнка tasipapka.

Juramuti K'éri Iretarhu anapu exaati Arhut'akwa wénakwa tumíniri juramukwa ka wénaaka imanki wétarhinhaka K'éri Iretarhu santaru teroxuku éski yúmu tanímu kutsíiri septiembre arhirakatani, ka níwati jarhuatati despacho anapu arhirakata eyánpkini. Ima Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspikwa sésikwa íntskwati imanki úranhaaka K'éri Iretarhu santaru teroxuku éski témpini ka yúmu kutsí noviembre arhirakata.

Éнка wénaaka úkwa éski na arhijka arhintskwa 83 arhirakata, Juramuti K'éri Iretarhu anapu exaati Arhut'akwa wénakwa tumíniri juramukwa ka imanki úranhaaka K'éri Iretarhu santaru teroxuku éski témpini ka yúmu kutsí diciembre arhirakata.

⁸⁴ Ixú Méxiku winhapikwa arhukurhitini jarhasti tanipuru jimpo para úranhani ka ma jintéesti imanki exejka éski sési jatsikunhajka imanki juramukwa arhijka, imani ixuksí arhirani jáwaka "Winhapikwa Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapu, así mirikurhi".

Námpi ampua járhani tumína jiskakata, ts'imanki no wétarhinhaka, ima járhani, imanki úranhaaka; ts'imanki úraka jarhuatatacha arhirakatacha pakatperakwa karakata Juramuti K'éri Iretarhu anapu jimpo.

Ima exekwa Miyunskwa Iretiri jitéewati para mítin na úkurhiski ima tumina úrakwa ka náksĩ úski, mítint'ani iski isĩ úpka éski na wénani arhip'ikata japka ka énki jo sésimintu úka imanki arhikata japka jima sīrantarhu énka imani ampe juramuka.

Para exeni Miyunskwa Iretiri, ima Arhut'akwa Kw'iripui Orihetspikwarhu jarhuakurhiati imanki exeaka íski sési únhani jáwaka K'éri Iretarhu jinkoni. Énka ima exekwa jimpo exent'aka éski no mák'u jaka tumina imanki inchaka ka imanki úranhaaka, éski ima na wantakata japka o na japirinka ampe jimpo no isĩ úranha o na xáni tumina jaki, k'amanharhitati na énka juramukwa arhijka.

Ima Miyunskwa Iretiri mátaru wéxurhiri xárhatanhaati Arhut'akwa Kw'iripui Orihetspikuiiri ima H. K'éri T'ankurhikwa témpini jurhia jimpo kutsĩ junio arhirakatani.

Sanku ampuati k'eranhani ima jurhiatikuicha énka ínstkunhaka para xaratani Juramukwa Tumíniri Wénakwa ka wénakwa imanki úranhaaka énka Juramuti K'éri Iretarhu anapu kurakwaka ma ampe jimpo énka sési exeaka ima Tánakwa énka ménku jáwaka, ima jimpo níwati Jarhuatati Despacho anapu eyántspini ampe jimpo wétarhijka.

V. Arhíni énka wétarhiaka jataperakwaru pani ts'imanki k'éri iretarhu áchikurhijka énka no sési útspiakaksĩ na énka arhijka arhintskwa 111 ari Karakatiri

Mítini imanki k'amanharhitajka ts'imanki k'éri iretarhu áchikurhijka imanki arhijka arhintskwa 111 ari Karakatiri ka k'amanhárhitani énka juicios políticos arhikatacha jatsinhaka.

VI. (Kachukurhisínti)

VII. (Kachukurhisinti)

VIII. Mátaruichani éнка intskwawaka i Karakata.

Arhintskwa tanímu ekwatsi témpini yúmu (Art. 75). Arhut'akwa Iretiri Orhetspikuri, éнка sési exeaka imanki arhiaka na Xáni Tumina úranhaaka, námpi úa jurak'wni arhíni na xáni méyamunha ánychikurhita jimpo éнка juramukwa arhíaka; ka éнка no arhíaka káni ka na xáni méyamunha, isí exekurhiati éski na arhíampka imanki úranhaaka mátaru wéxurhiri ima ánychikurhita jimpo.

Arhintskwa tanímu ekwatsi témpini kuímu (Art. 76). Imak'u Iretiri Orhetspikwaru ampunhati úni:

I. Exeni na jarhaski pa'perakwa mátaru Ireta k'ératichani jinkoni imanki újka Juramuti K'éri Iretarhu anapu na éнки ima eyánkpiaka ka Jarhuatati Despacho anapu arhirakata níwati K'éri Tánkurhikwarhu eyánpini.

Santaru ampe, sési exeni ts'imani pakatperakuichani mártaru K'éri Iretichan jinkoni ka kúnkurhikwichani ts'imanki Juramuti K'éri Iretarhu anapu kwirunharitaka, it'u ampuati arhip'ini éski k'amataka, eyánpini imani, imani áanaxutani, imani mót'akuni ka wantani na ima mótsitanha.

II. Sési exepint'ani arhirakwani éнки juramuticha ts'imanki erakwaka Útspiri Yámintu K'éri Iretarhu anapu⁸⁵, K'éri Juramutspicha, agentes diplomáticos, cónsules generales, ánychikurhiticha superiores Hacienda anapuicha, coroneles ka mátaru k'éri juramutichani Warhipikuri, Armada ka Fuerza Aérea K'éri Iretarhu anapuichani arhirakatichani; na éнки arhíaka juramukwa.

III. Sésikwa íntspini parakiksí wéraaka warhipiticha ixú anapuichani Wérakwa i echerirhu, éнки warhipiticha mátaru K'éri Iretarhu anapuicha ixú isí xanharaaka ka

⁸⁵ Éxe je yámintuicha éнка jucha jatsinharitaaka ari sírantarhu Útspiri Yámintu K'éri Iretarhu anapu jucha wantani jáwaka imeri éнка turhisí jimpo arhiranajka "Procurador General de la República" ka ima jintéesti éнка orhepakujka Juramuti K'éri Iretarhu anapuni ka it'u exesinti yámintu ampe éнка ampuaka no sési úkuni K'éri Iretani o imeri ampechani.

pakaraksī ixu jáwakaksī santaru éski tanímu kusī jimpo ts'ima warhipiticha, japonta ixú anapuicharhu.

IV. Sésikwa ínskuni Juramutini K'éri Iretarhu anapuni para úrani Guardia K'éri Iretiri wérakwa Ireta no Xáni K'éricharhu: exeparini na xáni wétarhinha.

V. Arhík'pini íski k'amaraka ya yámintu winhapikwa ts'imanki japirinka éski na arhijka Karakata ma Ireta no Xáni K'éri, ka éнка wétarinhaka jastíni ma juramutini éнка sáni isī jima jáwaka, éнки yóarhip'iaka para erakuni mátaruni na éнки arhíaka karakata ka juramukuicha jima anapuicha. Ima juramuti Ireta no Xáni K'érirhu anapu arhip'inhati Iretiri Orhetspikwani jimpo tanipurhu jimpo éнки Juramuti K'éri Iretarhu anapu exerawaka, énkiksī sési exeaka tsimapurhu tanímuiri ts'imanki ima jurhiata jima jáwaka, ka éнки mintsitánt'ani jáwaka, Tánakwa éнка ménku jáwaka jimpo. Ima juramuti éнки isī arhínaka, námpi ampua erakunhani para Juramuni jima Ireta no Xáni K'érirhu na éнка arhiaka ima s'iranta imanki jimpo yóarhip'inhaka. Ísī juramunhati éнки Karakaticha Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha no mátaru ampe arhíaka.

VI. Mák'u wantanhakwani Winhapikuichani Ireta no Xáni K'érirhu anapuichani inkiksī ma warhipikwa jatsíaka, éнки ma níwaka Iretiri Orhetspikwarhu, éнка nóksī pap'erani jáwaka iski karakata arhijka, ma warhipikwani jimpo. ima jimpo Iretiri Orhetspiticha karakpiati na únha, exeparini imanki arhijka Karakata K'éri Iretarhu anapu ka Karakata Ireta no Xáni K'érirhu anapu.

Juramukwa arhiati na úranha i sésikwa ka imanki tátsipani jaka.

VII. Úkurhini Juramutspikwa arhirakata imanki mák'u wantanhaaka ka mítiaka para k'amanharhitani no sési útsipikwa ampe imanki úaka áchikurhiticha K'éri iretiri éнки k'éri iretiri ampeni no sési úkwaaka o sési áchikwani, na éнка arhintskwa 110 i Karakatiri arhijka.

VIII. Arhirani ts'imani K'éri Juramutspichani T'are Kúnkurhikwa K'éri Iretarhu anapuni, ts'imanki erakwawaka imechani jimpo éнка Juramuti K'éri Iretarhu anapu exakwawaka, it'u íntskwani sésikwa o no intskwani sésikwa o parakiksī imani jurak'uaka, ts'imani exanhaaka ima juramuti.

IX. Arhip'ini ka manatani ima Juramutini Echeru anapuni na éнки arhíaka ari Karakata.

X. Sésikwa íntskwani erakutarakwa tsimapurhu tanimuiiri énkiksī jáwaka, sési pakarperakuichani éнки úakaksī, Ireta no xáni K'éricha imanki arhíaka nániksī níarajka jimpo.

XI. Mák'u wantanhakwani éнки Ireta no Xáni K'éricha warhiperani jáwaka echeri jimpo ts'imanki isī kurhak'urhiaka, erakutarakwa jimpo tsimapuiri tanmimuiiri ts'imanki jiní jáwaka.

XII. Mátaruichani éнки imak'u Karakata íntskwawaka.

Arhinskwa tanímu ekwatsī témpini yúmu tsimani (Art. 77). Mántani Arhut'akuicha ampuati, ts'imak'u:

I. Karanhani wantanskukata imeri tumíniri.

II. Wantap'erani mátaru Arhut'akwa éнка imani jinkoni juramukwa úawaka ka Juramuti K'éri Iretiri jinkoni, ts'imeri comisiones arhíkatichani jimpo.

III. Erakwani ts'imeri jarhuatperakwa anapuni áchikurhitichani ka úni imeri reglamento arhirakatani.

IV. Petani eyánkukwani, ma ekwatsī ka témpini jurhía jimpo éнка ma vacante arhirakata jáwaka, para erakuichani mántani isī éнка úkurhiaka tanímu ekwatsī ka témpini jurhía jimpo, para úrani ts'imak'u vacantes arhíkatichani imanki arhijka arhinskwa 63 ari Karakatiri, áchikuicha éнка no nema úani jáwaka éнка kw'iripuiiri orhetspiticha jatsíaka ka iretiri orhetspiticha K'éri Tánkurhikuiiri principio de mayoría relativa jimpo, námpi isiíwa éнка vacante jáwaka éнка k'amara jáwaka wéxurhini éнка jáwaka ima juramuti úri.

TEROKATA T'ÁMU IMERI TÁNAKUIRI ÉNKA MÉNKU JÁWAKA

Arhinskwa tanímu ekwatsī témpini yúmu tanímu (Art. 78). Éнка mintsítani jáwaka K'éri Tánkurhikwa jáwati ma Tánakwa éнка ménku jáwaka imanki ma ekwatsī yúmu tanímu Kw'iripuiiri Orhetspiticha ka témpini yúmu tanímu Iretiri Orhetspiticha, éнка

erakunhaka wénani éнка Arhut'akuicha k'amatani jáwaka ima ampe éнка ménku áchikurhinhaka jima. Ka mántani jimpo éнка jáwaka mátaru, ima jimpo jáwati.

Táncurhikwa éнка ménku jáwaka, santaru éнка i Karakata íntskwajka ampuati, ini ampe éнка ixu arhijka úni:

- I.** Sésikwa intsípni paraki úranhaaka Guardia K'éri Iretirini ima jimpo éнка wantajka arhintskwa 76 fracción IV;
- II.** Intsínhani, éнка ïsiwaka, eyánpikwa Juramuti K'éri Iretarhu anapu;
- III.** Wantatspini imanki imeriwaka, intsínhani wénakwa juramukuiiri éнка K'éri Táncurhikwa mintsítani jáwaka ka imanki Arhut'akuicha exaaka ka exani paraki Comisiones Arhut'akuiiri anapuicha exeawaka, paraki kókani exanhaaka mátaru áchikurhikwarhu jimpo;
- IV.** Tsímku pakarani o éнка K'éri Juramuti arhiawaka, ima yóarhini Tankurhikwani o máku Arhut'akwani paraki santaru áchikurhinhaka, wétarhiati tsimapurhu tanímuiiri ts'imanki jima jáwaka. Yóarhikwa arhiati ampe jimpo santaru áchikurhinha.
- V.** Sési exeni o no sési exeni Útspirini Yámintu K'éri Iretarhu anapuni, imanki Juramuti K'éri Iretarhu anapu exeaka.
- VI.** Ínskuni sésikwa ma ekwatsi ka témpini jurhía jimpo Juramuti K'éri Iretarhu anapuni ka erakuni imanki ima jimpo jáwaka;
- VII.** Méntaru sésikwa íntskwani ts'imaki Juramuti K'éri Iretarhu anapu erakwaka agentes diplomáticos arhikatchani, cónsules generales, áchikurhiticha superiores Hacienda anapuicha, coroneles ka mátaru K'éri Juramuticha Warhipikuiiri, Armada ka Fuerza Aérea Nacionales, na éнка juramukwa arhiaka, ka
- VIII.** Mítini ka máku wantanhakwani ima sésikuichani éнка exerakaksi ts'ima juramukwa úricha.

TEROKATA YÚMU EXEP'IKWA K'ÉRI IRETIRI

Arhintskwa tanímu ekwatsī témpini yúmu t'ámu (Art. 79). Ima exep'ikwa K'éri Iretarhu anapu, Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspikuiiri ampuati úni éski na wékaka imanki juramunhaka ka wantakurhiati na éнка ima jáwaka, úaka ka wataáaka, na éнка juramukwa arhiáka.

I exep'ikwa K'éri Iretarhu anapu jatsíati para úni:

I. Exep'ini na xáni tumína íntchaski ka na xáni úrakurhiski, na manatana, na patsana, ka na úranha tumína éнка jatsíaka Winhapikwa Tánkurhikurhikuiiri ya mátaru ampecha ireta k'éririricha, it'u na úna imanki wéaka úni k'éri ireta, eyánpikwa jimpo ts'imanki íntspinaka na éнка juramukwa arhiáka.

It'u exeati ínski tumína k'éri iretarhu anapu énkaksī úraka ireta no xáni k'éricha, eyánkperakuicha ka ma kw'iripu

No exeparini imanki eyámpinhaka na éнка orheta ixu arhip'ikata jaka, éнка úkurhinhaka ma ampe éнка no ménku úkurhijka na éнка juramukwa arhiáka, ampuati kurhak'wani santaru ampe éнка wétarhiaka ts'imanki exeani jáwaka paraki sési ampuaka imani ampe exeni. Éнка nóksī ínskunhaka ima jurhía jimpo ka na éнка juramukwa arhijka, ima ampuati k'amanharhitani ima jimpo.

II. Eyánkipini imanki wéraaka ima exekwani jimpo imeri éнка Úranhaka Iretarhu Kw'iripuiiri Orhetspikwani santaru yóni éski ma ekwatsī ka témpini ma kutsī marzo mátaru wéxurhiniri jimpo éнка íntsinhaka. Ima eyánkwa arhiáti ampe exeski ka exeati éski isī úkurhiaka éski na arhip'inhaka orheta ka náksī exejka ts'imanki ts'imanki exenhaka, it'u jukati imanki wantaaka ka na exeski, imani yámitu kw'iripu úati exeni.

Ima T'arhe exep'ikwa ireta k'érirhu anapu sési patsati imanki úaka ka imanki exeaka hastaki eyánpkiaka na éнка arhijka i arhintskwa; juramukwa arhiáti na k'amanarhitanha ts'imanki no isī éнка ixu arhijka úaka.

III. Jirinani ima úkwa o no úakwa éнка no sési jáwaka ínchakwa, úrakwa, manatakwa, patsakwa ka úratarakwa tumía k'éri iretarhu anapuni, ka pórhémpikwa úani, para kurhak'urhiani sírantichani, ts'imanki wétarinhaka para sési jirinantani, na éнка juramukwa arhijka para ampuni inchatspini, ka

IV. Arhip'ini no sési úkuichani éнка no sési jáwaka para Hacienda Iretiti K'éri Iretarhu anapu o mártaru k'umanchikuicha ireti k'éri anapuicha o tumina o mártaru ampe imerini ka imak'u k'amaritant'ati ts'imanki isí úaka méyampitani ka tumina ewani ima jimpo, it'u níraní juramutini éнка ampuaka k'amanharhitani mártaru ampe jimpo, k'amanharhitani na éнка arhijka Arhutsikwa T'amu i Karakatiri, ka níraní wantakwant'ani ka warhipikwa arhiani juramukwa no sési úkuiri jimpo, ka ts'ima útatspikuichanio jimpo inchap'iatí na éнка juramukwa arhiáka.

Ima Arhut'akwa Kw'iripui Orhetspikwa arhiati ne jáwa exeperakwarhu ka erakuati erakutarakwa jimpo tsimapurhu yámintuichiri éнка jima jáwaka. Juramukwa arhiati na erakunha. Ima jáwati yúmu tanímu wéxurhini ka ampuati méntaru erakunhani. Úati manatanhani, éнка ma k'éri ampe no sési úaka éнка juramukwa arhiáka, na éнка wétarhijka para arhínhani para jima járhani, ka ima jimpo ka isí éski na arhijka Arhutsikwa T'amu i Karakatiri.

Para exep'irini t'árhe exekuiri K'éri Iretarhu anapu wétarhiati, úni éнка arhijkaksí fracciones I, II, IV, V y VI del arhintskwa 95 i Karakatiri arhijka, imanki arhiáka juramukwa. Éнка jima jáwaka námpi úa járhani ma partido político arhirakatani, mártaru ampe ánkichurhini, úati mártaru ampe ánkichurhini éнка no méyampinhaka jirínakwarhu, jorhentipkuicharhu, sési úkuichani.

Ts'ima Winhapikuicha ari K'éri Iretarhu anapuicha ka ts'imanki wétarhiaka exeani jarhuatatsí imani exeperakwani jima K'éri Iretarhu anapuni imanki miákurhini jáwaka éski exeaka yámintu imani ampe.

Ima Winhapikwa Juramutiri K'éri Iretarhu anapu arhíati na méyampinha ka k'amanharhikwa tumíniri ka paraki tumina intspint'anhaaka na énka arhijka fracción IV i arhintskwa anapu.

ARHUKUKATA TANIMU JURAMUTIRI K'ÉRI IRETARHU ANAPU

Arhintskwa t'ámu ekwatsi (Art. 80). Jatsinhati úkwa T'arhe Winhapikwa Juramutikuiiri K'éri Iretarhu anapu ma kw'iripunku, énka arhíranhaka "Juramuti K'éri Iretiri énki arhikurhika Méxiku".

Arhintskwa t'ámu ekwatsi ma (Art. 81). Erakukwa Juramuti K'éri Iretarhu anapu jintéewati na énka arhíaka juramukwa erakuiiri.

Arhintskwa t'ámu ekwatsi tsimani (Art. 82). Para jintéeni Juramuti K'éri Iretarhu anapu wétarhinhati:

- I. Méxiku káncatini énka yámintu sésikuichani jatsiaka, énka amampa o tatimpa méxiku anapuiwaka ka i k'éri iretarhu irekani ma ekwatsi jimpo.
- II. Ma ekwatsi ka témpini yúmu wéxurhini jatírini énka erakunaka.
- III. Irekani i k'éri iretarhu jimpo yámintu orheta wéxurhini ima jurhía énka erakunhaaka. Énka mátaru k'éri iretarhu níwaka ma ekatsi ka témpini jurhía jimpo, námpi kachukuta irekwani.
- IV. No ma jakak'ukuiri anapuini o jintéeni juramuti ma jakak'ukwarhu anapu.
- V. No áchikurhini járhani, Warhiperakwarhu énka jima anapuiwaka, kwímu kutsi orheta ima énka erakukwa úkurhiaka.
- VI. No jintéeni jarhuatpiri o jarhuatpiti sápi Ireta K'érirhu anapu, juramuti o jarhuatpiti general de Departamento Administrativo, Útspiri Yámintu K'éri Iretarhu anapu, nit'u Juramuti Ireta no Xáni K'érirhu anapu, ima námpi úa énka jurak'waka, kwímu kutsi orheta ima énka erakukwa úkurhiaka, ka

VII. No arhinhakata járhani na éнки no ampuaka isĩ éski na waxastakata jatsika arhintskwa 83.

Arhintskwa t'ámu ekwatsĩ tanĩmu (Art. 83). Juramuti K'éri Iretarhu anapu wénati áńchikurhini ka pakarati kwĩmu wéxurhini. Ima kw'iripu iretarhu anapu éńka terorikwa Juramuti K'éri Iretiri, imanki erakunhaka yámintuichani jimpo, éńka sáni jáwaka, mátaruni jimpo jáwaka, no meni ka no ma ampe jimpo ampuati méntaru jima járhani.

Arhintskwa t'ámu ekwatsĩ t'ámu (Art. 84). Éńka ménku kwérataaka Juramuti K'éri Iretarhu anapu, tsimani wéxurhini jimpo éńka wénani jáwaka ima juramuni, éńka K'éri Tánkurhikwa áńchikurhini japirinka, kókani úkurhiati Colegio Electoral arhirakata, ka kúnkurhinhani tsimapurhu yámintuichiri ts'imeri éńka jima áńchikurhini jáwaka, arhinhawati santaruicha jimpo ka sĩpatinku erakutarakwa jimpo, ma juramutini éńka sáni isĩ jáwaka; imat'u Tánkurhikwa xárhatati, orheta témpini jurhía jimpo éńka arhínhaka juramutini éńka sáni isĩ jáwaka, ima eyáńkpikwani para erakuni juramutini éńka imani úkwani k'amataka, ka no jáwati sáni kutsĩ éski témpini t'ámu, ka no santaru éski témpini yúmu tánimu kutsĩicha éńka yóarhinhaka ka úkurhiaka erakukwa.

Éńka Tánkurhikwa no áńchikurhini jáwaka, Tánakwa éńka ménku jáwaka arhíratu ma Juramuti K'éri Iretarhu anapu éńka sáni isĩ jáwaka ka yóarhiati Tánkurhikwani paraki santaru áńchikurhiaka, ka arhínhaka juramutini éńka mátaruni jimpo jáwaka ka xárhataka eyáńtpikwani para erakukwa juramutiri na éńka `orheta arhijka.

Éńka juramuti kwérataka t'ámu wéxurhini para k'amatani, éńka K'éri Tánkurhikwa, jáwaka áńchikurhini, arhínati juramutini éńka mátaruni jimpo jáwaka éńka ima úkwani k'amarataka, éńka Tánkurhikwa no kúnkurhitini jáwaka, Tánakwa éńka ménku jáwaka arhíratu ma juramutini éńka sáni isĩ jáwaka ka yóarhiati K'éri Tánkurhikwani para santaru áńchikurhini para úkurhiaka Colegio Electoral arhirakata ka úaka erakukwa juramutiri éńka mátaruni jimpo jáwaka.

Arhinskwa t'ámu ekwatsī yúmu (Art. 85). Énka wénani ma ánychikurhikwa éski na karakata arhijka ka no níwaka juramuti erakunhati, o erakukwa no jáwaka úkurhitini ka arhíkakati ma diciembre jimpo, jurak'uati, juramuti énka k'amataka ka jupíkati Juramutikwani Winhaperakwa anapuni, jintéeni juramutini énka mátaruni jimpo jáwaka, imanki arhíaka K'éri Tánkurhikwa, o énka kwérataka imanki sáni isī jáwaka, imanki arhínka Tánakwa énka ménku jáwaka, úni na énka arhinhajka ima arhinskwa jimpo énka tasípani iri jaka.

Énka kwérataka ma juramuti sáni isī, K'éri Tánkurhikwa, énka no kúnkurhitini jáwaka, o énka no jáwaka Tánakwa énka ménku jáwaka, arhínhati ma juramutini énka mátaruni jimpo jáwaka paraki ánychikurhiaka ima jurhiechani énka ima no jáwaka.

Énka ma juramuti kwérataka santaru éski ma ekwatsī ka témpini jurhía jimpo ka K'éri Tánkurhikwa no kúnkurhitini jáwaka, Tánakwa énka ménku jáwaka yóarhip'iatu santaru ánychikurhini Tánkurhikwani paraki wantaka sésikwa íntspikwani jimpo ka arhínaka, juramutini énka mátaruni jimpo jáwaka.

Énka sáni kwératakwa, úkurhiaka ménku, úkurhiati na énka arhijka arhinskwa énka tatsípani jaka.

Arhinskwa t'ámu ekwatsī kwímu (Art. 86). Ánychikurhita Juramuti K'éri Iretarhu anapu jurak'unati énka ma k'éri no sési ampe únhaka, énka isī wantaka K'éri Tánkurhikwa, jimanki exanhaaka ima jurak'ukwa.

Arhinskwa t'ámu ekwatsī yúmu tsimani (Art. 87). Juramuti K'éri Iretarhu anapu. Énka wénaka ima terorikwani, exerpiati K'éri Tánkurhikwarhu o Tánakwa énka ménki jáwaka, énka ima no jáwaka, isī wantaati: "Ji patsaaka ka patsanhaka Karakata Ireta no xáni K'éri Tánkurhiticha énka arhíkurhika Méxiku ka juramukuicha énka jima wérajka, ka sési ánychikurhini i juramutikwarhu K'éri Iretarhu anapuni énka kw'iripu íntskukarini, ménku exeparini éski yámituicha sési jáwaka ka éski Tánkurhikwa k'éaka, ka énka no isī K'éri Iretarini kurachiaka".

Arhintskwa t'ámu ekwatsī yúmu tanímu (Art. 88). Juramuti K'éri Iretarhu anapu námpi úa mátaru k'éri iretarhu nírani éнка no jwinhaaka K'éri Tánkurhikwa o Tánakwa éнка ménku jáwaka.

Arhintskwa t'ámu ekwatsī yúmu t'ámu (Art. 89). Juramuti K'éri Iretarhu anapu ampuati úni ka imani ampe miákurhiati, íni ampe jimpo:

- I. Xárhatani ka úrani juramukuichani éнка petáaka ima K'éri Tánkurhikwa, exeparini éski isí únhaaka ka éski no ma ampe jimpo ima jurak'unhaaka.
- II. Arhírani ka manatani jarhuatpichani jima despacho anapuichani, manatani agentes diplomáticos arhíkatichani ka k'éri áchikurhitichani Hacienda anapuichani, ka arhínhani ka manatani éski na wékaka mátaru áchikurhitichani kúnkurhikwarhu anapuichani, éнка Karakata o juramukuicha no mátaru ampe arhíaka;
- III. Arhírani k'éri juramutspichani, agentes diplomáticos ka cónsules generales arhíkaticha, éнка Iretiri Orhetspikwa sési exeaka.
- IV. Arhíranani, éнка Iretiri Orhetspikwa sési exeaka, Coroneles ka mártaru oficiales superiores Warhipikwarhu anapuicha, Armada ka Fuerza Aérea K'éri Iretarhu anapuicha, ka k'éri áchikurhitichani Hacienda anapuichani.
- V. Arhírani mátaru oficiales Warhipikwarhu anapuichani ka Fuerza Aérea Nacionales arhíkatichani, na éнка juramukwa arhijka.
- VI. Patsani k'éri iretani ampeni, na éнка juramukwa arhíkaka, ka úrani yámintu Fuerza Armada arhirakatani, Armada arhirakatani ka Fuerza Aérea arhirakatani paraki ínkhakurhini sési jáwaka ka kwápikwa K'éri Iretiri.
- VII. Úrani Guardia Nacional arhirakatani imat'u jimpo, na éнка arhijka fracción IV arhintskwa 76 anapu.
- VIII. Warhipikwa arhíani K'éri Ireta éнка Mexiku arhíkurhika jimpo, wénakwa juramukwa K'éri Tánkurhikwarhu anapu.
- IX. Arhírani, éнка Iretiri Orhetspikwa sési exeaka, ima Útspirini Yámintu K'éri Iretani anapuni;

X. Juramuni sési pa`perakwani mátaru k`éri iretichani jinkoni ka úani pakaterakuichani mártaru k`éri iretichani jinkoni, ka it`u k`amatani, eyánkpiani, áanaxutani, mók`takwani, mentaru sési úant`ani, két`atani, ka arhíni na kurankunha ts`íma, éнка Iretiri Orhetspikwa jwinhaaka. Ima sési pap`erakwa ampe jimpo, Juramuti K`éri Iretarhu anapu exeati ari wénakuichani juramukuirí: wantakurhikwa yámintu iretichiri, no ínchamukuni mataru k`éri iretani, sési pa`perakwani yámintu k`éri iretiri, éski k`amataaka no sési arhikwa o éski warhipikwa arhiawaka mátaru k`éri iretichani, éskiksí mák`u juramunhaka yámintu K`éri Ireticha, jarhuap`erakwa yámintu k`éri iretichiri para sési k`éeni, ka jirinani éski yámintu ireticha sési pa`perakwa jáwaka ka sésiksí jáwaka k`éri ireticha.

XI. Yóarhiani K`éri Tánkurhikwani paraki ánychikurhiaka, éнка isí arhíaka Tánakwa éнка ménku jáwaka.

XII. Íntskuni imanki wétarhiaka Winhapikwa Sési Úkuiiri paraki ampuaka sési ánychikurhini.

XIII. Jatsíani puertos arhíkatichani, jatsíani aduanas itsíirhu ka fronterizas arhíkatichani, ka arhíni nániksí jáwa.

XIV. Íntspiani, na éнка juramukwa arhijka, tekakunt`akwa ts`ímanki jataperakwarhu jáwaka mák`u wantanhakwani jimpoka no sési útspitikaksí jimanki juramutspikuicha k`éri iretarhu anapuicha ampuaka juramuni ka ts`ímanki k`amanharhiaka no sési útspikwa, jima Echeró anapuni;

XV. Íntspiani santaru ampe ma kw`iripuni ma jurhíechani jimpok`u, na éncia juramukwa arhíaka, ts`ímanki ma ampe exent`aka, it`u ts`ímanki ma jimpáni ampe xárhataaka o ts`ímanki sési jarhataaka ma úkwa ampeni.

XVI. Éncia Arhut`akwa Iretiri Orhetspitichiri arhíkaticha no ánychikurhini jáwaka, Juramuti K`éri Iretarhu anapu ampuati arhínatani imanki wantajka fracciones III, IV y IX éncia sési exeaka Tánakwa éncia ménku jáwaka.

XVII. (Kachukukata).

XVIII. Xárhataani paraki exeaka Iretiri Orhetspikwa, ts`ímáni tanípurhu éncia arhinhatakaksí K`éri Juramutspiri T`are Kúkurhikwa Sési Úkuiiri ka éski ima sésikuichani paraki jurak`ukwa ánychikurhitani paraki sési exeaka imat`u Senado.

XIX. (Kachukukata).

XX. Mátaruichani éncia sesimintu íntskwawaka ari Karakata.

Arhinskwa t'ámu ekwatsī témpini (Art. 90). Ima Sési Útspikwa Ireta K'érihu anapu jintéewati centralizada ka paraestatal arhirakata na énka arhíaka Juramukwa Orgánica arhirakata imanki petáaka Tánkurhikwa, énka estákwaka úkuichani K'éri Iretarhu anapuichani énka jatsikakasī Jarhuatpikuicha K'éri Iretarhu anapuichani ka Departamentos Administrativos arhíkatcha ka arhíati na kuéranha entidades paraestatales arhíkatcha ka na íntchap'ia Ireta K'éri imeri úka jimpo.

Juramukuicha arhíati na pa'pera entidades paraestatales ka Ireta K'éri, o ts'ima ka Jarhuatpikuicha K'éri Iretarhu anapuicha ka Departamentos Administrativos arhíkatcha.

Arhinskwa t'ámu ekwatsī témpini ma (Art. 91). Para jintéeni jarhuatpiti Despacho anapu arhirakata wétarhiati Méxiku kánkatini, yámintu sésikwa jatsiani ka ma ekwatsī ka témpini jatírini.

Arhinskwa t'ámu ekwatsī témpini tsimani (Art. 92). Yámintu Reglamentos, Eyánpikuicha, Pakatperakuicha ka juramunhakuicha Juramuti K'éri Iretarhu anapuri jáwati kwirunharhitini Jarhuatpiti K'éri Iretiri o Juramuti Departamento Administrativo arhíkatcha anapu jimpo ts'imanki imani exeaka, ka énka no ís'iwaka námpi juramunha.

Arhinskwa t'ámu ekwatsī témpini tanímu (Art. 93). Jarhuatpiticha Despacho anapuicha ka Juramuticha jima Departamentos Administrativos arhíkatcha anapuicha, énka mítakurhiaka áchikurhinhani na énka ménku anchinhaka, arhíati Tánkurhikwani, na jarhaskiksī úkuicha ts'imanki exea jaka.

Nákintaru Arhut'akuicha ampuati yóarhiani jarhuatpitichani k'éri iretarhu anapuicha, Útspiri Yámintu K'éri Iretarhu anapuni, juramuti departamentos administrativos anapuri, it'u directores ka administradores jima arhukukuicha descentralizados k'éri iretarhu anapuicha o jima útspikuicharhu jimanki santaru tumina jatsiaka k'éri ireta, parakiksī eyánpkiaka énka wantonskurhini jáwaka ma juramukwa o mítakurhiaka ma tumíniri ampe iméchiri úkwa jimpo o paraki kurhakkawaka na kurhakkurhia o ma ampe k'uramarini.

Ts'ima Arhut'akuicha, éнка t'ápuru jima anapuicha, éнка kw'iripui orhetspitiakaksí, ka terók'ani, éнка Iretiri Orhetspiticha jintéewaka, jatsiatiksí sésikwa para jirínani naksí jaka ánychikurhini ts'ima arhukukuicha descentralizados ka útspikuicharhu jimanki santaru tumina jatsiaka k'éri ireta. Ka ts'ima jirinakuicha mítintanhati Juramuti K'éri Iretarhu anapuni.

Ts'ima Arhut'akuicha ampuati kurhak'urhini éskiksí arhiawaka santaru ma amperi o sīranta juramutichani jurhap'erakwa ka arhut'akwarhu anapuichani, éнка ima karakata jáwaka, imanki kurhakunhaka tempini yúmu jurhia jimpo éнки ima jiokanhaka.

Na éнка ima úkurhiaka jintéewati éski na arhijka Juramukwa K'éri Tankurhikui ka imeri juramunhakwa.

ARHUT'AKATA T'ÁMU WINHAPIKWA SÉSI ÚKUIRI

Arhintskwa t'ámu ekwatsí témpini t'ámu (Art. 94). Jatsínhati ima úkwa winhapikwa sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu ma Kúnkurhikwarhu éнка arhinhaka T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri, ma Juramutspikwa Erakukui, Juramutspikuicha Colegiados ka Unitarios jima Circuito anapuicha ka Juramutspikwa Distrito anapuicha.

Ima úkwa, exepikwa ka sési jánkwa Winahpikwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu⁸⁶, no exeparini imani T'are Kúnkurhikwani Sési úkuiri K'éri Iretahu anapuni, teroritini jáwati ma Arhit'akwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu⁸⁷ waxastatini na éнка i Karakata arhiaka, ka éski na juramukuicha arhiaka.

⁸⁶ Éнка jucha arhiaka " T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapu" wantani jáwakaksí imeri éнка turhisí jimpo arhinhajka "Suprema Corte de Justicia de la Nación" jimpoka ima jintéesti éнка arhijka na jatsikunha juramukwa.

⁸⁷ Ex je ima Arhit'akwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu jintéesti imanki turhisí jimpo arhiranhajka "Consejo de la Judicatura Federal", ka imesti éнка juramunhajka ka exerpisínti na úkurhia jima Winhapikwa Sési Úkuiri

Ima T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapu úkurhitini jáwati témpini ma K'éri juramutspichani⁸⁸ jimpo ts'imanki áchikurhiaka Yámintuicha kúnkurhitini o Támu jimpo.

Na éнка arhiaka juramukwa áchikurhiati Yámintuicha kúnkurhitini o Támu úatiksí yámintuicha exeani, ka soméni sipatinku éнка sési jánkwa o sési ampe yámintu iretiri isí wétarhiaka.

Na éнка ampuaka áchikurhini ima T'are Kúnkurhikwa, na éнка ampuaka úni Yámintuicha o Támu jimpo, imanki ampuaka mítini ts'ima Juramutspikuicha Circuito anapuicha, ts'ima Juramutspikuicha Distrito anapuicha ka imeri Juramutspikwa Erakukuri, it'u na éнка k'amanharhiaka ts'imánki winahpikwa sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu áchikurhiaka, juramunhati na éнка juramukuicha arhiaka, na éнка waxastatini jaka i Karakatarhu.

Arhit'akwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu, arhiati na xáni, naksí arhukunha circuitos jimpo, ampe echerirhu ampua juramuni ka, ka éнка wétariaka, ampeksí ampua exeni, ts'ima Juramutspicha Colegiados arhikatcha ka Unitarios Circuito anapuicha ka Juramutspicha Distrito anapuicha.

Ima kúnkurhikwa yámintuichiri T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri ampuati péetani pa'érakwa paraki yámintuicha úrawaka, para ampuni sési arhukurhini Támu jimpo imeri ampe imanki kúnkurhikwa mítiaka, it'u exani Juramutspikwa Colegiados ima Circuito anapuicha, para kókani exeani ka k'amarukwani imani ampeni éнка ampuaka mítini, ts'imani éнка arhit'akwaka na arhijka juramukwa o ts'imani éнка, éski na arhiaka ima pa'perakuicha, kúnkurhikwa wantaati na santaru sési úkurhia. Ts'ima pa'perakuicha úaranhati tatsípani éнка xárhatanhaaka ma sírantarhu.

---

⁸⁸ Éxe je K'éri Juramutspicha jintéesti ts'imanki santaru k'éri juramutspikwa jatsika ka ts'ima arhisinti na éнка arhintanha ka kurankunha juramukwa, it'u éнка ma warhipikwa. Jima niaraka jimpoka márutaru juramutspicha no sési pakaraaka o kw'iripu no jeyapanhantaka imanki ts'ima wantaaka, turhisí jimpo arhinhasinti "Ministro".

Juramukwa jatsiati na úranha ima arhit'akwa juramukuiiri éнка jatsiaka juramutspikuichani Winhapikwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu na éнка kurhankunha ari Karakata, juramukwa k'éri iretarhu anapuicha o ireta no xáni k'érirhu anapuicha ka pa'perakwa mátarhu K'éri Iretichani jinkoni, it'u na áanaxutanha o motsitanha.

Na xánki anta ima áchikurhita jimpo K'éri Juramutspicha T'are Kúnkurhikuiiri anapuicha, ts'ima T'are Juramutspicha Circuito anapuicha, Juramutspicha Distrito anapuicha ka Arhit'aticha Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapuicha, it'u T'are Juramutspicha Erakukuiiri, námpi ampua sapi únt'anhani.

Ts'ima K'éri Juramutspicha T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri anapuicha jáwatiksí ima terorikwarhu témpini ka yúmu wéxurhichani, ka ampuatiksí manatanhane na éнка arhijka Arhutsikwa T'amu ari Karakatiri ka, éнка ima k'amaraaka, jatsiáti sésikwa paraki méyamunhaaka éнка níwaka.

No ma kw'iripu éнка jintéewaka K'éri Juramutspiti ampuati méntaru arhínhant'ani, soluiki éнка sáni isí japirinka o mátaruni jimpo japirinka.

Arhintskwa t'ámu ekwatsí témpini yúmu (Art. 95). Para ampuni erakunhani K'éri Juramuti T'are Kúnkurhikuiiri Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapu, wétarhinhaati:

- I. Méxiku kánkatini, ka yámintu sésikuichani jatsiáni sési pa'perakuiri ka civiles arhikatichiri;
- II. Jatirini éski ma ekwatsí ka témpini yúmu wéxurhini éнка erakunhaka;
- III. Jatsíni ima jurhía éнка erakunhaka, témpini wéxurhini tatsípani, síranta kwáp'iriri, éнка péetaka juramuti o ma K'umanchikwa jorhentpikuiri imanku ampuaka ima úni;
- IV. Ískíksí yámintuicha sési exeaka ka éski no jataperakwarhu japirinka jimpoka no sési útsipka santaru éski ma wéxurhini ima k'amanharhikwani jimpo, pero éнка

sĭpap'iaka, isku k'arhap'ipka ka mátaru éнка yámintuicha no sési exeaka námpi úa járhani, nákintarma éнка imani jimpo k'amanharhitakaksĭ.

V. Irekani ixú K'éri Iretarhu tsimani wéxurhikwa jimpo tátsipani éнка erakunhaka, ka

VI. No jintéeni, jarhuatpiri k'éri iretarhu anapu juramuti de departamento administrativo, Útspiri Yámintu K'éri Iretarhu anapu o Sési Úri Echerio anapu, iretiri orhetspiti, kw'iripuri orhetspiti not'u juramutini ma ireta no xáni kérirhu o juramutini Echerio, ma wéxurhini jimpo tasípani éнка erakunhaka.

Arhínhakwa K'éri Juramutspiri íntspinhati úkurhiati éнка wénani erakunhaka ima kw'iripuni éнка jima orhepani sési jántspika, kókani úka imani ampeni, éнка jintéewaka ma kw'iripu sési kaxumpiti o éнки káni mítiaka ka sésimintu ánchiaka, sési úriaka o éнка yámintuicha sési exeaka ka éнка tátsipani ánchikurhikwa jimpo sési úraka juramukwani.

Arhinskwa t'ámu ekwatsĭ témpini kuímu (Art. 96). Para arhínhani K'éri Juramutspiri T'are Kúnkurhikuri Sési úkuri anapu, Juramuti K'éri Iretarhu anapu tanímu kw'iripuni exerati Senado arhirakatani, imanki, éнка ima kw'iripu wénani niwaka jima orhepani parakiksĭ exeawaka. Erakwati K'éri Juramutspini imanki jima jáwaka. Ima erakukwa úkurhiati éнка ima erakunhaka tsimapurhu erakutarakwa jimpo ts'imeri éнка jiaak'ani jima jáwaka, ma ekwatsĭ ka témpini jurhía jimpo. Éнка Senado no wantaka ts'ima jurhía jimpo, arhínhaati K'éri Juramutspiri ima kw'iripu éнка, imeri tanipuru jimpo, Juramuti K'éri Iretarhu anapu erakwaka.

Éнка ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspiti no sési exeawaka yámintu ts'ima tanípuruichani, Juramuti K'éri Iretarhu anapu mátaruichani erakwawati, na éнка arhijka tátsipani. Éнка ts'imant'u nóksĭ sési exeawaka, imani terorikwani jupikati ima kw'iripu éнка imeri tanípurhuiru jimpo, erakwaka Juramuti K'éri Iretarhu anapu.

Arhinskwa t'ámu ekwatsĭ témpini yúmu tsimani (Art. 97). Ts'ima T'are Juramutspicha Circuito anapuicha ka Juramutspicha Distrito anapuicha arhínhatiksĭ ka jima jatsítspinhatiksĭ Arhik'takwa Sési Úkuri K'éri Iretarhu anapuni jimpo, na éнка waxastakata jaka ka na éнка wékaaka ka éski na wétarhiaka ka na éнка útsipukurhiaka na éнка

juramukwa arhiaka. Jima terorikwarhu jáwati kwímu wéxurhini jimpo, enka ts'íma k'amaraka, enka mentaru jimpo erakunhaka o éнка santaru ampe íntskunhaka, solo ampuatiksí ewánt'ani ima áńchikurhitani ima jimpo ka na éнка útatspikwa éнка waxastaka juramukwa.

Ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu ampuati arhínhatani ma o maru Juramutspirini Distrito anapuni o T'are Juramutspicha Circuito anapuicha, o arhínhani ma o maru comisionados especiales arhíkatichani, éńki isí exeaka o enka Juramuti K'éri Iretarhu anapu kurakwaka o Arhut'akuicha K'éri Tánkurhikwarhu anapuni, o ma Juramuti ma Ireta no Xáni K'érirhu anapuni, imak'u jimpo paraki jirinaaka ma o maru ampe éнка úkurhika ka ima jintéeaka ma xáni k'éri ampe éнка no sési úkwaaka kwáxchakwa kw'iripuirini. It'u ampuati kurhak'urhini imani Arhik'takwani Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapuni, éнка jirinaaka na jámaxaki ma juramutspiri o t'are juramutspiti k'éri iretarhu anapu arhíkata.

Ima T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri ampuati imak'u jirinani ma o maru ampe enka no sési úkwaka erakutarakwani iretiri, ka soluiki enka imanki exeaka ampuaka no sési jakak'uni imanki juramukwa arhíjka yámintu erakukuirini ma Winhapikwa Tánkurhikurhiri. Imanki ima jirinakwa jimpo exent'aka ka kókani exanhati náni enka jáwakaksí ts'íma arhukukuicha éнка ampuaka mítini.

Ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri arhínhati ka manatati imeri jarhuatpitini ka mátaru teroritichani ka áńchikurhitichani éнка jima áńchikurhiaka. Ts'íma T'are Juramutspicha ka juramutspicha arhinhatiksí ka manatatiksí ts'ímeri teroritichani ka mátaru áńchitichani éнка jima Juramutspikuicharhu jima Circuito anapuicha áńchikurhiaka ka Juramutspikuichani Distrito anapuichani, na enka juramukwa arhiaka imeri éнка arhiaka náksí ampua santaru antani ts'ímanki jima áńchikurhijka.

T'ámu wéxurhini jimpo, Yámintuicha éнка T'are Kúkurhikwarhu áńchikurhijka erakwatiksí Juramutini T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapuni, imanki námpi ampua jimak'u méntaru erakunhani.

Mántani K'éri Juramutspiti T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri, éнка iman úni ínchaaka, isĩ wantap'iatu Iretiri Orhetspikwarhu:

Juramuti “¿wantasĩnti sési úni ánuhuikurhitani ka exeparini éski sési jáwaka k'éri ireta ari terorikwani K'éri Juramutspiri T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapuni enkari itsĩnhaka ka patsani ka patsanhani ari Karakata Ireta K'éririni ka juramukuichani enka jima wérajka, ménku exeparini eski yámintu Tánkurhikwa sési jáwaka ka k'éaka?”.

K'éri Juramutspiti: “Jo, isĩ wantasĩnka”.

juramuti: “enka no isĩ úaka, eski, K'éri Iretakini kurachint'aka”.

Ts'ima T'are Juramutspicha Circuito anapuicha ka Juramutspicha Distrito anapuicha wantap'iatiksĩ T'are Kúnkurhikwa Sési úkuirirhu ka Arhit'akwa Sési úkuiri K'éri iretirirhu.

Arhintskwa t'ámu ekwatsĩ ka témpini yúmu tanímu (Art. 98). Énka kwérataka ma K'éri Juramutspiti santaru éski ma wéxurhiniaka, Juramuti K'éri Iretarhu anapu exep'iatu arhínatarakwa paraki mátaru K'éri Juramutspiti éki sáni isĩ jáwaka Iretiri Orhetspikwarhu, exeparini imanki arhijka arhintskwa 96 i Karakatiri.

Énka kwérataaka ma K'éri Juramutspiti jimpoka warhíaka o ima níwaka, Santaru K'éri Juramuti exep'iatu mátaruni énka wekaaka arhinhanu jima Iretiri Orhetspikwarhu, na énka arhijka ima arhintskwa 96 ari Karakatiri.

Éki nótaruksĩ jáwakaksĩ ts'ima K'éri Juramutspicha T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri imak'u k'éri no sési ampe ampuatiksĩ imani jurak'uni; Juramutini K'éri Airetarhu anapu exeranhati ka, énka ima tekant'aka, exanhaati paraki tekaaka Senado arhikata.

Ts'ima sésikuicha énka kurhak'urhika K'éri Juramutspicha, énka no santaruiwaka éski ma kutsĩ, ampuatiksĩ intspinhani T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapuni jimpo,

ts'imanki santaru jimpoiwaka éski ima, ampuatiksī intspinhani Juramuti K'éri Iretarhu anapuni jimpo éki sési exeawaka ima Iretiri Orhetspikwa. No ma sésikwa énka kurhak'urhika ampuati santaruini éski tsimani wéxurhikwa jimpo.

Arhintskwa t'ámu ekwatsī témpini yúmu t'ámu (Art. 99). Ima Juramutspikwa Erakukuiiri jintéewati, no exeparini imanki arhijka fracción II del arhintskwa 105 i Karakatiri, santaru k'éri juramuti jursisdiccional arhirakata énka imani mítikaka Winhapikwa Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapu.

Para úni imani ampe énka ampuaka, Tribunal áchikurhiati ma K'éri Kúnkurhikwarhu ka it'u Támu Echericharhu ka imeri áchikuichani yámintu kw'iripu ampuati exeni, na énka juramukwa wantaaka. Jatsíawati kwáp'ichani ka mátaru áchikurhitichani énka wétarhiaka para sési áchikurhini.

K'éri Kúnkurhikwarhu jatsíawati yúmu tsimani T'are Juramutspicha Erakukuiiri Juramuti Tribunal anapuniri erakunati Sala Superior arhirakatani jimpo, ka t'ámu wéxurhini jáwati.

Juramutspikwa Erakukuiiri wantaati ka nótaru nema ampuati méntaru wantani, na énka i Karakata arhijka ka énka juramukwa jatsínhaka, imeri:

- I. Imanki no sési exenhaaka erakukuichiri k'éri iretarhu anapu kw'iripuiiri orhetspiticha ka iretiri orhetspiticha.
- II. Énka no sési exenhaaka erakukwa Juramuti Ireta K'érii énka arhíkurhika Méxiku ts'imani ampuati mák'u wantanhakwani jima Sala Superior jimpo.
  1. Ima Sala Superior k'amatati miyuni erakukwa Juramuti Ireta K'éri énka arhíkurhika Méxiku, énka wénani mák'u wantanhakwaaka, o imani ampe, imanki no sési exenhaaka imeri ampe ka jima niwakaksī rhini, ima jimpo wantaati éski sési jaka erakukwa ka newa Juramuti K'éri Iretiri énka Erakunhaaka ts'imeriri énka wékaaka erakunhani jimpoka santaru erakutarakuichani jatsíaka;

III. Imanki no sési exenhaaka wantakwa juramutiri electoral federal arhikatiri, éнка no isí jásiiwaka éski na arhijka tsimani fracciones éнка tatsípani jaka, éskiski no úaka éski karakata o juramukwa arhijka.

IV. Ima úkwa éнки no sési exenhaaka o éнка mák'u wantanhakwaaka ka éнка nótaru nema ampuaka mátaru wantani juramutichiri ireta no xáni k'érirhu anapuicha ka arhíni éski sési o no sési jaka erakukwa ka mák'u wantanhakwani éнка ma warhípkwa ima jimpo jáwaka, éнка ampuakaksí no sési úkuni erakukwani o na éнка ima manatanhani jáwaka. Ima ampeni úatiksí kurák'urini éнка úaka méyamunhani ka éнка juramukwarhu ampuaka únhani ima jurhia jimpo éнка erakukwa úkurhini jáwaka ka éнка orheta ima jurhia éнка arhip'iaka karakata o éski na juramuaka ts'íma arhut'akuicha o éнка waxakaka juramutichi éнка erakunhaaka.

V. Imanki no sési exenhaaka wantakuiiri éнка no sési úkwaka sésikuichani erakurhitiri kw'íripuiri éнка úaka erakuni, erakunani ka kúnkurhini iski na wékaka para wantonskurhini k'éri iretiri ampe, na éнка arhip'iaka i Karakata ka juramukuicha;

VI. Warhípkuicha o no sési pa'éraquicha éнка jatsáwaka Tribunal arhirakata ka imeri áchikurhiticha;

VII. Warhípkuicha o no sési pa'éraquicha áchikurhita jimpo éнка jatsiawaka K'umanchikwa Erakukuiiri K'éri Iretarhu anapu ka imeri áchikurhiticha;

VIII. Ampuani arhip'ini ka jatsíkwani k'amanharhikuichani ima ampe jimpo; ka

IX. Márutaruichani éнка juramukwa arhíaka.

Éнка ma Sala imeri Juramutspikwa Erakukuiiri wantaaka éski no úkurhika o no mák'u wantanhaaka éski karakata arhijka, o mák'u wantanhakwa o kurhankunha ma arhintskwa ari Karakatiri arhijka, ka ima arhip'ikwa ampuaka mátaru ampe arhini éski imanki arhijka ima Salas o Yámintu Tánkurhikwa imeri T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiiri, nákintarma,

Ts'íma K'éri Juramutspicha, Salas o ma arhukukwa imericha, ampuati wantant'ani éski no mák'u ampe arhini jaka, na éнка juramukwa arhíaka, paraki Yámintu T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiiri K'éri Iretarhu anapu arhip'iaka náki sési jáwa éski pakaraaka. Ima mák'u wantanhakuicha éki ini jimpo arhip'inhaka námpi mót'akwa imanki orheta wantanhaaka.

Ima na éнка áchikurhiaka T'are Kúnkurhikuiiri, ampe éнка ampuaka mítini Salas arhíkaticha, na éнка útatspiaka mák'u wantanhaakwa imanki ampuaka mítini, it'u na únha imankiksí isí arhip'ika jima mántani ampe jimpo, jintéewatiksí ts'imanki ari Karakata ka juramukuicha arhiaka.

Sési útatspikwa, exep'ikwa ka na éнка úaka Juramutspikwa Erakukuiiri ampuatiksí mítinhani, na éнка juramukwa arhiaka, ma Comisión arhirakata Arhit'akwa Sési Úkuiiri K'éri Iretarhu anapu, imanki úkurhiaka Juramuti Juramutspikwa Erakukuiiri anapuni jimpo, imanki jima juramuaka, ma T'are Juramutspiti Erakukuiiri jima Sala Superior anapuni imanki arhinhaaka jimak'u erakukwani jimpo⁸⁹; ka tánimu Arhit'aticha jima Arhit'akwa Sési Úkuiiri K'éri Iretarhu anapuicha. Ima Juramutspikwa exerpiati ma s'iranta jimanki arhiaka na xáni tumina wétarhinha imani Juramuti T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiiri paraki ima íncharaaka ima s'irantarhu éнка arhiaka na Xáni Wétarhia Tumína jima Winhapikwa Sési Úkuiiri K'éri Iretarhu anapuni jimpo. It'u, ima Juramutspikwa xárhataati imeri Juramukwani éki jima incharini jáwaka ka pa'éraquichani paraki sési áchikurhinhaaka.

Ts'ima T'are Juramutspicha Erakukuiiri Sala Superior anapuicha ka ts'imanki mapurhu k'éri iretarhu jáwaka erakunhatiksí erakutarakwa tsimapurhuiri ts'imechiri énkaksí jima jáwaka Arhut'akwa Iretiri Orhetspitichiri, o éнка mintsitani jáwaka Tánakwa éнка ménku jáwaka jimpo. Juramukwa arhiati na únha.

Ts'ima T'are Juramutspicha Erakukuiiri Sala Superior anapuicha úatiksí na éнка juramukwa arhiaka, ts'imanku xasiwaka éski imanki wétarhinaka para jintéeni K'éri Juramutspi T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiiri K'éri Iretarhu anapu ka jima jáwatiksí témpini wéxurhini ka no santaruiwati. Énkaksí nótaru wékaka járhani, énkaksí níwaka ka éнка sésikwa kurhak'urhiaka T'are Juramutspicha Erakukuiiri jima Sala Superior anapuicha únhatiksí, pakatatiksí ka íntspinhatiksí Sala arhirakatani jimpo, na éнка arhijka arhintskwa 98 i Karakatiri.

---

⁸⁹ Ima jimak'u erakukwa jintéesti imanki turhisí jimpo arhinhajka "insaculación" jimpoka ima jintéesti ma erakukwa éki jimak'u 'ukurhijka.

Ts'ima T'are Juramutspicha Erakukuiiri ka ts'imanki mapurhu k'éri iretarhu jáwaka wétarhiatiksī imanki juramukwa arhíaka, ts'imanki xasīiwaka éski imanki wétarhinajka para jintéeni T'are Juramutspiri jima Juramutspikuiiri Colegiado Circuito anapu. Jima jáwatiksī yúmu tanímu wéxurhini jimpo ka no santaruiwati, námpi isīiwati énka jima karháraka mátaru áchikurhitarhu.

Áchikurhiticha Juramutspikwarhu anapuicha juramunhatiksī áchikurhikwani na énka arhijka Winhapikwa Sési

Úkuiiri K'éri Iretarhu anapu ka na énka arhip'ijka ka na énka no ampuaka éski na arhijka juramukwa.

Arhintskwa yúmu ekwatsī (Art. 100). Ima Tánkurhikwa Sési Úkuiiri Ireta K'ériiri anapu jintéewati ma arhut'akwa jima winhapikwa Sési Úkuiiri Ireta K'ériiri anapu ka wantakurhiati jimpoka mitiaka, para úni kurhak'urhini ka exerpiani imeri mák'u wantakuichani.

Ima Arhit'akwa úkurhiata yúmu tsimani kw'iripuni jimpo ka imanka, imeri mechakwa jintéewati Juramuti T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiiri, ka imat'u jintéeeati imeri Arhit'akuirirhu; tanímu Arhit'aticha ts'imanki jirinawaka kúnkurhitini Yámintu T'are Kúnkurhikwa, ka énka jintéekaksī santaru éski yúmu tanímu erakutarakuichani jimpo, ts'ima T'are Juramutspicha Circuito anapuicha ka Juramutspicha Distrito anapuicha; tsimani Arhit'aticha ts'imanki jirinawaka jimanki jáwaka Iretiri Orhetspiticha, ka mechakwa imani Juramuti K'éri Iretarhu anapuni jimpo.

Yámintu Arhit'aticha tanawatiksī sīranticha ts'imanki arhikata jaka jima arhintskwa 95 ari Karakatiri ka jintéeni kw'iripu éski erakurhiaka jimpoka ampuaka áchikurhini ka sési úrini, ka éski no sīparpiri ampewaka, jiák'ani énki áchikurhini jáwaka, énki jintéekaa arhirakata T'are Kúnkurhikwa jimpo, ka éskiksī mítinhaka juramukwarhu sési úkuiiri jimpo.

Ima Tánkurhikwa áchikurhiata yámintu o arhut'akukata. Yámintu tánkurhikwa arhip'iatí náni na jirinakurhia, ka éskiksí manatanhakaksí t'are juramutspicha ka juramutspicha, it'u mátaru áchikurhiticha imanki juramukwa isí arhiaka.

Imak'u Juramuti Tánkurhikwa Arhit'akuri, mátaruicha Arhit'akpicha jáwatiksí yúmu wéxurhini ima áchikurhitarhu, ampuatiksí mot'sítani sankani arhipini, ka not'u ampuati méntaru arhip'inhani mátaru áchikurhikwa jimpo.

Arhip'iticha námpiksí orhets'ikwaka ts'imanki arhinhajka, imani jimpo áchikurhiatiksí éski náksí wéka ka nonema jinkoni sési pakarani. Énki na xáni jáwaka jima áchikurhini, solo ampuatiksí manatani éski na k'amarukukata jaka ima arhut'akwa t'ámu ari Karakatiri.

Juramukwa arhip'iatí náksí únha ka éski jurhiatani jinkoni jáwaka áchikurhiticha, it'u para éski k'eaka ima áchikurhikwa sési úkuiri, imanka isí juramunhaka wénakuichani sési janhanharikuiri, éski jatsiaka ampe para isí úni, éski para yámintuicha mák'uaka, ka éski na wékaaka.

Isí éski na arhip'ijka juramukuicha, Arhit'takwa ampuati exerpini yámintu pakatperakuichani para sési úani imeri áchikurhikuichani. Ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri ampuati kurhak'urhini Arhit'akwani éski exerpiaka yámintu pakatperakuichani ts'imanki isí exeaka éski wétarhijka paraki sési úakaksí áchikurhikwani winhapikuiri ireta k'érirhu. Yámintu T'are Kúnkurhikwa it'u ampuati sési eramatani ka, jiák'ani, ka it'u no sési exeni imanki Arhit'akwa wénani sési exeaka, énka santaruicha xáni éski yúmu tanimu sési exeaka. Juramukwa arhiati náni na ka náninksí niwaka ima ampecha.

Imanka isí sési unt'aka ima Arhit'akwa ménku jáwatiksí ka námpiksí ampua manhatanhani, ima jimpo, námpi ampua járhani ma juramutspikwa ka ni ma ampe énka ts'imani manhatawaka, solo ts'imanki énka isí jintéeka ma arinhakuiri jimpo, náni jáwa, énka méntaru sési exenhaka ka na énki manhatakaksí ts'imani t'are juramutspicha ka juramutspichani, ts'imanki ampuakaksí sési eramat'ani imani jimpo T'are Kúnkurhikwa

Sési Úkuiri, imak'u jimpo éнка sési jupinhaka ima jurhimpikuichani éski na arhip'ijka juramukuicha éнки újka juramuni jima.

T'are kúnkurhikwa Sési Úkuiri úati ima síranta jimanka arhiaka na xáni tumina úra ka ima Arhit'akwa úati mártaruicha Winhapikwa Sési Úkuiri Ireta K'éri anapuichani jimpo, ka námpi úa imanki arhiaka Karakata imani párrafo yúmu tsimani ima artículo 99 jimpo. Ima síranticha jimanka arhiaka naxáni tumina wétarhinchaka jintéeatiksí eyámpikata ima Juramuti K'éri Kúnkurhikuri paraki ampuni inchamukuni imankaksí wékajka úni para wantani naxani tumina wérájka Ireta K'érirhu. Ima sési úkwa T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri anapu jintéeatí imeri Juramutiri.

Arhintskwa yúmu ekwatsí ma (Art. 101). K'éri Juramutspicha T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri anapuicha, T'are Juramutspicha circuito anapuicha, Juramutspicha Distrito anapuicha, ka síranta úricha, ka ts'íma Arhit'aticha judicatura Ireta K'éri anapu, isí éski ts'íma T'are Juramutspicha ima sala k'éri kúnkurhikwa Erakutichiri anapuicha, not'u ampuati, noma ampe jimpo, jupikani o úni ánkurhikuichani o imanka isí arhiaka éski uaka ireta K'érirhu, Ireta no Xáni K'éri anapuicha, ima Echeru o ma kw'iripuri, solo ts'imanki énkaksí uaka ka éski no méyamunhakaksí tánkurhikuicharhu jirinakuichirhu ampe, jorhentpikuicharhu, takukaticharhu ampe o jimanka intsímpinhajka ampe.

Ts'íma kw'iripu éнки úkaksí ya ima ánkurhita K'éri Juramutspiti T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri anapu, T'are Juramutspiti Circuito anapuicha, Juramutspicha Distrito anapuicha o Arhit'aticha Judicatura Ireta Keriri anapuicha, ka it'u éski T'are Juramutspicha ima sala K'éri ima Kúnkurhikwa Erakutichiri anapuicha, not'u ampuatiksí, ánkurhini tsimani wéxurhini éнки chúxapaka jimanka ima wémupupka, éнки kwap'iricha, o nirani orhepani wérakuni mátaruni ma útatsperakwani jimpo éнки jima Winhapikwa Sési úkuiri Ireta K'éri anapu úkurhiaka.

Incharini ari tsimani wéxurhinirhu, kw'iripu éнки ánkurhipka isí éski K'éri Juramutspiti, solo éskiksí úpka ma ratku jimpo o mátaruni jimpo japka, not'u ampuati úrani ts'imani ánkurhikuichani ts'imanki arhip'ijka ima fracción VI ima artículo 95 ari Karakata jimpo.

Ts'ima no jurak'ukukuicha éski na arhijka i articulo jatsikunhatiksī ánychikurhitichani sési úkuiri anapuichani ts'imanki ampuaka nirani ma sīrantani jimpo.

Énka no isī úaka éski na exekata jaka ya ts'ima párrafos tátsipani anapu, k'amanharhitawatiksī ka ts'itatiksī ima ánychikurhikwa imanka jaka incharini Winhapikwa Sési úkuiri Ireta K'éri anapu, it'u éski ts'imanki kwantperakuicha ampe ka ima ampe imanka intsīnhamka ima jimpo, no jupikapani ts'imani k'amanharhintskuicha ts'imanki mátaru juramukuicha arhiaka.

Arhinskwa yúmu ekwatsī tsimani (Art. 102).

A. Juramukwa arhiati náni na pakaraaka ima Juramuti Jirinati Ireta K'éri anapu, ts'imeri ánychikurhiticha arhinhatiksī ka manatanhatiksī Juramuti K'éri jimpo, éski na pakatperakata jaka juramukuichani. Ima Juramuti Jirinati Ireta K'éri anapu úkata jáwata ma Útsipiri yámintu Ireta K'éri anapu, imanka arhinhataka K'éri Juramuti Ireta K'éri anapu ka éski sési exeaka ima senado o, éski no ánychikurhini jáwaka, ima Tánakwa énka ménku jáwaka jimpo. Para jintéeni útsipiri wétasīnti: jintéeni ixu kánkata; jatirini ma ekwatsī tempini yúmu wéxurhini ima jurhiatikwa imankaksī arhinhataka, tempini wéxurhini, éski intskunhaka ima sīranta jimanka arhiaka éski ima jintéeka Kwáp'iri; ka éski yámintu kw'iripu sési exeakaksī, ka éski nomeni k'ataperakwarhu incharini japka ma no sési úkwani jatsikukuiiri jimpo. Ima útsipiri ampuati o manatanhani éski na K'éri Juramuti wékaaka.

Ima Juramuti Jirinati Ireta K'éri anapu ampuati, chúxapani, juramutspikwarhu yámintu no sési úkuicha Ireta K'érihu; ka, ima jimpo, ima kurhak'urhiati ts'ima sīranticha para jupikani no sési úrichani ampe; jirinani ka exerpiani ts'ima ampechani éski úrakurhiaka para isimintu wantani éski ima isī úka; úni éski útatsperakuicha isī jurimpiti úkurhiaka parakaksī jatsikwaka sési úkwa sontku ka sésimintu; kurhak'urhini éskiksī jatsikwaka k'amanharhinskwa ka inhamukuni yámintu imanka juramukwa imani intskwaka.

Ima Útspiri yámintu Ireta K'éri anapu inchamukwati imamintu ts'imani no sési pa'perakuichani ka úkuichani ts'imanki isí arhip'iaka ima arhintskwa 105 ari Karakatiri.

Yámintu arhip'ikuicharhu jimanka Ireta K'éri jáwaka; jiák'ani ts'ima diplomaticos ka ts'ima yámintu mártaruicha jimanka ima inchamukwaka Juramuti Jirinati Ireta K'éri anapu, ima Útspiri Yámintu K'éri Iretiri jantiak'u úati o imeri áchikurhiticha jimpo.

Ima Útspiri Yámintu Ireta K'éri ka ts'imeri kwáricha, miákurhiatiksí yámintu imanka no isí úkurhiaka, o éski no kurajchaka o no sési úkwaka ima juramukwani éski jiák'ani úkwakaksí kani énga áchikurhini japka.

Ima áchikurhita arhit'atichiri juramukuiiri ima juramutikuiiri, jáwati para úni ima Juramuti Ireta K'éri anapu imanka, paraki isí úkurhiaka, arhip'iati juramukwa.

B. Ima K'éri Tánkurhikwa ka ts'ima juramukuicha úricha jima ileticha no Xáni K'érihu anapuicha, jimanka ima isí újka juramuni, waxastatiksí arhukukuicha éski kwáxchakwawaka sésikwa kw'iripuirini ts'imanki kwap'ijka ima juramukwa mexicano anapuni, ts'imanki mitiaka ima wantanskuichani no sési úkuiri ireta sési úkuiri éski mántani imeri áchikurhiti uaka, námpiksí exea ts'imanki úawaka Winhapikwa Sési Úkuiri Ireta K'éri anapu, ts'imanki no sési ukwaka ari sésikuichani.

Ts'ima arhukukuicha éski xárhahaka ima parrafo tátsipani anapu jimpo, úatiksí arhip'ini yámintu Iretarhu, ts'imanki no matakata jáwaka ka wantanspikuichani ka komu arhikurhini juramutichani jinkoni ts'imanki isí ampuaka úni.

Ari arhukukuicha no'u jintéeeati para isí juramuni káninki jintéeeaka ampe imanka jintéeejka erakukwa jimpo, áchikurhini ka para arhini hasta náni na isí úaka juramuni.

Ima organismo imanka úaka ima K'éri Tánkurhikwarhu ima arhikurhiati Comision Ireta K'éri kw'iripuirini Sésikuiiri; ima wantakurhiati, ka únati síranta éski wantaaka na xáni tumina úranha, ka éski mítint'anhaka éski jintéeka ka jatsiati sési ampecha imanki imeriwaka.

Ima Comision Ireta K'éri imanki kw'iripuri sésikwichani kwáp'iajka jatsiati ma táncurhikwa imanka isí jáwaka únskata tempini arhit'akpirichani jimpo ts'imanki erakunhaka tsimani tanimuri arhukukatcha éнки jima jáwaka ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspirichiri o, éнки mintsitánt'ani jáwaka, ima jimpo Tánakwa éнка ménku jáwaka jimpo K'éri Tánkurhikuri, ima isí erakunhakwa jimpo. Juramukwa arhip'iatu náninka na chúxapaka para páni imanki isí wékajka éski úkurhiaka imamintu Arhut'akwarhu jimpo. Mántani wéxurhini móts'ikunhati tsimani arit'aticha éнки yóni jáwaka, solo jják'ani éskiksí jirinapka ka exepka éski isípka para áchikurhini mátaru tsimani wéxurhini.

Ima juramuti ima Comision Ireta K'éri Kw'iripuri Sésikuicha, imanka it'u jintéeka imeri táncurhikwa Arhit'akuri éнки K'uramarinhaka, jintéeatu erakukata éski na k'amarujka ima parrafo tátsipani anapu. Ima áchikurhitarhu jáwatu yúmu wéxurhini, ampuatu méntaru jintéeni erakukata ma jimpo ka solo ampuatiksí mánatani imeri áchikurhitaru éski na k'amarukukata jaka jima Arhutsikwa T'ámu Karakatiri

Ima K'éri Juramuti ima Comision Ireta K'éri kw'iripuri Sésikuri exerpiatu mántani wéxurhini Winhapikuichani Tankurhikuri náninka na ukurhina jaka ima áchikurhikuicha. Ka para isí úni niwati orhepani Arhut'akuichani K'éri Tánkurhikuri éski na arhiaka juramukwa.

Ima juramuti ima Comision Ireta K'éri Sésikwa kw'iripuri mitiati imeri ampe imanka no terokukwakaksí kw'iripuni imankaksí sési wantakuka, pakatperakuicha o éski no isí úka ima organismos ts'imanki isí jintéeka éski ireta no xáni k'éricha.

Arhintskwa yúmu ekwatsí tanimu (Art. 103). Ts'ima Juramutspikuicha Ireta K'éri anapu xereant'atiksí yámintu no sési pa'perakuichani éнки isí wérapan jáwaka:

I. Juramukuicha jimpo o imanka isi uaka juramuticha ka éski no sési ukwaka kw'iripurini kwáxchakuichani.

- II. Juramukuicha jimpo o imanka isi uaka juramuticha Ireta K'éri anapu éнки no sési ukwaka o kwarhukwaka ima wantakurhikukwani Ireta no Xáni K'éri anapu o jima éнки ima isi uaka juramuni jini Echeru, ka
- III. Juramukuicha jimpo o úkwa juramutichiri Ireta no Xáni K'éri anapu o Echeru ts'imanki inchakukwaka jimanka isi úaka juramuni juramuti ireta k'éri anapu.

Arhintskwa yúmu ekwatsi t'ámu (Art. 104). Juramutspikuicha Ireta K'éri anapu mitiatiksí:

I. Yámintu no sési pa'perakuichani o wantikperakuichani paraki isi ukurhiaka éski na arhiaka juramukuicha Ireta K'éri anapuicha ka pakatperakuicha yámintu ireta k'éricheri ukata ima k'éri ireta Méxiku arhikata. Jiák'ani éнки warhiperakuicha no sési ukwaka mák'u kw'iripuni, ampuatiksí mítini imecheri, éski na erakwaka ima, juramuticha ka juramutspikuicha Ireta no Xáni K'éricha ka ima Echeru. Ts'ima mák'u wantanhakuicha éнка wénani wantanhakaksí ampuatiksí warhiperani ima juramuti jinkoni éнки karakwa jáwaka imeri juramutspirirhu imanki mítini jáwaka ima ampeni.

I-B. Ts'ima siranticha exerpikuri éнки páanaka mák'u wantakwani jinkoni juramutspichiri contencioso administrativo arhikatichiri imanka isi arijka ima fraccion XXIX-H ima artículo 73 ka fraccion IV, arhujtakwa e) ima artículo 122 ari karakatiri, solo jiák'ani éski isi arhiaka juramukuicha. ampecha éнки era eramatant'aka, éнки mitiaka Juramutspikuicha colegiados de circuito arhirakata, jupitakurhiatiksí éski na arinhakata jaka éski arhiaka ima juramukwa imanka 103 ka 107 ari Karakatiri arhip'ijka éski jintéeka amparo indirecto, ka iman jinkoni imanka mák'u wantaka juramutspikuicha colegiados de circuito no ampuati ukurhini juicio o mátaru kwajpikwa ampe;

- II. Yámintu warhipikuicha ts'imanki isi arhip'iaka sésikwaitsiiri k'éri;
- III. Ts'iméri éнки Ireta K'éri incharini jáwaka;
- IV. Ts'ima warhipikuicha ka úkwa ampechiri imanka isi arhiajka artículo 105, imanki it'u mítinhaka imak'u T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuri Ireta K'éri anapu;
- V. Ts'imanki isi wérakurhiaka Ireta no Xáni K'éri ka mechakuri o santaru éнки piritikurhitini jáwaka mátaruiri, ka
- VI. Ka jiák'ani imeri Cuerpo Diplomático ka Consular arhirakaticha.

Arhintskwa yúmu ekwatsi ka yúmu (Art. 105). Ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri Ireta K'éri anapu mitiati, éski arhijka ima juramukwa, artsi ampechiri:

I. Ts'ima warhipikuicha Karakatiri, námpi éski jintéewaka erakukuiri ka imanka arhikata jaka ima artuculo 46 ari karakatiri, éski úkurhiaka:

- a) Ireta K'éri ka ma Ireta no Xáni K'éri o ima Echero;
- b) Ireta K'éri ka ma Ohretsikwa;
- c) ima Winhapikwa K'éri Iretiri ka ima K'éri Tánkurhikwa; ima ka nákintarma Arhut'akwa imeri, solo jiák'ani, ima Tánakwa éski ménku jáwaka, jintéekaksí éski juramukuicha Ireta K'éri o Echero anapu.
- d) Ma Ireta no Xáni K'éri ka mátaru
- e) Ma Ireta no Xáni K'éri ka Echero;
- f) Echero ka ma Orhetsikwa;
- g) Tsimani Oretsikuichamántani Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha;
- h) Tsimani winhapikuicha mák'u ireta no xáni kerirhu anapuicha, jimpoka unhajka éski arhip'ijka Karakata;
- i) Ma ireta no xáni keriri ka mechakwa Orhetsikwa, jimpoka uaka éski arhip'ijka Karakata;
- j) Ma ireta no xáni keriri ka mechakwa Orhetsikwa mátaru Ireta no Xáni K'éri anapu, jimpoka uaka éski arhip'ijka Karakata; ka
- k) Tsimani juramuticha Echero anapu, jimpoka uaka éski arhip'ijka Karakata.

Ménkisí éski warhiperakuicha arhip'iaka ireta no xáni kericha o ima Orhetsikuiri éski warhipinhaka K'éri Iretani jimpo, oretsikuiri éski warhipinhaka ima Ireta no Xáni K'éricha, o jiák'ani imanka arhikata jaka incisos c), h) ka k) éski tátsipani jaka, ka mák'u wantakuicha ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri arhiaka éski no marhuakaksí, ts'ima mák'u wantakuicha jatsiati paraki yámintuicha isí úaka jiák'ani éski sési exekata jáwaka yúmu tanimu erakutarakwa jimpo.

Mátaru wantakuicharhu, imanka isĩ mák'u wantaka ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri máruakwawatiksĩ ts'imanki warhiperani jáwakaksĩ.

II. Imeri imanki ukurhiaka énki no isĩwaka éski na karakata arhijka énki isĩ wantaaka éski ma juramukwa K'éri Iretarhu anapu ka i Karakata no mák'u arhip'iaka.

Úkuicha énki jintéeka imeri énki no isĩ únhaka éski arhikata jaka Karakatiri ampuatiksĩ úkurhini, incharini ma ekwatsĩ ka tempini yámintu jurhiatiricha imanka chúxapaka imani énki exerpika ima juramukwani, ima jimpo:

a) Imanka isĩwaka éski ma ekwatsĩ tempini ka tanimu por ciento ima Arhut'akwa Kw'iripuiuri Orhetspikwa K'éri Tankurhikuiuri, imanka warhiperaaka imani juramukuicherini Ireta K'ériuri anapu o Echeru exerpikata ima K'éri Tánkurhikwa jimpo;

b) Imanka isĩwaka éski ma ekwatsĩ tempini ka tanimu por ciento ts'imanki jaka Iretiri Orhetspikwa, imanki warhiperaaka imani juramukwani Ireta K'ériuri anapuni o Echeru exerpikata ima K'éri Tánkurhikwani jimpo o pakatperakuicheri yámintu ireta k'éricheri úkata ari jimpo Ireta K'éri Méxiku arhirakata;

c) Ima Útspiri Yámintu Ireta K'ériuri anapu, imanka niwaka warhipini juramukuichani Ireta K'ériuri anapuicha, ireta no xáni kerirhu anapuicha ka Echeru anapu, ka it'u éski pakatperakuicheri úkaticha ari jimpo Ireta Méxiku jimpo;

d) Imanka jintéewaka ma ekwatsĩ tempini ka tanimu por ciento juramukwa úricha Ireta no Xáni K'érichiri, énka warhipiaka juramukuichani jinkoni énki exerpiaka imak'tu juramuti, ka

e) Imanka jintéewaka ma ekwatsĩ tempini ka tanimu por ciento Kúnkurhikwa imanka Orhepakwaka Echeru, warhipiaka juramukuichani jinkoni énki imat'u Kúnkurhikwa Echeru anapu exerpiaka.

f) Ts'ima Partidos políticos énka jukanharhitini jáwaka jima K'umanchikwa Erakukuiuri K'éri Iretarhu anapu, ts'imeri orhetpitichani jimpo énka ampuaka juramuni Ireta K'ériuri, énki warhipiaka juramukuichani erakuiuri Ireta Kerirhu anapu o ixuk'u anapuicha; ka partidos políticos énki jukanharhitini jáwaka jima ma Ireta no Xáni K'ériuri,

jarhuatakurhipani ts'imeri orhetspirichani jinkoni, imak'u warhiperaaka juramukuicha erakukuri jinkoni éнка exerpinhakaksí juramukwa úrichani jima Ireta no Xani K'érirhu anapuicha jimpo jimakiksí jukanharhitaaka.

g) Ima comision Ireta K'érirhu anapu kw'iripuri sésikwa, warhipikwa juramukuichani imanka Ireta K'érirhu anapu, ireta no xáni kericheri ka Echeró, ka it'u como éski pakatperakuicha yámintu Ireta K'éricheri úkata k'éri juramuti Ireta K'érirhu anapu ka éski sési exeapka ka ima Senado Ireta K'érirhu anapu, éнки santaru sapi exeakaksí sésikwa kw'iripurini éнки i Karakatarhu jaka. Ka ut'u organismos éнки kwap'iwaka kw'iripurini sésikuichani jima Ireta no Xáni K'éricharhu, éнки warhipiaka juramukuichani jinkoni exerpikaticha o ima jimpo juramukwa úricha jimajka anapuicha ka ima Comision Kw'iripuri Sésikuri Echeró anapu, warhiperani juramukuichani jinkoni exerpikatiksí Tánkurhikwa juramukwa úricha Echeró anapu.

Solo éнки úaka éski i Karakata arhijka ampunhati juramukuichani erakunhakuichani no sési jeyapanhant'ani na éнки ari artículo arhijka.

Ts'ima juramukuicha erakukuri Ireta K'ériru anapu ka ireta xuk'u anapuicha wantahati ka exerpinhati orheta de tanimu kutsí éнки wénakurhiaka erakukwa éнки úranhaaka, ka jíák'ani éski isí úkurhini jáwaka no ampuati móts'ini ts'ima juramukuicha.

Mák'u wantakuicha T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuri solo ampuatiksí wantantani éski nótaru urakurhiaka ima juramukwa imanka wékapkaksí éski no isí ukurhipirinka, ménkisí éski jintéepirinka sési exekata o éski isí terokukwaka santaruichani éski yúmu tanimu kw'iripuichani.

III. Éнки no kurhak'urhinhaka o éski kurhak'urhinhaka éнки isí kurhak'uminhaka. Juramutspikuicharhu Unitario de Circuito arhirakata o ima Útspiri Yámintu Ireta K'érirhu anapu, ampuati mítin ima amperi éнки ima no sési exepka imanki mák'u wantanhapka Juramutspicha Distrito anapuicha jimpo éнки únhapka jimanka Ireta K'éri incharini jáwaka ka éski imanka ima terokukujka ka éski santaru tátsikwa isí úrakurhiaka.

Ts'ima wantakuicha éski nótaru úrakurhiaka imecha mák'u wantanhakuicha ts'imanki isí karakata jaka fracciones I ka II ari arhintskwa ka ampuati k'wanatsint'ani, solo jiák'ani éski no sési úkuiri ampe, jimanka juramunhaka k'éri wénakuicha ka éski isí juramukwa arhikatcha éski isí úrakurhiaka ari amperi.

Jiák'ani éskiksí no isí úaka éski na arhijka mák'u wantakwa imanka isí arhikata jaka ima fraccion I ka II ari articulo úrakurhiatiksí, káni énga wétarhiaka, útatspikuicha waxastakata jima ma ka tsimani párrafo imeri fraccion XVI ima arhintskwa 107 ari Karakatiri.

Arhintskwa yúmu ekwatsí kwímu (Art. 106). Ima Winhapikwa Sési Úkuiri ireta k'éri anapu ampuati, éski na arhijka juramukwa imeri, xereant'ani ima warhipikuichani, éski na úaka jimpoksí úkurhiaka, ima Kúnkurhikwarhu Juramitichiri ireta k'éri anapu, ireta no Xáni K'érihu anapuicha o imeri Echeru, imani jinkoni ma ireta no Xáni k'éri ka mátaru, o imani ireta no Xáni k'éri ka Echeru jinkoni.

Arhintskwa yúmu ekwatsí yúmu tsimani (Art. 107). Yámintu no sési pakatperakuicha éski isí wantanhana jaka ima articulo 103 jupitakurhiatiksí útsperakuicharhu ka náninka na arhiaka juramukwa imanka isí eyátpika juramukwa, éski na pakaperaka ts'íi:

- I. Ima juramutspikwa úkurhiati ménkisí kwap'iatí ts'imankiksí no sési ukunhaka;
- II. Mák'u wantanhakuicha ménkisí jintéeatiksí, solo urakurhiati ma k'wuiripuni jimpo, ka solo kwáxchakwawati ka kwap'int'ati ima jimpo énkiksí k'amanharhitani jaka, ka námpi ampua wantakuni yámintu amperi imeri juramukuiiri éski jimpoksí úka.

Ima juramutspikwa éski kwáxchakwaka jimpo ampuatiksí mó't'akwani yámintu ampe imanka no marhuakwaka ne éski kurhak'urhini jaka imeri juramukwa ts'imani articulos 103 ka 107 ari Karakatiri.

Káni énga warhiperani jáwaka ts'ima úkuicha ts'imanki jatsika o ampuaka ewakurhini imeri echerichani o imanka isí míntakurhika o éski úrani jáwaka echerichani, its'ichani, echeri jimanka jaka t'irekwa para wakas'icha o jwaticha echerichani ts'imanki ireta

intsĩmpijka o núcleo iretarhu ts'ĩmanki isĩ jatsika o imeri sėsikuichani patsaka ima isĩ ireta jāvaka, o ts'ĩmani kw'iripuni énki jatsika echerichani énki ireta sapi intskujka o ts'ĩma kw'iripu énki jatsika echerichani iretarhu, tanatiksĩ ankiri no wėkaparini yámintu ampechani ts'ĩmanki ampuaki sėsi ukuni kúnkurhikuichani o kw'iripuni ts'ĩmankiksĩ tátsipani arhikaksĩ ya ka pakarani nénki niwaka úani ima útspikuichani ts'ĩmanki isĩ wėtarhinchaka para jatsiani sėsi imeri sėsikuichani júkskani jimpo, ka it'u éski náninka na wénaka ka ampe úkaksĩ ts'ĩmankisĩ kurhak'urhini jakaksĩ.

Ima útatpikuichani imanka jima párrafo tátsipani anapu no úkurhiati, para no sėsi úkwani ts'ĩma núcleos echeririichiri o ts'ĩmanki ireta sapi íntspiajka, o kw'iripu énki jatsika echerichani iretarhu, éskiksĩ no ma ampe útsperakuichani úa jaka ka ni ima instancia, pero ma o mátaru jo ampuati karakurhini ka wantakurhini para imani terokukuni. Káni énkaksĩ kurhak'urhint'ani jāvaka ima ampe imanka no sėsi úkwawaka sėsikuichani kúnkurhikwa kw'iripuiriri ima núcleo not'u ampuati ukurhini ima éski no wėkaka ka ni sėsikwa kókani ka wantakata ka karakata imerk'u ampechani, solo éski ma pakatperaka ima Kúnkurhikwa Yámintuichiri jimpo o éski mátarurhu isĩ wéraka.

III. Ka jiák'ani éskiksĩ warhipikwa arhiawaka juramutspikuicharhu sėsi úkuiri, sėsi úriri o áchikurhikuiri, ima kwáxchakwa ampuati ukurhini jiák'ani éski na ixu arijka:

a) Warhipikwani mák'u wantanhakuicha jinkoni énkiksĩ k'amakutaka juramutspikwani, ts'ĩmanki no jurak'uaka éski ampuaka manhatanhani o mót'sitani, solo jiák'ani énki ima no sėsi úkwa úkurhiaka imecharhu o, úkurhipka jiák'ani éski únhani japka útsperakwarhu, ka no sėsi úkwaka imeri kwáp'ikuichani imanki isĩ kurhak'urhini jaka, santaru orhepani na parini imanki isĩ wantakurhika ya; ménkisĩ éski civil ampe jintėepka warhiperakata ima no sėsi úkwa éski na nipka ima úkurhintskwa jarhuatakurhipani imani jinkoni recurso ordinario úkata juramukwa jimpo ka éski yóarhinhapka éski no sėsi úkuipka jima ts'ĩma nipkia, ka énki úkurhipka imanka wénakurhipka. Ari énki wėtarhiaka not'u ampuati kurhak'urhinhani mák'u wantanhakuichani kwáxchakuiri jinkoni énka arhip'inhaka ma warhipikwarhu estado civil amperi énkiksĩ no sėsi úkwaka imani juramukwani ka éski sĩrukwa sėsi jāvaka.

- b)** Imanki únghaka ma sési úkuiri jimpo jimanka no ampuaka sési ukunt'ani méntaru, wérakwa ima sési úkuiri o jiák'ani éнки k'amaraka ya, ka jiák'ani énkiksí k'amák'uaka ima ampechani, éнки k'amaraka yámintu úrspikuicha éнки ampuaka unan, ka
- c)** Ts'ima ampechani ts'imanki no sési úkwaka mátaru kw'iripuni ts'imanki no jima jámaaka.

IV. Sési úrichiri ampe ima kwap'ikwa úkurhiata, mátaru jinkonktu, mák'u wantakuicha éнки no sési ukwaka ts'imanki no ampuaki ukunt'ani ma ampe jimpo, sési ukwa o kwap'ikwa juramukuri Námpi wétarhinha k'amarukuni ichani éнки juramukwa éнка jatsiawaka kurhak'urhiaka, arhip'ini éski áanaxutaka imanki ima kurhak'urhint'a jaka, santaru ampe éski imeri sési úkuiri juramukwa wétarhinhaka para ima isí uni.

V. Ima kwap'ikuicha mák'u wantanhakuri éнки k'amarutaka sési úkwani, jiák'ani éski ima no sési úkwa úkurhiaka ima útatspikwarhu, o mák'u wantanhakwani jimpo, panatiksí ima tribunal colegiado de circuito arhirakatani imanka isí ampuaka uni, isí exeparini éski na ts'atakasí juramukwa ts'ima juramukwa imeri éнки waxastaka juramukwa Winhapikuri Sési úkuiri K'éri Iretarhu anapu, na éнки orhepani arhijka:

- a)** Wantaparini no sési úkuiri ampe warhipipani mák'u wantakuichani íntspikata juramutspikwani jimpo, k'éri iretarhu anapuicha, ixuk'u anapuicha o warhipikuri.
- b)** Wantaparini sési úkuiri amperi, káni éнка kurhak'urhintani jáwakaksí ma kw'iripu jimpo mák'u wantanhakuichani éнки mentku jáwaka ka mák'u wantakuicheri éнки k'amarukwaka ima juramutspikwani arhit'akukata juramutspikwani sési úriri o sési úkuiri jimpo éнка no ampuaka sési ukunt'ani ma ampe jimpo, juramutspikwa o ma medio ordinario arhirakata ka uni kwap'ikurhini juramukwa jimpo;
- c)** Wantaparini civil amperi, káni éнка kurhak'urhint'ani jáwakaksí mák'u wantanhakuicha imankaksí arhiaka jima juramutspikwarhu ima k'éri iretani jimpo o jima juramutspikwa atarantakuri, jintéekaksí Ireta K'érirhu anapu o jimak'u anapu juramuti imanka arhiaka imani, o jima juramutspikuichani jimak'u anapuicha.

Jima sési úkuicha civiles imankaksī jintéeka k'éri iretiri ts'ima mák'u wantanhakuicha ampuatiksī kurhak'urhintani jima kwáxchakuiri nákintarma kw'iripuni jimpo de ts'ima tsimani, it'u éski ima k'éri ireta jimpo, para kwap'iani imeri sési ampechani, ka

d) Wantaparini áchikurhita amperi, káni énka kurhak'urhint'ani jáwakaksī ts'ima mák'u wantakuichani ima Juntas Locales o ima Federal de Conciliación y Arbitraje arhirakatcha, o por ima Tribunal Federal de Conciliación y Arbitraje arhirakatcha ts'ima áchikurhitiricha éski áchikurhijka Iretani jimpo;

Ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri, imak'u úati éski juramukwa jimpo kurhak'urhinhaka ima Tribunal Colegiado de Circuito, o ima Útsipiri Yámintu K'éri Iretiri anapu, ampuati mítin ima kwáxchakwa jurhimpitiri ts'imanki ima jimpo k'éri ampeka ka éski yámintu kw'iripu wétarhiaka.

VI. Jiák'ani éski wantakurhini jáwaka ima amperi imanka karakata jaka jima fraccion tátsipani anapu, ima juramukuiiri imeri artículos 103 ka 107 ari Karakatiri na éski arhijka ka náninka na isī unhaka tribunales colegiados de circuito arhikata jimpo ka, jiák'ani, ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri, arhip'tap'ini jimpo imeri mák'u wantakuichani;

VII. Ima kwáxchakwa útatspikuiiri jimpo, wérakwa juramutspikwarhu o éski k'amaraka ya ima juramutspikwa, o éski no sési úkwaka kw'iripuichani éski nompe mitiaka juramutspikuiiri, éski warhipiaka útspikuichani sési uririchani jinkoni, niwatiksīi orhepani ima juramutspitini de Distrito arhirakatani imanki jima úaka juramuni éski ima ukurhika o úkurhini jáwaka; ka ima isī kurhak'urhini jáwakaksī solo kurajchani ima eyámperakwa juramutirini, éskiksī niwaka kurantini para imanki yóarhiaka jima misimu jimanki kurhak'urhiaka ima eyámperakwa ka jiókurhiatiksī ts'ima ampecha éski kw'iripu pakwaka ts'imanki kwap'iawaka ka kurantiatiksī ts'imani kamperakuichani, ka jimak'u wantati ima mák'u wantanhakwani;

VIII. Warhipikwani ima mák'u wantanhakuichani éski arhip'iakaksī Juramutspicha Distrito ka Tribunales Unitaris de Circuito jimkoni ampuatiksī méntaru exerpinhani. Imeri mítiatu ima T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri:

- a) Káni éнка warhipinhapka sīrantani jinkoni jimankaksī kurhak'uripka kwáxchakwa, por isī exenhaani jurimpitkwa no sési úkuka i Karakatani, juramukuichani ireta k'éritu anapuicha o ixuk'u anapuichani, pakatperakuichani mártaru ireta k'érichani jinkoni, reglamentos exerpikata ima k'éri juramuti Ireta K'érirhu anapu jimpo éski na arhipijka jima fraccion I ima artículo 89 ari Karakatiri ka ts'ima reglamentos arhikaticha juramukuichiri Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha jimpo exepipkaticha Juramuti jima anapuicha jimpo o Juramuti Echeró anapu jimpo, útasī jáwati recurso ima wantanhiakwa Karakatiri;
- b) Káni éнка wantakurhini jáwaka ima amperi imanki isī arhikata jaka jima fracciones II ka III ima artículo 103 ari Karakatatiri.

Ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri, imak'u o éнки sési jimpo kurhak'urinhaka ima Tribunal Colegiado de Circuito jimpo, o ima Útspiri Yámintu Ireta K'éri anapu, ampuati mítin imeri kwáxchakuri ĩ exenhaant'ani jáwakaksī, ts'imanki jimpoka sési ampekaksī ka káni amparakaksī isī kurhak'uriaka.

Ts'ima ampechani jimpo éнки no exekurhika jima tátsipani anapu párrafos, mítiatiksī méntaru imeri exekwani ts'iméri ampecha ts'ima tribunales colegiados de circuito ka ts'iméri mák'u wantanhakuicha námpiksī jurak'ua éski xérentanhaka ma ampe jimpo;

IX. Ts'ima mák'u wantanhakuicha énkikwáxchakuichani jimpo wantaakaksī ts'ima Juramutspikuicha Colegiados Circuito anapuicha not'ui jíokurhiati mártaru ampe, solo éнки arhip'iaka éski ma juramukwa no isī arhijka éski Karakata o éskiksī sésimintu wantaaka na kurhankunha ma Karakatiri arhintskwa éнки imeri mák'u wantanhakwa, na éнки exeaka ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri ka na éнки pakatperanhaka, éski mero inchakwaka ma k'éri ampe imanki isī urakurhiaka ka éski santaru orhepani isīstu úrakurhiaka. Solo ari jimpo uati méntaru ts'ima T'are Kúnkurhiwa Sési Úkuiri anapuicha, imak'u jimpo imanki isī exerpiaka éski isī arhikata jaka éski Karakata arhijka.

X. Ts'ima ampechani éнки warhipini jáwakaksī ampuatiksī áanaxutanhani jíák'ani ka náni na ka kwáxchakurhini éski na arhiaka juramukwa, ima jimpo exenhaati náninka na únghaka ima no sési ukwa imanki isī warhiperanha jaka, na xáni úkwa jáwa para sési unt'an ima ampe imankaksī isī no sési ukukaksī imani kw'iripuni, ima úkwani jimpo,

ts'imanki áanaxutakwa úkwawaka kw'iripuni ts'imanki no ampe mitipka ka it'u iretiri ampechani.

Ima anáxutakwa intsínhati ima mák'u wantanhakwa jimpo éнки ménkisí isiwaka ima no sési úkuiri ampe káni éнка eyámperanhaka éskiksí nikaksí ya jatsíni ima kwáxchakwani, ka civil amperi, jarhuatakurhipani imani méyampikwani⁹⁰ jinkoni éнки íntspiaka imanki isí áanaxutani jaka éki ima áanaxukwa ampuaka no sési útspini, imanki no úrakurhiaka jik'ani éнки mátaru it'u intsipiaka tumina paraki isí úakaksí sési úant'anhani ts'ima ampechani káni éнка isí intsínhaka ima kwáxchakwa, ka para méyampini no sési úkuichani ts'imanki chúxapakaksí;

XI. Ima áanaxutakwa kurhak'urhinhati orhepatini ima juramutiri imanki isí miákurhiaka éнки jintéewakaksí jurimpiti kwáxchakuicha ts'imanki kurhak'urinhaka jima Tribunales Colegiados de Circuito arhikatcharhu ka imak'u juramuti imanki isí miákurhika arhip'iatí imeri amperi ka na ukurhia. Ka jiák'ani, Imanki no sési ukukaksí ima niwati pakuni imani kurhak'pikwa kwáxchakuiri ima juramutini imanki isí miákurhiaka, kuparatati mák'u jásíichani kurhak'urikuiri para intskwani mátaruichani éнки jima juramutspikwarhu jámaaka, ka it'u imani Juramuti Jirinatiní ka ma echakwa takukwani jimanka yámintu ampe imeri jaka. Mátaru ampecharhu, mitiatiksí ka mák'u wantatiksí ima áanaxutakuiri ts'ima Juramutspikuicha Distrito anapuicha o Juramutspikwa Unitarios Circuito anapuicha arhikatcha;

XII. Ts'imanki no sési úkwaksí imani kwáxchakuichani éнки jaka jima artículos 16, no sési úkuiri ampe, 19 ka 20 kurak'watiksí jima k'éri ni juramutspikwarhu anapuni imanki isí úka, o imani Juramutspi Distrito anapu o Tribunal Unitario de Circuito arhikata imanki isí úaka, ampuni warhipini, ma echakwarhu o mátaruni, ima mák'u wantakuicha ts'imanki arhip'inhaka, éski na arhikata jaka jima fraccion VIII.

⁹⁰ Exe je i ampe mero ampakisti jucha ampuaka kurhák'urhini ima kwáxchakwani éнки "amparo" arhiranhajka turhisí jimpo ka imani jimpo anhxutani máku wantakwani arip'ikata ma juramutspitini jimpo, sonmeni wétarhisínti éski íntspinhaka tumina paraki ima anhxutakwa jimpo nóksí sési úkwaki imanki juramutspiri arhika éski antaaka ka ima isí úkururhisínti jimpoka someni jarasínti mátaru ampe éнки utspikwarhu jimpo no exeka juramutspiri. Así mirikurhi inte sési ampeni

Énki ima Juramutspiti Distrito anapu o ima Tribunal Unitario de Circuito nóksĩ japirinka jimanki jaka ima juramuti imanki isĩ miákurhika, juramukwa arhiati náki juramutspiti o juramutspikwa jimankiksĩ niwaka pakuni ima karakatani kwáxchakuiri, imanki ampuaka áanaxutanhani ma ratitku ima ampe imankiksĩ isĩ kurhak'urhint'ani jakaksĩ, jiák'ani ka éski na waxastaka ima juramukwa;

XIII. Káni éнка ts'ima Tribunales Colegiados de Circuito jatsiakaksĩ arhip'ikuichani éнки no mák'u jintéeaka imani jinkoni sési úkwa kwáxchakuiri imanki isĩ újka juramuni, ts'ima K'éri Juramutspicha T'are Kunkuirkwa Sési Úkuiri, ima Útsipiri Yámintu Ireta K'érirhu anapu, ts'ima Juramutspikuicha o kw'iripu éнки isĩ incharini japka jima juramutspikwarhu jimankiksĩ ts'ima arhip'ikuicha isĩ japka, ampuatiksĩ wantant'ani imanki no isĩ mák'uiwaka jima T'are Kúnkurhikwa Sési úkuiri, paraki yámintuicha o ima Mántani Sala arhirakatichani jimpo, éski na jintéeaka, arhip'inhatiksĩ náksĩ yámintuicha arhip'ia.

Káni éнка ts'ima Salas imeri T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri anapu uantaka o jatsiaka táchani jási arhip'ikuichani jima juramutspikuicharhu kwáxchakuiri imanki ampuaka ima juramuni, nákontarma ts'ima Salas, ima Útsipiri Yámintu Ireta K'érirhu anapu o kw'iripu éнки inchakupka jima juramutspikwarhu jimanki ts'ima arhip'ikuicha isĩ arhip'eranhapirinkaksĩ, ampuatiksĩ nirani wantant'ani orhepani imeri T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri, imanki ánychurhiaka yámintuchani jinkoni ka arhini náki ampuaka isĩ pakarani.

Ts'ima mák'u wantakuicha éнки isĩ wantaaka ima Salas o ima Yámintuicha ima T'are Kúnkurhikuri jiák'ani éнки na arhip'ijka jima tsimani parrafos tátsipani anapuicha, isku ampuatiksĩ imani arhip'ikwani ka námpi sési úkwatiksĩ mátaruichani mák'u wantanhakuichani juramutiri na éнки arhikaksĩ jima juramutspikwarhu jimanki isĩ ukurhika jimanki nóksĩ mák'u arhip'ika, ka

XIV. No exeparini imanki arhijka jimanki parrafo k'amarajka ima fraccion II ari articulo, wantakurhiati éski nóksĩ exeaka kwáxchakwani o éski k'amaraki ya imanki imeri tiempo éнки ints'inhapka para imani isĩ uni o éski ima imanki no sési úkukaksĩ no ma ampe úaka o imanki nika isĩ wantani, káni éнка ima ampe imankaksĩ kurhak'urhint'anhaksĩ jintéeaka

civil o sési úrichiri ampe, jiák'ani ka éski na isĩ arhijka imeri juramukwa. Imanki isĩ ukurhiaka. Ima útatspikwa éнки no úkurhiaka winhapitati mák'u wantanhakwani.

XV. Ima Útspiri Yámintu Ireta K'érirhu anapu o ima Juramuti Jirinati Ireta K'érirhu anapu imanki ima jimpo isĩ jatsipka, ampuati inchamukuni yámintu juramutspikwarhu kwáxchakui; pero ampuati no wékani inchamukuni jima juramutspikwarhu, jiák'ani éнки ima exeaka éski no jintéeka, yámintu iretiri.

XVI. Éнки intsĩnhaka ya ima kwáxchakwa ka juramuti imanki isĩ miákurhika jáwaka mentku wantani éski ukurhipka o éнки no wékapirinka úni 'manki mák'u wantanhaka juramuti Ireta K'érirhu anapu, ka ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri exeaka éski nompe jaka wantaaka para no isĩ uni ima ampe imankaksĩ arhika éski úaka, ima juramtini kókani jarhankutatiksĩ ima ánychikurhitarhu ka pakwatiksĩ imani juramutspirini Distrito anapu imanki mitiaka. Éski noma ampe jimpo ampupirini wantani, orheta éнки wantanhaka éski no isĩ ukurhiaka o éski méntaru isĩ ukurhipinka, ima T'are Kúnkurhikwa yóarhiati imani imanki k'amanharhinskwa ka intskwati ma plazo imanki exeaka éski wétarhinchajka paraki ima ka mák'u wantanhakwani. Incharini jima plazo imanki intsĩnhaka para isĩ úni, ima Táre Kúnkurhikwa Sési Úkuiri úati éski na arhikata jaka jima jimanka wénakurhika ari.

Jiák'ani éнки ima úkwa jurak'uaka, ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri, jiák'ani éнки exepirinka éski no isĩ ukurhipka o éski méntaru úpirinkaksĩ ima úkwani imankiksĩ kurhak'urhini jakaksĩ, ampuati úrani imak'u éski úkurhiaka ima mák'u wantanhakwa kwáxchakui, jiák'ani éski úkurhiaka jimpo mero no sési úkwakaksĩ yámintu kw'iripuni o kw'iripuni santaru úkwakaksĩ ka ima tumina imanki úaka jatsini imanki kurhak'urhint'ani jaka. Ka it'u, imanki no sési úkukaksĩ ka kurhak'urhintani jaka ampuati kurakuni orhepani ima juramutini imanki isĩ ampuaka úni, éski úkurhiaka ima ampe imanka arhijka mák'u wantanhakwa kwáxchakui jimpo, jiák'ani éнки ima úkwa isĩ ampuaka úkurhini.

Énka no kurhak'urhiaka ima kw'iripu imanki nika wantant'ani, jima útatspikuicharhu éнки jaka exeni para éski isĩ úkurhiaka mák'u wantanhakuicha kwáxchakui, úkurhiati imeri k'amarantskwa éski na arhijka imeri juramukwarhu.

XVII. Ima juramuti imanki isĩ miákurhika jatsika pakwatiksĩ ima juramutini imanki isĩ ampuaka mítin ima amperi, jiák'ani éнки no áanaxutaka ima ampe imankaksĩ kurhak'urhint'ani jaka ka éski úkurhiaka, ka káni éнка jiókurhiaka tumina jintéeaka sánititu, jintéeparini ixu tsimani ampecharhu, éski jarhuataka ima k'amanharhinskwanı civil jinkoni juramutiri imani jinkoni íntspirini ima tuminani ka imanki kwantspiaka;

XVIII. (Kachukukata)

ARHUTSÍKWA T'ÁMU
NA ÉNKIKSÍ K'AMANHARHITANT'AWAKA TS'İMANKI IRETA K'ÉRIRHU
ÁNCHIKURHIJKA KA NÁKSÍ K'AMANHARHITA IRETA K'ÉRINI

Arhinskwa yúmu ekwatsĩ yúmu tanımu (Art. 108). Ima k'amanharhinskuichani jimpo ts'ımanki isĩ arhıkata jaka ari o arhutakwa isĩ exenhaati éski áńchikurhiticha iretarhu anapu ts'ımani orhetsıtichani ts'ımanki erakunhaka, ts'ımanki jintéeaka áńchikurhiticha jıma Winhapikwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapuicha ka Winhapikwa Sési Úkuiri Echerı anapuicha, ts'ıma juramuticha ka áńchikurhiticha, ka, isĩ yámintu, kw'iripuni éнки áńchikurhiaka, teoriaka o úni jáwaka mátaru ampe jıma Sési Úkwa K'éri Iretarhu anapu o jıma Echerı anapu, it'u éski áńchikurhiticha K'umanchikwa Erakukuiri K'éri Iretarhu anapuichani, ts'ımanki isĩ miákurhiaka por ima ampe imanka jımpoka isĩ úkurhiaka o no isĩ úaka ima terorikwarhu.

Ima Keri Juramuti Ireta K'érirhu anapu, nánki xáni yóntaka imeri terorikwa, solo ampuatiksĩ k'amanharhitantani éski mót'sııaka no sési úkuni juchari K'éri Iretani ka k'éri no sési úkuicha jimpo.

Juramuticha Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha, kw'iripuiiri orhetspiticha juramukwa úricha jımat'u anapu, ts'ıma T'are Juramutspicha jıma anapu T'are Juramutspikwarhu Sési Úkuiri Jimak'u anapuicha ka, jiák'ani, ts'ımanki jaka Arhit'akwa Sési Úkuiri Jimak'u anapuicharhu, jintéeatiksĩ ts'ımanki miákurhiakaksĩ no sési úkuicha ari Karakatani ka

juramukuichani ireta k'érirhu anapuichani, it'u jimpoka paaka tumina patsakata ka K'éri Iretarhu anapu.

Karakaticha Ireta no Xáni K'érirhu ts'imanki incharini jáwaka ireta k'érirhu arhip'iatiksí, eski na arhijka wénakwa ari articulo jimpo ka isí úni imeri miákurhikuichani, éski isí exenhaaka éski áchikurhiticha Iretarhu anapu ts'imanki áchikurhini jaka, terorika o úaka mátaru ampe jima Ireta no Xáni K'érirhucha ka jima Orhetsikwarhu.

Arhintskwa yúmu ekwatsí yúmu t'ámu (Art. 109). Ima K'éri Tánkurhikwa ka juramukwa úricha ireta no xáni keratiricha, incharini imeri juramukuiri, íntspiatiksí juramukuichani miákurhikuiricha áchikurhitiricha iretiri anapuichani ka mátaru juramukuichani éнки marhuaka para k'amanharhitani ts'imanki, jatsipari arini áchikurhitani, úakaksí ma ampe, éski na arhikata jaka ixu:

I. Jatsikwatiksí, imani juramutspikwa sési pa'perakuiri jimpo, k'amanharhitskuichani éнки arhijka jima articulo 110 áchikurhitichani iretarhu anapuichani arhikata ari articulo jimpo, jiák'ani éнки áchikurhini jáwakaksí ka úakaksí o no exeakaksí ampe ka no sési úkwaka sési ampechani iretiri éнки wétarhinhajka paraki sési o kantpiaka kw'iripuni.

No ampuati úkurhini ima juramutspikwa sési pa'perakuiri jimpoka exerpinhaka eratsikuicha.

II. Éнки úaka ma no sési ampe ima áchikurhiti iretiri ka chúxapatiksí ka k'amanharhitatiksí éski na arhijka jima juramukwa no sési úkuiri; ka

III. Jatsinhatiksí k'amanharhitskuicha sési úkuiri jimpo áchikurhitichani iretiri imakiksí úaka o imankiksí no exeaka jimpo imanki no sési úkwaka ima juramunhakwani, ka imeri sesi ampeka, janhanharhikwani, ka mák'u exeani yámintuicha ka imankiksí exeaka éski sési úaka imeri áchikurukuichani o imankiksí úranhaaka.

Útsperakuicha para isĩ ampuni jatsĩkwani k'amanharhitspikuichani isĩ arhikatchani ts'ĩmak'u isĩ úkurhiaka. No ampuatiksĩ jatsikunhani tsimantarhu k'amanrahitsuicha mechakwa úkwa jimpo.

Ts'ĩma juramukuicha arhip'iatu káni éuka ka náni na isĩ ampuakaksĩ k'amanharhitpini no sési úkuiri jimpo kánikwa tumina unt'ani jáwaka no sési úkupanu iretani ts'ĩmani ánkurhitichani iretarhu anapuichani jimankiksĩ ánkurhini jáwaka, imak'u jimpo, o mátaruni jimpo, ka éski santaru kaneraka imeri sési jatsikuichani, piakaksĩ echericha o éski isĩ exekurhiaka éski imerikaksĩ, ka éskiksĩ no ampuaka isĩ wantani náninkaksĩ p'iká ima ampe. Ts'ĩma juramukuicha no sési úkuiri k'amanharhitpiatiksĩ ewakurhipani ka no jurak'uni éski imeriwaka sési jatsikuichani, ka it'u éski mátaru k'amanharhitskuicha imeri jimpo.

Nákintarma kw'iripu iretarhu anapu, imeri miákurhinskwanu jimpo ka exerpipani ts'ĩma ampechani imankiksĩ úraka kwap'ikurhini jimpo, ampuati nirani orhepani ima Arhut'akwa Kw'iripuri Orhetspitikwa Kéri Tankurhikuri arhika úni ma wantanskwa ts'ĩma úkuichani imankiksĩ arhikata jaka iXu arhinskwa.

Arhinskwa yúmu ekwatsĩ tempini (Art. 110). Ampuatiksĩ jintéeni kw'iripu para ima juramutspikwa sési pa'perakuri ts'ĩma ireturi orhetspiticha ka kw'iripuri orhetspiticha éuki jima K'éri Tánkurhikwarhu niwakaksĩ, ts'ĩma K'éri Juramutspicha T'are Kúnkurhikuri Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapuicha, ts'ĩma Jarhuatpiticha Despacho arhirakata anapuicha, ts'ĩma Juramuticha K'umankikuri Sési Úrichiri anapuicha, ts'ĩma Kw'iripuri Orhetspiticha Kúnkurhikwa Echeru anapu, ima Útspiri Yámintu Ireta K'érirhu anapu, ima Juramuti Gobierno juramukuri Echeru anapu, ima Útspiri Yámintu Ireta K'érirhu anapu, ima Útspiri Sési Úkuiri Yámintu Echeru anapu, ts'ĩma T'are Juramutspicha Circuito anapuicha ka Juramutspicha Distrito anapuicha, T'are Juramutspicha ka Juramutspicha Fuero Comun arhirakatcha jima Echeru anapu, Arhik'aticha Sési Úkuiri Echeru anapu, ima Juramuti Arhik'takuri, ts'ĩma Arhik'taticha Erakukuri, ka ima Jarhuatpiti Ejecutivo K'umankikwa K'éri Ireturi Erakukwarhu anapuni, ts'ĩma Directores Generales ka ts'ĩmanki mákuika arhukukuicha descentralizados anapuicha, empresas jimanki Ireta K'éri santaru kánkikwa,

tumina jatsika kúnkurhikuicha ka kuparakuicha ts'imanki isĩ exenhaaka éski icha ka fideicomisos iretiri.

Ts'ima Juramuticha Ireta no Xáni K'éricheri anapuicha, Kw'iripuri Orhetspiticha jimak'u anapuicha, T'are Juramutspicha T'are Juramutspikwarhu Sési Úkuiri Jimak'u anapuicha ka, jiák'ani, ts'imanki kuparakutini jakaksĩ jima Arhit'akwa Sési Úkuiri jima anapu, isku ampuatiksĩ úkwani juramutspikwa sési pa'perakuiri éski na arhijka ari arhutak'ukwarhu mero no sési úkuni ari Karakatani ka juramukuichani Ireta K'érirhu anapuichani éski jima isĩ wérakaksĩ ka it'u jimpoka o no sési úrakaksĩ tumina Ireta K'érirhu anapuni, pero ima jimpo mák'u wantakwa jintéati ma wantakata ka eyánkwati Juramukwa Úrichani Jimak'u anapuichani, éski ampuakaksĩ imani exeni.

Ts'ima k'amanharhitspikuicha jintéeatiksĩ ket'atani ima áchikurhitarhu iretarhu anapu ka éski no ampuaka áchikurhini iretiri ampeni, áchikurhini, teroritini o éskiksĩ úranhaaka nákintarma ma ampe áchikurhikwa iretiri.

Para jatsikpini k'amanharhinksuichani imanki isĩ arhini jaka ixu, ima Arhut'akwa Kw'iripuri Orhetspitichiri úati k'amanharhitpini orhepani imeri Arhut'akwa Iretiri Orhetspichiri, ka énkiksĩ orheta isĩ arhiaka santaru waniwa ts'imanki jima áchikurhini jáwakaksĩ incharini arimeri Arrhut'akwa, éski ukurhika ya imanki isĩ úpirinkaksĩ ka éski jima japirinka kurantini imanki k'amanharhint'antani jaka.

Mitiparini ima k'amanharhinskwa ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspitichiri, únhakata jima Jurado k'amanharhinksuiri énga mák'u wantanhaaka, jatsip'iatu ima k'amanharhinskwanu imanki ima exeaka éski isĩ jintéeka jarhuatakurhipani wantakwani tsimani tanimuri arhukakata énga kuparhikutinksĩ jaka jima ka éski japkaksĩ káni énga isĩ wantanhaka, éski na ukurhika diligencias énga isĩ japka para úani ka éski kurantini japka ima imanki k'amanharhinskwa jatsika.

Ts'ima wantanskuicha ka mák'u wantakuicha Arhut'akuicha Kw'iripuri Orhetspitichiri ka Iretiri Orhetspitichiri nosksĩ ampuati manatanhani.

Arhinskwa yúmu ekwatsi tempini ma (Art. 111). Para ampuni útsplikuni juramukwa no sési úkuiri jimpo ts'ïmani Kw'iripuiiri Orhetspiticha ka Iretiri Orhetspichiri K'éri Tánkurhikwarhu anapu, K'éri Juramutspicha T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu, ts'ïma T'are Juramutspicha Salas Superior Juramutspikwa Erakukwa anapu, ts'ïma Jarhuatpiticha Despacho anapuicha, ts'ïma Juramuticha Departamentos Administrativos anapuicha, Kw'iripuiiri Orhetspiticha Kunkuirkwa Echeró anapuicha, ima Juramuti Echeró anapu, ima Útspiri Yámintu Ireta K'érirhu anapu, ima Útspiri Yámintu Echeró anapu, ka it'u éski ima Juramuti Arhit'ati ka Arhit'aticha Erakukuiiri ima Arhit'akwa Yámintuichiri K'umanchikwa Erakukuiiri K'éri Iretarhu anapu, jimpoka úaka ma no sési úkwa káni éнка ima jatsipka ma terorikwa, ima Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspikuiiri wantati santaru wanika jimpo éнки jima áńchikurhini jáwakaksï incharini jima, para exeni éski ampuaksï o nóksï ampuaka isï úkuni ma ampe imanki éнки k'amanharhitani jakaksï.

Énki mák'u wantakwa ima Arhut'akwa anapu no sési wantapirinka áanaxutanhati yámintu imankiksï orheta upirinka, pero ima no exerpinhati paraki k'amaritpikwa ma no sési úkwa jimpo niwaka isï chúxapani káni éнка k'amanharhinsti k'amata imeri terorikwani o éski kamaraka imeri áńchikurhita, ari no orheta arhiati imanki wétarhinhaka para imani k'amanharhitani.

Énka ima Arhut'akwa arhip'iaka éski ampuakaksï isï úni, ima kw'iripu pakarati para nanka jati ima juramuti imanki isï ampuaka juramukuni ka isï úati éski na arhijka juramukwa.

Imanki úaka k'éri juramuti Ireta K'érirhu anapu, solo ampuati nirani orhepani ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspichiri arhini éski ima k'amanharhinskwa jatsika éski na ariika ima arhinskwa¹¹⁰ jimpo. Ari jimpo, ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspitichiri mák'u wantaati exeparini éski na arhijka jima juramukwa no sési úkuiri imanki isï ampuakaksï jatsikuni.

Para ampuni k'amanharhitani no sési úkuichani jimpo ireta k'érirhu anapuicha Juramutichani Ireta no Xáni K'ériiri anapuichani, Kw'iripuiiri Orhetspiticha ixuk'u anapuicha, Magistrados de los Tribunales Superiores de Justicia Ireta no Xáni K'éricheri anapuicha

ka, jiák'ani, ts'imanki kuparakutini jakaksī jima Arhut'akwa Sési Úkuiri Jimak'u anapuicha, isī urakurhiati éski nánki jaka waxastakata ixú arhintskwarhu, pero ari jimpo, ima wantanskwa náninka na jáwaka eyánkunhati Juramukwa Urichani jimak'u anapuichani, parakaksī úni jáwaka imeri áchikurhita, isī úaka éski na jintéewaka.

Ts'ima wantanskuicha ka mák'u wantakuicha Arhut'akuichiri Kw'iripuiiri Orhetspitichiri ka Iretiri Orhetspichiri anapuicha nosksī ampuati manatanhani.

Ima wantakwa éski arhiaka éski isī ampuakaksī ima k'amanharhitani jarharitatiksī imeri terorikwarhu nánki jáwaka jima útsperakwa no sési úkuiri. Énki k'amarukwaka mák'u wantanhakwa ka no k'amaritaaka ampuati méntaru áchikurhita jupikant'ani. Ka éski máku wantanhakwa k'amanharhitanhaka ka jintéeeaka ma no sési úkwa imanki úkurhipka káni éski jima áchikurhini japka, not'u jurak'atiksī imani imanki k'amanharhintskwa jatsiaka éski niwaka.

Warhipikuicharhu civil amperi ts'imanki isī únghaka nákontarmani áchikurhitiri iretiri no wétarhiati éskiksī wénani wantant'ani náninka na isī únghaka o náninka isī wéraka ima.

Ts'ima k'amanharhintskuicha no sési úkuiri urakurhiatksī éski na jaka arhikata jima juramukwarhu no sési úkuiri, ka káni énga éski no sési úkuiriwaka éski imanki úka jupikaka ma tumina o ukwakaksī no sési máru jatsikuichani o mátaru ampeni, jatsikunhati na éski jupikapka ima tuminani ka wétarhikwani jinkoni sési imeri unt'ankwani ka ampecha éski no sési úkuka imani no sési úkwani jimpo.

K'amanharhitsuicha tumina amperi námpi ampuatiksī jintéeni santaru éski tanimu arhukukwa ts'imeri amperi éski jupikakaksī o ima no sési ukuichani isī unhaakaticha.

Arhintskwa yúmu ekwatsī ka tempini tsimani (Art. 112). No wétarhiati wantantskwa imanka jwaaka ima Arhut'akwa Kw'iripuiiri Orhetspikwa káni énga ma áchikurhiti iretarhu anapu imanka isī karakata jaka ima ma párrafo ima arhintskuiiri 111 imanka úaka ma no sési úkwani káni énga jáwaka arhukata imeri terorikwarhu.

Énka ima ánychikurhiti iretarhu anapu wénaaka ánychikurhini méntaru imeri ánychikurhikwarhu énka o erakunhaka para úni mátaru terorikwa imanka no jintéeka imanki ima ánychikurhini japka, pero éski ima isĩ miyukata jaka ima arhinskwa 111 jimpo, isĩ úkurhiati éski na pakatperakata jaka ima juramukwarhu.

Arhinskwa yúmu ekwatsĩ tempini tanimu (Art. 113). Ts'ĩma juramukuicha ima k'amanharhinskwa ts'ĩmeri éнки ánychikurhijka ireta jimpo, arhip'iatu imeri ampeni éнки ima úaka ampuni sési patsani ima juramukwani, éski sérika ima ka no siparpiri, éski imanku jinkoniwaka, yámintuichani jinkoni isiwaka, ka éski mero sési úaka ampe, ánychikurhikuichani, terorikwa o mátaru ampe; ts'ĩma k'amanharhinskwa imanki no sési úka o imanka no isĩ úka ima jimpo, ka it'u éski útatsperakuicha ka juramuticha para isĩ jatsikwani. Ts'ĩma k'amanharhinskwa, ka it'u ts'ĩmanki isĩ arhiaka ima juramukuicha, jintéeatiksĩ para nótaru úani, ket'atani o éski no ánychikurhiaka, it'u éski k'amanharhinskwa tumina amperi, ka úatiksĩ exeparini ts'ĩmanki isĩ sési urakurhikaksĩ tumina imanki isĩ jupikakpka imanki isĩ k'amanharhinskwa jatsika ka ima jinkoni imanka no sési ampechani ka imanka no sési úkuka sési kuichani imericha éski na arhikata jaka jima fraccion III ima arhinskwa 109, pero éski no santaruiwaka éski tanimu arhukukwa éski imanki no sési úkuka.

Ima miákurhikwa iretarhu k'éri ésnki no sési úkuicha éнки, ima ánychikurhikwa sési úriri no jurimpitipirinka; úkwawaka jima jatsikuichani o sési kuichani ma kw'iripuri, jintéeatu jurimpiti ka imak'u. Ma kw'iripuicha jatsiatiksĩ sési kuicha éskiksĩ intsĩnhaka tumina para isĩ sési kuntani éski na waxastakata jaka, náni énka arhiaka juramukuicha.

Arhinskwa yúmu ekwatsĩ tempini t'ámu (Art. 114). Ima útsipikwa sési pa'perakui solo ampuati wénakurhini jiák'ani éнки ima ánychikurhini jáwaka ma amperi iretarhu anapu o éнки jatsiaka terorikwani ka ma wéxurhini orhepani. Ts'ĩma k'amararitatcha ima jimpo isĩ jatsikunhati ma wéxurhini ka no santaru jiák'ani wénani éнки isĩ wénakurhiaka.

Ima miákurhikuicha por no sési ukuicha úkata káni éнка ima áńchikurhini japka o terorikwa jatsipka nákıntarma áńchikurhiti iretarhu anapu jimpo, isĩ ampuatiksĩ kurhak'urhinani éski na jaka jima wénani arhikata ima Juramukwa no Sési Úkuiri, ts'imanki nomeni jintéewaka séni éski tanimu wéxurhini. Ts'ima jurhiaticha éńki k'amatanhaka ampuatiksĩ kwak'unhani káni éнка éski ima áńchikurhiti iretarhu anapu úni jáwaka ma áńchikurhikwa imanka arhip'ijka ima arhintskwa 111.

Juramukwa arhiati ampe jimpo k'amakurhia imeri miákurhikwa sési úriri exeparini náninka na wénakurhika ka ampe wisikwaka ima ukuicha ka éski no exeakaksĩ ampe imanki isĩ arhikata jaka ima fracción III ima arhintskwa 109. káni éнка ts'ima úkuicha o éskiksĩ no exeaka jintéewakaksĩ mero no sési úkuicha ts'ima juriecha éńki k'amarukwaka not'u jintéeeata santaru éski tanimu wéxurhini.

ARHUTSĪKWA YÚMU

IRETA NO XÁNI K'ÉRICHIRI IRETA K'ÉRI ANAPUICHA KA ECHEROIRI.

Arhintskwa yúmu ekwatsĩ tempini yúmu (Art. 115). Ireta no Xáni K'éricha jupikati para imeri jimpo ma jási juramunhakwa yámintu iretiri⁹¹, máteru jimpo xárharatini, yámintuichiri, ka jatsini imeri yantukwa iecheri arhukukwani imeri sási pa'perakuiri ka sési xanhatani, Orhetsikwa Jáńkurhirini éski na arhiaka orhepani:

I. Mántani Orhetsikwa juramunhati ma Ayuntamiento arhirakatani jimpo imanka jintéewaka erakukata yámintuichani jimpo, éńka kuparakutini jaka ma Juramuti Oretsikuiiri anapu ka imecha éńki arhiranajka regidores ka sindicatos éńki juramukwa arhip'iaka. Náni éńki na arhijka i Karakata ts'ima juramunhati úranhaati jimak'u Ayuntamiento arhirakatarhu ts'imak'uichani ka námpi jáwa Mátaru juramuti terhok'anirhu jimpo ts'imecharhu ka juramuti Ireta no Xáni K'érirhu anapurhu.

⁹¹ Exe je iamnki turhisi jimpo arhiranajka "República o Republicano" jintéesti imanki yámintu iretirika jimposi isĩ arhini jaka ka asĩ mirikurhi inteeni.

Juramuticha orhets'ikuiiri anapuicha, regidores ka sindicatos arhirakaticha, énkaksí erakwawaka ya jurimpiti, nóksí ampuati jimak'u méntaru erakunhant'ani. Kw'iripu éнки erakunhaka no jurimpitkwa jimpoi, o eki mátaru juramutini jimpo arhiranhaka, úakaksí imani ampe. Nákingtaru na arhiranhaka, námpiksí ampua mántaru erakunhani jimak'u orhepani Yámintucha juramuticha énkaksí arhiapkia, énkaksí jatsiaka ya, nóksí uati jimak'u méntaru erakunhani para jima járhani materuni jimpo, pero ts'imanki mátaruni jimpo jáwaka ampuatiksí jimak'u erakunhani para imani jupikani solo éнки imani jupikapkaksí orheta.

Imecha juramukwa úrica jimak'u anapuicha, pakatperakuicha jimpo tsimani ka tanimu kuparakutichiri úatiksí kwak'utani orhets'ikuichani, wantanta eskaksí icha ts'inyski ya ka kwak'utani o ewant'ani máru juramutikwani, mechakwa jimpó no sési jási ampe imanki juramukwa jima anapu arhiaka, ménku isí ka káni wekini imechiri jatsipkakaksí ya sésikwa ma para íntspini kwap'ikwani, ka wantakurhini éнка wékaka ka sési úkwakaksí.

Énka mántani éнка jima japirinka jurak'upirinka ima úkwani, kentitatiksí para mátaru járhani, o isí ukunhati éski na arhiaka juramukwa.

Énka wantanhapirinka éski ts'inchiska ma Orhets'ikwa o éнки nótaru wékapirinka úni o kwérataaka santeru wanikuicha, éнки na éнка juramukwa arhika éski námpi úa inchani ts'imanki mátaruicha jimpo jáwaka, juramukwa kararicha Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha erakwatiksí ts'imanki ixuanki irekaka Arhistakuicha Orhets'ikwarhu anapuicha éńksí k'amaraka imani, inteksí Arhit'akuicha jáwatiksí kuperatati éki xáni miyukata jaka juramukuicharhu, ékaksí úaki erakwanhani na inki jatsinhatini jáwaka regidores jimpo.

II. Orhets'ikuicha mítint'awati juramukwa ka manatawati imeri ampechani éski na arhijka juramukuicha.

Orhets'ikuicha jatsiatiksí juramukwa para sési exeni, éski na terhukutaka juramukuichani jinkoni orhets'ikuiiri énkaksí exerpiaka juramukwa úricha Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha, bando de kwáriiri ka juramutiri, reglamentos circulares ka mátaru sési úriricha ampe éнки

yámintuicha exeaka jima énkiksī juramuaka, énkaksī tankwaka náni na úna, náninksī na úa sési úricha iretiri, úkuicha ts’imanki nirajka orehekuni, ukwa wétarhikwicha kw’iripuri tsimeri énkaksī sési patsaka éka yámintu jima anapuicha wantaka.

Juramukuicha ts’imanki tátsipani arhikata jaka párrafo isī úatiksi:

- a) Ts’ima yámintu ampe imeri sési úrichiri orhetsīkuiri anapu ka útsperakwa sési uriri, inchamutaparini ts’ima ampecha éнки ampuaka úrani paraki no isī ukurhiaka ampe ka kúnkurhikuicha éнки marhuawaka para warhipini ima sési úriri ampe ka ma kw’iripuni jinkoni, isī úpani éski na wénakurhijka kwáxchakuicha mák’uini yámintuicha, exerpini yámintuichani, kurantikuiri ka juramukuiri.
- b) Jiák’ani éнки wétarhiaka pakatperakwa tsimani tanimu arhukata orhetsīkuiri para arhip’ini mák’u wantakuichani imanki no sési úkwaka ampechani orhetsīkuiri anapuni o para úani pakatperakuichani jimanki miákurhinhaka Oretsīkwa ma jurhia jimpo éнки santaruiwaka éнки jáwaka jima Ayuntamiento arhirakata.
- c) Juramukuicha éнки urakurhiaka yámintuichani jimpo para úani pakatperakuichani imanka arhikata jaka jima fraccion III ka IV ari arhintskuiri, ka it’u éski ima tsimani párrafo ima fraccion VII ima arhintskwa 116 jimpo ari Karakatiri;
- d) Útatsperakwa ka na éнки únaaka juramuti ireta no xáni k’ériri anapu jimpo isī jupikaka imeri ánychikurhikwani o éski isī ánychikurhikwaka jima orhetsīkwarhu káni éнка, éski no jáwaka imeri pakatperakwa, ima juramukuicha úriri arhikata ima Ireta no Xáni K’ériri isī exeaka éski ima orhetsīkwa no ampuaka isī úani o pani orhepani; ari jimpo, wétarhiati éskiksī orhetsīkwa wénani kurhak’uriawaka, éskiksī sési exeaka tsimani tanimu ts’imeri éнки jima jáwaka kuparakutini; ka
- e) Juramukuicha éнки úranhaaka ts’ima orhetsīkuichani ts’imanki no jatsikurhiaka bandos jinkoni o reglamentos arhirakaticani imeri.

Juramukwa Úricha Ireta no Xáni K’ériri anapuicha íntspiatiksī juramukuichani éki arhip’iaka náninka na ukurhiaka ts’imanki sési únt’akaksī warhiperakuichani orhetsīkuiri eri ka ima juramuti ireta no k’ériri, o terok’ani tsimeri, ukuicha jimpo éнки jaka arhut’akuichani c) ka d) tátsipani anapuicha;

III. Orhetsikuicha úatiksī ima ukuichani ka wétarhikuicha iretiri énkii ixú arhipijka:

- a) Itsī ampanharhi, itsī no sési janari, itsī sīpiari, éskiksī ampanharhitant'akaksī ka na niwa itsīicha éнки isī no sési janharhikaksī,
- b) Éskiksī tixataka jatsikwaka yámintu iretani
- c) Éskiksī ampantskaka, tanakaksī, pakaksī mátaru náni ka éskiksī sési untakaksī imanki pakaraka ma amperi.
- d) Atarant'anskwa ka t'are atarant'anskwa.
- e) Jatsintskwa.
- f) Jimankaksī wantikwajka wakasīichani ämpe.
- g) Xanharuichani, parque ka jimanki tsītsīki jaka jatsintskata ka éski ménku sési jáwakaksī;
- h) Éski sési jáwakaksī yámintu kw'iripu ireta anapu, éski na arhijka jima arhintskwani 21 ari Karakatiri, kwári imanki orheta jáwaka para kwap'ini orhetsikwarhu ka xanharakuiri; ka
- i) Mátaruicha éki ima Juramukwa úricha jima anapu arhip'iaka isī exeparini náninka na jáwaka jima echeriri ka socio-economicas orhetsikuiri, it'u éski na úaka sési úri ka tuminiri ampe.

Námi exeparini imanki ima ampuaka úni éнки na karakata arhijka, éski na úni jáwaka imeri áchikurhikwa, ts'ímanki orhetsikuicha úaka, exeatiksī imanki isī jaka juramukata imani juramukuichani Ireta K'érirhu anapuicha ka Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha arhiaka.

Orhetsikuicha, orheta isī pakatperakaksī ayuntamientos jinkoni, ampuatiksī isī jarhuatperani ka tánkurhinksī para santaru sési kwantpini wétarhikuichani iretarhu anapu o éski santaru sési uakaksī imeri áchikurhikwani ts'ímeri. Ari jimpo ka wantanhani járhani ima kúnkurhikuiiri orhetsikuichiri tsimani o santaru Ireta no Xáni K'érichiri, jatsiati sési exekwa juramukwa úrichiri Ireta no Xáni K'érichiri ts'ímeri. Ka it'u káni éнка orhetsikuicha isī exeakaksī éski isī wétarhijka, ampuatiksī uani pakatperakuichani imani Ireta no Xáni K'érichani jinkoni paraki ari, isī jurimpiti o jarhuatakurhipani ma kúnkurhikwani jinkoni,

éskiksī isī miákurhiaka ma jurhia jimpo mechakuiri, o éskiksī úaka isī sési imani Ireta no Xáni K'érirri ka orets'ikwat'u;

Ireta sapiraticha p'orhépichicha, jima incharini, ampuatiksī arhip'erani ka kúnkurhini éski na arhikata jaka éski na exeaka juramukwa.

IV. Orhets'ikuicha úatiksī arhukuni ka sési kámani imeri tuminani, imanki isī ukurhiaka imanki wéraka sési ampechiri éski ima jatsiaka, ka it'u méyampikuicha ka mátaru tumina imanki imanki juramukwa úricha isī jatsiawaka, ka it'u;

a) Jupikaksī méyampikuichani, ka it'u tasas adicionales arhirakatichani, imanki Ireta no Xáni K'éricha arhip'iakaksī imechiri jatsikwa jimpo, imeri isī arhkuka, arhukuka, éski isī kukutaka, ka éski mátaru intsuaka ka éski sési jántskaaka it'u imanki mót'akwaka ka ampuaka jukaparani echericha.

Orhets'ikuicha ampuatiksī úani pakatperakuichani imani Ireta no Xáni K'érichani jinkoni paraka ari isī miákurhiaka ma anchukurhikuichiri éski isī jásiwaka imani sési úrichiri ima méyampikuicheriri.

b) Ts'íma inchamukuicha ireta k'éri, imankiksī intskwa jáwakaksī ima Ireta K'érirri jimpo orhets'ikuichani éski na waxastakata jaka, na xankaksī íntspiaka ka káni énka isī mántani wéxurhini isī arhiaka juramukwa úricha Ireta no Xáni K'érirri anapuicha.

c) Tumina imanki inchani jakwaka imani kwantipikwani jimpo éski wétarhinchaka ireta imanki ima kwantpijka.

Ts'íma juramukuicha iret k'érirhu anapu not'u ampuati arhip'ini náninka jamperi ima Ireta no Xáni K'éricha ampuaka méyamperakuichani jatsiani imanki arhikata jakaksī jima incisos a) ka c), ka ni íntspiani o arhip'ini ima jimpo. Juramukuicha Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha not'u ampuati tumina intskuni ma kw'iripuni o ma k'umanchikwani o arhip'ini imeri méyampikwa. Soluksī no méyampiati sési kánkurhikuicha imanki yámintu kw'iripuiriwaka ima ireta k'érirri, Ireti no Xáni Keriricha o Orhets'ikui, solo éski ts'íma isī

ampe úrakurhiakaksī Ireta no Xáni K'éricha paraestatales arhirakata o ma k'wiripu jimpo, nánki ima arhikurhiaka, para urakurhini sési úrichiri amperi o mátaru jásī ampe imanki no jintéeaka para yámintu kw'iripu.

Orhetsīkuicha, incharini jima éнки juramújka, arhiatiksī juramukwa úrichani Ireta no Xáni K'érichiri naxáni ewap'iaka ka ampuakaksī kurhak'urhiri méyampikuichani, sésikuichani jimpo, méyampikuichani sési jántskani jimpo ka sīranta na xáni jukapajka mechakui ka echeriri ka imankiksī isī techa úni jáwakaksī imanki isī ampuaka úrakurhini para kurhak'urhini méyamperakwa ima jimpo.

Juramukwa úricha Ireta no Xáni K'éricheri wantatiksī éski sési jaka juramukuicha para incharani tumina jima oretsīkwarhu, era eramatawatiksī ka exep'iani imeri tuminani imanki méyampijka ireta. Sīranticha jimankiksī arhijka na xáni wérájka tumina o na xáni úrakurhijka wantatiksī éski sési jaka ayuntamientos arhirakatcha éski arhijka jininka juramunhajka na xáni tumina ampuaka urakurhini.

Ima tumina imanki jaka patsakata jima orhetsīkwarhu ampuatiksī ts'ima juramutichani úrani, ka it'u, ts'ima jimpo éнки ts'ima arinhaka éski ampuaka, na éнки jaka juramukwarhu;

V. Oretsīkuicha, éski na arip'ikata jaka jima juramukwa k'éri iretarhu anapuicha ka Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha éнки jimaaksī ampuaka urakurhini, juramutpiati ari jimpo:

- a)** Uni, ka sési exeni ka sési úrani arhukukwani ka eratsini para sési jántskani iretichani jima orhetsīkwarhu;
- b)** Inchamukuni para ampuni kwérakpini ka sési úni jima echerirhu ts'imanki ima patsakurhini jáwaka.
- c)** Inchamukuni para ampuni uni sīrantani éнки orheta arhiaka na santaru k'eratanha jimesi isi iretichani, imanki isī jáwaka éski na jaka yámintu ireticha jimankaksī wékajka isī úni. Kani éнка ima ireta k'éri o Ireta no Xáni K'éricha úaka ma sīranta jimanki arhiaka sési k'ea ireticha jima anapuicha exeatiksī éski orhetsīkuicha jima inchamukwaka;

- d) Sésikwa íntspini, sési pani ka exerpini na úranhaxaki echeri imankiksí uraka, incharini jimankaksí isí ampujka juramuni, echerirhu jimankiksí juramukwa jatsika;
- e) Inchakukuni jimankiksí isí siranti íntspini jakaksí para úni jatsiani echerichani iretarhu;
- f) Íntspiani siranticha jimanki sésikwa íntspijka para úani k'techani;
- g) Inchamukuni para úani ka sési úni jima echericharhu ts'imanki patsakurhini jáwaka na énkiksí jarhapka ka úani ka jatsikuni na éнки únhaka ka náninka na jáwaka ari ampe;
- h) Inchakukuni jimankiksí úani jáwaka ka jatsip'ini jáwakaksí ima éki úkurhiaka mánatatakwa kw'iripu iretiri káni éнка ts'ima no sési úkwaka jima echerirhu; ka
- i) Uani pakatperakuichani sési úkwa jimpo ka para kwap'iani ts'imani echerichani k'éri iretarhu anapuichani.

Énki weparhaka ka na éнки arhijka jima párrafo tanimu ima arhintskuiiri 27 jimpo i Karakatiri, exerpiatiksí imechiri juramukuichani ka na éнки sési úkwa isí wétarhiaka;

VI. Káni éнка tsimani o santaru ireticha ts'imanki incharini jaka echericharhu orhetsikuiiri éнки jáwakaksí tsimapurhu o santaru ireta no xáni k'eraticharhu ka éнки úakaksí o wékakaksí mák'u iretini, Ireta K'éri, ireta no xáni k'eraticha ka orhetsikuicha ts'imanki, jimanki ampuakaksí juramuni, eratsiatiksí ka arhiatiksí kúnkurhitini ka mák'u jimpo na k'ekurhia ts'ima ireticha exeparini juramukwani k'éri iretarhu anapuni imeri ampe.

VII. Ts'ima kwáricha jima orhetsikuiiri anapuicha juramunhatiksí juramuti oretsikwarhu jimpo, éski na arhikata jaka imeri juramukwarhu. Arima úati éski na juramunhaka Juramuti Ireta no Xáni K'érirhu anapu intskwawaka jiák'ani éнки ima exeaka éski no ma ampe jimpo úaka áanaxutani o éskiksí no sési úkwaka sési pa'perakwani iretarhu anapuni.

Ima Juramuti Ireta K'érirhu anapu juramuati ima winhapikwani iretarhu anapuni jimanki irekaka ménkisí o sonmeni;

VIII. Juramukuicha Ireta no Xáni K'éricheri anapuicha inchanhatiksí na erakunha ma terojkakwa erakutarakwa jimpo jima ayuntamientos arhirakatichani yámintu orhetsikuiiri.

Náksī pa'pera áchikurhita jimpo orhetsīkuicha ka ts'imeri áchikurhiticha, ka isī únhati éski na arhiaka juramukuicha éнки o exerpiaka juramukwa úricha ireta no xáni kericheri na éнки arhijka jima Arhinskwa 123 jimpo i Karakatiri, ka ts'imeri juramukuicha.

IX. (Kachukukata)

X. (Kachukukata)

Arhinskwa yúmu ekwatsī tempini kwímu (Art. 116). Ima winhapikwa yámintu kw'iripuri Ireta no Xáni K'ériiri anapu arhukurhiati para úranhani arisī, ma Keri juramuti jima anapu, ma Juramukwa Úri ka ma Sési Úri, ka not'u ampuati kúnkurhini tsimani o santaru winhapikuicha ma kw'iripurhu o ma kúnkurhikwarhu, ka ni jatsinhani juramukwa úrini ma k'wiripunku.

Wnhapikuicha Ireta no Xáni K'ériiricha anapuicha isī áchikurhiati éski na jaka mántani Karakatarhu jima anapuicha, jupitakurhipani i juramukuicharhu:

I. Juramuticha Ireta no Xáni K'éricheri anapuicha nóksī ampuati járhani jima terorikwarhu santaru éski kwímu wéxurhini.

Erakukwa imeri Juramutiri Ireta no Xáni K'ériiri ka juramukwa úrichiri jima anapuichiri jintéeatī jurhimpiti ka éski na arhip'iaka juramukuicha erakukuiri jima anapuicha.

Juramuticha Ireta no Xáni K'éricheri, imanki isī erakunhaka yámintu kw'iripu iretarhu anapu jimpo, éнки erakunhaka éнки jáwaka ma erakukwa o tátsikwa, no méni ka na ma ampe jimpo ampuatiksī méntaru jatini ima terorikwani, éнки mátaruni jimpo jáwakaksī; nit'u éнка sáni isī jáwakaksī, mátaru jimpo o éskiksī isī kwani jáwaka jima.

Nomeni ampuatiksī erakunhani jimak'u para méntaru áchikurhini sontku:

a) Juramuti Ireta no Xáni K'érirri anapu imanki jáwaka mátaruni jimpo na énka karakata arhijka, o imankiksí jirinaka paraka k'amakwaka jiák'ani énka no jáwaka imanki erakunhaka éski na arhijka Karakata, káni énka it'u méntaruini isí yóarhinhaka;

b) Ima Juramuti Ireta no Xáni K'érirhu anapu imanki mátaruni jimpo jáwaka, Imanki jáwaka sáni isí o ima kw'iripu iretarhu anapu imanki, na énki wékaka arhinhani; isí jáwaka káni énka ima juramuti no jáwaka, ménkisí éski ima o teroriaka tsimani wéxurhini énka kwérataka para k'amarani ima.

Solo ampuati jintéeni Juramuti éski na arhijka karakata ma Ireta no Xáni K'érirhu anapu imanki ixu kanhaaka, o éski irekaaka jima yúmu wéxurhini jimpo tátsipani anapu ima jurhia jimpo énka erakukuicha jáwaka, ka jatirini wa ekwatsí tempini wéxurhini ima jurhia jimpo énka erakukwa úkurhiaka, o no xáni, énka isí arhiaka Karakata jima Ireta no Xáni K'éri anapu

II. Ima miyukwa orhetspirichiri énka jáwaka jima juramukwa úkwarhu Ireta no Xáni K'érichiri jintéeeati éski na nánki xáni jintéeeakaksí mántani imeri, pero, jiák'ani, no ampuati jintéeni sáni éski yúmu tsimani kw'iripuri orhetspiticha jima Ireta no Xáni K'éricharhu jimankiksí iretakaaka santaru éski 400 mil kw'iripu, yúmu támú jimanki irekanhaka santaru ka énki no niaraka a 800 mil kw'iripu, ka tempini ma jima Ireta no Xáni K'éricharhu jimanki kw'iripu jintéeeaka santaru éski ima miyukwa.

Ts'ima kw'iripuri orhetspiticha juramukwa úricha Ireta no Xáni K'érirhu anapu nóksí ampuati jimak'u erakunhantani. Ts'ima kw'iripuri orhetspiticha énka mátaruni jimpo jáwakaksí ampuatiksí erakunhani jimak'u exekurhipani éska ima jiteeakaksí, ménku isí énka no ánichurhi japka, pero ts'ima kw'iripuri orhetspiticha énka k'et'siwakaksí nóksí ampuati erakunhani jimak'u para mátaruni jimpo jarhana.

Juramukwa Úricha Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha úkurhiatiksí inchaparhatapani kw'iripuri orhetspiticha erakukaticha éski santaruicha isí erakwaka ka éskiksí isí orhepani paaka mátaruicha, éski na arhikata jaka juramukuicha imeriri;

III. Ima Winhapikwa Sési Úkuiri Ireta no Xáni K'érirhu anapuicha ima úkurhiati juramutspikwarhu jimpo éнка jatsiawkaksí Karakatcha jima anapuic

Wantakurhikwa t'are juramutspichiri ka juramutspichiri ts'imanki jantiak'uakaksí para uni imeri áchikurhikwa jáwati kwajchakukata ima k'éri juramukuichani ka ts'ima juramukuicha organicas Ireta no Xáni K'éricheri jimpo, ts'imankiksí jatsiaka o wantaka náninka na ukurhiaka para hinchán, ukurhini ka jima jarhana ts'ima kw'iripuiricha ts'imanki áchikurhikwaka ts'imani Winhapikuichani Sési Úkuiri Ireta no Xáni K'érichiri.

Ts'ima T'are Juramutspicha éнки kuparakutini jáwaka jima Winhapikwa Sési Úkuiri jima anapu, tanawatiksí ts'ima ampechani éнки wétarhiaka éнки arhikata jaka ts'imani fracciones I a V ima arhintskwa 95 jimpo ari Karakatarhu. No ampuatiksí jintéeni T'are Juramutspicha kw'iripuicha ts'imanki jatsipka ima terorikwa o áchikurhita Jarhuatpitiri o mátaru ima ampe, Útsipiri Sési Úkuiri o kw'iripuri orhetspiti jima anapu, Ireta no Xáni K'éricharhu, incharini ma wéxurhini orheta ima jurhiatikuiri imanki erakunhaka.

Arhit'síkuicha t'are juramutspichiri ka juramutspiricha éнка kuparakwaka jima Winhapikwa Sési Úkuiri jimak'u anapuicha jintéeatiksí úkata sésimintu kw'iripuni jinkoni éнка jima áchikurhijka sési ka it'u jima sési úrikaksí jima sési úkwarhu o ima éнка jintéeka ma kw'iripu imanki nomeni no sési ampe úka, éski jintéeka para ima áchikurhita ka orheta úka mátaru jimpo juramukuiri áchikurhini.

Ts'ima t'are juramutspicha xáni éнка jáwatiksí jima áchikurhikwa arhiati Karakata Ireta no Xáni Keriri, ampuatiksí méntaru erakunhani, ka éнки ís'iwaka, solo ampuatiksí ewakurhini imeri áchikurhita éski na arhikata jáwaka jima Karakatarhu ka juramukuicharhu k'amanharhikuiri ts'imeri éнка áchikurhijka jima Ireta no Xáni K'éricharhu.

Ts'ima T'are Juramutspicha ka juramutspicha méyamunhatiksí imanki sési jintéeka ka no ampuatiksí wantani éski no wékajka, imankaksí no ampuaka sapi úranhani éнка jáwaka jima áchikurhini.

IV. Karakaticha ka juramukuicha Ireta no Xáni K'ériiri ima erakukwa amperi kwáxchakwati éskiksi:

a) Erakukuicha juramutiri Ireta no Xáni K'ériiri, juramukwa úrichiri jima anpu ka ayuntamientos arhiratichiri úkurhiatiksĩ erakutarakwa jimpo, éski na wékaka, no erak'uparini, ka jurimpitikwa;

b) Énki úni jáwaka ima áchikurhita erakukuiri juramuticha imeri jimpo jintéekaksĩ ampakiti sésikuicha juramukuiri, no mani jarhuataparini, éski isiwaka, sési exeaka, éski jantiak'uiwaka.

c) Juramuticha ts'imanki ampuaka úani erakukuichani ka náninki ampuaka juramuni mák'u wantakuni imani jimpo, éski wantakurhiakaksĩ imeri áchikurhitarhu ka no ne ma juramukwaka imeri úkuichani jimpo;

d) Waxastanhati ma útatsperakwa para ampuni no jurak'ukurhini paraki yámintu mák'u wantakuicha erakukuiri jupitakurhiaka énka na juramukata jaka;

e) Waxastakurhiaka káni énka ima exeaka para ampuni nirani exerpini yámintuicha kurantikuichani énka no sési jíikurhini jaka, exeparini éski na wantajka wénakwani énka arhijka éski útatsperakuicha erakukuiri k'amák'upajka :

V. Wantap'erakuicha áchikurhikuiri Ireta K'ériiri ka imeri áchikurhiticha, juramunhatiksĩ juramukuichani jimpo énki isĩ íntspianhaka juramukwa úricha Ireta no Xáni K'érichiri anapuicha na énki arhijka jima arhintskwa 123 jimpo ari Karakata K'érii Iretarhu anapu énka arhikurhika Méxiku ka yámintu imeri juramukuicha.

VI. K'érii ireta ka Ireta no Xáni K'éricha, éski na arhijka juramukwarhu, ampuatiksĩ pákatperani paraki ts'ima úawaka márutaruichiri ampeni, úakaksĩ ka áchikurhini jáwaka ka íntspiani jáwaka archikurhikwa iretiri, káni énka ima k'ériku tuminiri ka yámintu kw'iripuiiri úaka éski wétarhiaka.

Ireta no Xáni K'éricha ampuatiksĩ uani ts'imani pakatperakuichani ts'imeri Orets'ikuichani jinkoni, parakaksĩ ts'ima jupikaaka imeri wétarhikuichani o para úani ts'imeri áchikurhikuichani ts'imanki arhijka párrafo tátsipani anapu.

Arhinskwa yúmu ekwatsĩ tempini yúmu tsimani (Art. 117). Ireta no Xáni Kericha námpi ampua, no ma ampe jimpo;

- I. Úani pakatperakuichani, karakatichani o kúnkurhini mátaru Ireta no Xáni K'ériini jinkoni ka not'u mátaru K'éri Ireta winhapitini jinkoni.
- II. (Kachukukata)
- III. Úni tumina, exerpini sīranta tumina, sīranta sapiratichani ka ni sīranta janharhiri.
- IV. Minkwa jatsikwani kw'iripuni o ampechani énki terop'akwakaksĩ imeri echerirhu jimpo.
- V. No jurak'uni ka ni minkwa jatsikwani no jurimpiti énki inchakaksĩ imeri echerirhu, ka ni énka jima wémukwaka, nomani ataranskuichani ixú Ireta K'érirhu anapu o mátaru Ireta K'ériiri anapu.
- VI. Minkwa jatsikuni imani jima isĩ jwants'inhaka o imanki jima anhka ixú Ireta K'érirhu anapu o mátaruiri Ireta K'ériiri, éskiksĩ méyampiaaka o mártaru méyampikwa énki ima sésikwa jatsiaka aduanas arhirakatica ixa anapuicha, wétarhinchaka éskiksĩ exenhaaka o éskiksĩ karakwakaksĩ wanochichani o kurhak'urhiakaksĩ sīranticha imanki pampiaaka ima ampechani.
- VII. Exerpini ni méntku jatsiani isĩ juramukuichani méyampikuiri énki no mák'u járhatiaka méyampikuicha o éski wétarhiaka mátaru ampe jimpoka jintéeaka ataranskwa Ireta K'érirhu anapu o mátaru Ireta K'ériiri, o éski ima mátaru ampe waxastanhaka ánkichurhita jimpo éski isĩ jarhaaka éski jima anapu ampe ka isĩ mák'uika ixa ireta sapiiri, o éski jintéeak, a mák'u ánkichurhikwa énki mátaru náni anapuiwaka.
- VIII. Jupikani jurimpiti o no jurimpiti miákuichani o énki kwaniakaksĩ tumina juramutikuicha mátaru ireta k'ériiri anapuicha, kúnkurhikuichani jinkoni o ma kw'iripu énki mátaru Ireta K'ériiri anapuiwaka jinkoni, o káni énka méyampinhaka tumina mátaru Ireta K'ériiri jimpo o wérakwa echerirhu k'éri iretiri.

Ts'ima Ireta no Xáni K'éricha ka Orhetsikuicha námpi ampua miákurhini o éskiksĩ kwaniakaksĩ tumina solo énki uranhaka iretiri ampe jimpo, it'u éski ts'imanki kurhak'uriaka organismos descentralizados arhirakatichani jinkoni ka kúnkurhikwa iretiri, éski na jaka

waxastaka juramukwa úricha ma juramukwarhu jimpo ka ima ampe ka xáni jimpo éski na ima arhiaka mántani wéxurhini jimpo jima sīrantarhu jimanki arhip'ijka naxáni tumina wétarhia. K'éri juramuticha eyánkpiatiksī náksī úraski éski eyánkpiakaksī ima miyukwa iretiri jimpo.

IX. Minkwani áchikurhikwani, tánakwa o atarant'akwa itsutakuiri imanki axantikwarhu jáwaka, nákintarma mátaru isī o santaru karatakwaka tumina éski imanka K'éri Tánkurhikwa isī arhip'iaka.

Ima K'éri Tánkurhikwa ka ts'ima Juramukwa Úricha Ireta no Xáni K'éri anapuicha arihip'iatiksī, káni énska éski, juramukuicha para no jurak'uni ima kawikuiri ampeni.

Arhinskwa yúmu ekwatsī tempini ka yúmu tanimu (Art. 118). Not'u ampuatiksī, énska no sésikwa intskwaka ima K'éri Tánkurhikwa:

I. Jatsiani sésikwa imeri jimpo kuetsapikuichani, ka ni nákintarma puertos arirakaticha, ka ni jatsikpini o sésikwa imeri jimpo imeri ampe énska incharanhaka ixu ampe ka imanki petanhaka ampe ixu.

II. Jatsini, nantari jatini, warhipitichani imanka jméntku jáwaka ka ni k'éri icharukuichani warhipikuiri.

III. Warhiperakwa arhiani imak'u o mátaru ireta k'éri winhapitini, solo káni énska inchakwakaksī ka éski wékakaksī no sési úkuni, imanka wétarhiaka éski kókani úaka. Solo jiák'ani eyámpintatiksī kókani ima Juramuti Ireta K'érirhu anapuni.

Arhinskwa yúmu ekwatsī tempini yúmu t'ámu (Art. 119). Winhapikuicha K'éri Iretiri kwak'piatiksī Ireta no Xáni K'érichani yámintu jimpo énska wékaka inchakwani o éskiksī no sési kamawakaksī wérakwa anapuicha. Jiák'ani éskiksī no sési arhiani jáwaka incharini, it'uksī intskwatiksī kwak'pikwa, ménki isī éski jintéeaka arhip'ikata Juramukwa Úricha Ireta no Xáni K'éri anapuichani jimpo K'éri Juramuti jimpo, énska ima no japirinka yámintuicha.

Mántani Ireta no Xáni K'éri ka Echeró miákurhiatiksī kókani íntspiani kw'iripuini éнка exenhaaka éski no sési úka ampe, ts'imanki útaspikwani jáwakaksī o ts'imanki k'amanharhikwa jatsikaksī ya, ka it'u sési patsani ka íntspint'ani ima ampe, úratarakuichani o imakaksī úraka para isī uni imani no sési ukwani, kurajchapani juramutini mátaru Ireta no Xáni K'éri imanki isī wétarhiaka. I úkuicha para nirani exeni náninka na úkurhika úkurhiatiksī, éнка inchamukwakaksī procuradurías generales de justicia jima anapuicha, éski na arhikata jaka jima pakatperakuicharhu jarhuatperakui, ima jimpo, úakaksī Ireticha no Xáni k'éricha. Ka it'u jimpo, Ireta no Xáni K'éricha ka Echeró ampuatiksī úani pakatperakuicha para jarhuatperani imani juramutikwani Ireta K'érihu anapuni jinkoni, imanki isī úaka áchikurhini imani Procuraduría General de la Republica jimpo.

Énkiksī paant'awaka éнка yóarhint'ani jáwakaksī mátaru ireta ima juramuti Ireta K'érihu anapu úati imani ampeni, éнки exeparini jáwaka ima juramuti sési úkuiri éski na arhijka i Karakatarhu, Pakatperakuicha Yámintu K'éri Iretiricha éнки karakurhiakaksī ka imeri juramukuicha. Jiák'ani, imanki isī juramuaka ima juramutspiri éнка na juramunhaka xánk'u isī jimpo jupikatiksī p'inkwaka tanimu ekwatsī tempini jurhiatichani jimpo.

Arhinskwa kwímu ekwatsī (Art. 120). Juramuticha ireta no xáni keriri anapuicha miákurhihitini jáwatiksī para xárhata ni ka úatiksī éski isī unhaka imanki arhijka juramukuicha Ireta K'érihu anapuicha.

Arhinskwa kwímu ekwatsī ka ma (Art. 121). Mántani Ireta no xáni kerirhu jimanki i Ireta K'érihu anapu yámintu jakak'unhati ima ukuichani iretiri, karantskaticha ka útspikuicha sési úkuiri éнка mártaruichiri. Ima K'éri Tánkurhikwa, jarhuatakurhipani juramukuichani k'éri iretiri jimpo, wénani arhipiatiksī na wantani éski isī úkurhika, karanskuicha ka útsperakuicha, ka ima jimpo, jupitakurhipani náni éнка na ixu arhip'iaki:

I. Juramukuicha ma ireta no xáni keriri anapu solo ampuatiksī juramunhani imeri echerirhu, ka, ima jimpo, not'u ampuati minharhinani wérakwa imerirhu.

II. Sési ampecha énka újka manakurhini ka ts'ímanki no újka manakurhi juramunhatiksī jimankiksī jáwaka.

III. Mák'u wantanhakuicha arhip'íkata juramutspikwarhu jimpo ma ireta no xáni kerirhu ima sésikwa ampechiri o sesi ampechiri énki no újka manakurhini énki jaka mátaru Ireta no Xáni K'érirhu, solo jatsiatiksī winhapikwa jima, káni énka isī arhiaka imeri juramukuicha.

Mák'u wantanhakuicha sésikwa ma kw'iripuri solo ukurhiati mátaru ireta no xáni kerirhu, káni énka ima kw'iripu imankaksī k'amanharhitant'aka wékaaka imani jimpoka jima irekaaka, ima sési úkwa imanka isī wantaaka, ka ménkisī énki yóarhinhapka imamintu para nirani ima sési úkwani.

IV. Ts'íma úkuicha ima estado civil sési jotakata imani juramukuicharhu ma Ireta no Xáni K'érirhu, ampuatiksī isī janhanharhini mátaruicharhu.

V. Ts'íma títulos profesionales íntspikata juramuticha ma Ireta no Xáni K'éri jimpo, jupitakurhiparini juramukuichani jimpo, janhanharhiatiksī mátaruicharhu.

Arhintskwa kwímu ekwatsī tsimani (Art. 122). Arhirakata ima arhintskwa 44 jimpo karakatiri náninka na énka juramukwa mítint'aka Echeroni, jima juramunhati Winhapikwa Ireta K'érirhu anapu ka imeri, Juramuti, Juramukwa Úricha ka Sési Úkwa imanki jima anapu, éski na arhijka ixu ari arhintskwa.

Jintéestiksī juramuticha jima Echeru anapu, ima Kúnkurhikwa Juramukwa Úricha, Ima Juramuti Echeru anapu ka ima T'are Juramutspikwa Sési Úkuri jima anapu.

Ima Asamblea Legislativa Echeru anapu úkurhiati ts'íma' kw'iripuri orhetspiticha énki jurhimpitku erakunhaka éski na erakutaranhaka ka imanki orhepakwaka, jarhuatakurhipani ima sīrantani jinkoni imanka arhijka naxánikaksī erakuka incharini ma circunscripción plurinominal arhirakatarhu, nabki isī arhiaka ari Karakata ka ima Estatuto de Gobierno arhirakata.

Ima Juramuti jima Echeró jatsiati k'éri juramukwani ka sési úkwa iretiri jima iretarhu ka intskunhati ma kw'iripunku, erakunhati yámintuichani jimpo, sési na wékanhaka, jurhimpiti ka éski no nema mitiaka.

Ima T'are Juramutspikwa Sési Úkuiri ka ima Arhit'akwa Sési Úkuiri jimat'u anapu, mátaru juramuticha jinkoni éнка isí waxastaaka ima Estatuto de Gobierno arhirakata, ampuatiksí ima ánychikurhita sési úkuiri yámintu kw'iripuiuri jima Echeró.

Náksí etsakunha juramutikuicha jima Winhapikuicha K'éri Iretiri ka juramuticha jima Echeró anapuicha úkurhiati éski na axu isí arhijka:

A. Imani K'éri Tánkurhikwa ampuati:

V. Úani juramukuichani jima Echeró anapuichani, ka námpi ampua úani ts'imanki Kúnkurhikwa Juramuti Úriri jintéeka;

VI. Íntspini ima Estatuto de Gobierno jima Echeró anapu;

VII. Úani juramukuichani para ima imankiksí kantsipka Echeróiri;

VIII. Arhip'inhani juramukuichani ima isí wantaaka para yámintuicha éнка patsaaka imani, éski wétarhini jáwaka ka éski sési úaka ima ánychikurhita Winhapikwa K'éri Iretarhu anapu ; ka

IX. Mátaru sésikuichani éнка arhiajka i Karakata.

B. Juramuti Ireta K'érihu éнка arhikurhika Méxiku ampuati:

V. Wénani juramukuichani orhepani K'éri Tánkurhikwarhu Echeró jimpo;

VI. Arhit'akuni imani Senado neni inchanha, káni énkaksí manataka, ima Juramutini Echeró anapuni;

VII. Exakuni mántani wéxurhini K'éri Tánkurhikwani, naxáni ampupirini tumina úrakurhini para méyampini imanki kurhak'urhinhaka ima tuminani imanki wéraka jima Echeró. Para isí úni, ima Juramuti Echeró anapu isí exerata imani Juramutini Ireta K'érihu anapuni paraka ima imankiksí isí wékajka, éski na arhikata jaka juramukwa;

VIII. Íntspini jima sési úkwarhu éskiksī isī exeaka juramukuichani éнка exerpiaka ima K'éri Tánkurhikwa Echerо jimpo; ka

IX. Máтарu sésikuichani éнка arhiaka i Karakata, ima Estatuto de Gobierno ka Juramukuicha.

C. Ima Estatuto de Gobierno jima Echerо anapu jupitakurhiatiksī axunki isī arijka:

WAXASTAKWA MA.- Ima Kúnkurhikwa Juramukwa Úrichiri:

V. Ts'ima Kw'iripuiri Orhetspiticha para inchani jima Kúnkurhikwa Juramukwa Úrichiri erakunhatiksī mántani tanimu wéxurhini jimpo ka yámintuicha jimpo, náнки ts'ima wékaaka, jurimpitkwa jimpo ka éski nonema mitiaka éski na isī arhiaka juramukwa, imanki isī exeaka, para náнки isī úkurhiaka erakukuicha, exerpinhani sírantichani ka nanksī kwarhukwa paraka no isī úkurhiaka ima ampe, imanki isī arhiaka jima arhintskuicha 41, 60 ka 99 ari Karakatiri;

VI. Imanki isī wétarhinchaka para ampuni jintéeni Kw'iripuiri Orhetspiticha ka inchamukuni jima Kúnkurhikwarhu nóksī ampuati santaru sánitituini éski ts'imanki isī kurhak'urhinhaka para jintéeni Kw'iripuiri Orhetspiticha Ireta K'érirhu anapu. Jintéati jatsikukata Kúnkurhikwa Juramukwa Úrichiri ka ts'imanki isī kuparakata jaka jima, ts'ima arhip'ikuicha éнки incharini jaka jima arhintskuicharhu 51,59,61,62,64 ka 77, fraccion IV ari Karakatiri;

VII. Imani partido político imanki jupikaki imak'u santaru wánikwa síranticha jimanki isī wantanhaka éski antaaka ka it'u éski ima ma ekwatsī ka tempini ima por ciento erakutarakuiru jima Echerо, intskwatiksī xáni kw'iripuiri orhetspiticha orhepakuiru éнка antankwaka para ampuni santaru jatsiani éski márutaruicha jima Kúnkurhikwarhu

VIII. Waxastani káni éнка jáwaka tsimani jimpo jima áńchikurhinhani mántani wéxurhini ka na kúnkurhinha ka sésikuichani imeri éнка juramunhaka jiák'ani éнка no áńchikurhini jáwaka. Ima yóarhip'ikwa para nirani áńchikurhini tátsipani éнка ima k'amaraaka ampuati juramuni ima juramutiri incharini anapu éнки isī kurap'iaka ts'imanki kuparakutini jáwaka o Juramuti Echerо anapu;

IX. Ima Kúnkurhikwa Juramuti úriricha, éski na arhikata jaka jima Estatuto de Gobierno, jatsiati ari juramukuichani:

- a) Íntspini imeri juramukuichani, imanki exakunhaka imani Juramuti Echerero anapuni paraki exerpiaka imak'u jimpo;
- b) Era eramatani, wantonskurhini ka arhip'ini éski sési jaka mántani wéxurhini imani s'iranta jimanki arhiaka naxáni tumina wétarhinha ka Juramukwa Inchakuiiri jima Echerero anapu, sési exeani orheta imanki xáni wétarhiaka para úni imanki arhinha jaka.

Incharini jima juramukwarhu imanki inchaaka jimpo, nosksí ampuati inhamukuni éski santaru kantspiaka éski imanki sési exeka orheta ima K'éri Tánkurhikwa parakiksí ampupirini petani imanki wétarhinha jima Echerero.

Ima séskwa paraki wénakurhiaka ima juramukwa para incharani tumina ka ima tumina imanki wéraaka jintéesti imerk'u Juramuti Echerero anapu. Káni énka ima isí niwaka pani k'amarasinti jiák'ani 30 de noviembre jimpo, solo wéxurhinichani énka erakunhaka ima Juramuti Echerero anapu, éнки k'amaraaka jiák'ani 20 diciembre jimpo

Ima Kúnkurhikwa Juramuti Úrichiri úati mántani wéxurhini jimpo imanki wékajka éski intsínhaka tumina ka exakwati sontku imani Juramutini Echerero anapu paraki kuparhakwaaka jimanki ima isí wénakuni jaka.

Uraurhiatiksí para jatsikwani imani imanki tumina kurhap'ijka iretani jimpo Echerero anapu, imanki no isí ampuaka kúnkurhini éski na jáxiaka o éski na juramuni jaka ima juramuti, imanki arhikata jaka jima tsimani párrafo ima arhut'akuiiri c) ima fraccion IV ima arhintskwa 115 ari Karakatiri.

- c) Exeni éski sési jaka ima cuenta publica tátsipani wéxurhiniri anapu, imani jinkoni Contaduría Mayor de Hacienda Kúnkurhikwa Juramukwa Úriri, isí uparini éski na jaka arhikata jima fracción IV ima arhintskwa 74, jimanki isí jatsinhaka.

Ima cuenta publica arhirakatani wéxurhini tátsipani anapuri éнка exanhaka ima Kúnkurhikwa JUrámukwa Úrini incharini tempini jurhiatikuicharhu junio jimpo, ka it'u éski ts'imanki waxastakata jaka parakaksí exerpiaka wénakuichani jurámukwa incharkwa tuminiri ka ima sirantiri imanki arhiaka naxáni tumina ampuaka wérani, solo ampuatiksí k'eratani káni éнка kurhak'urhinhaka ima Juramuti Echeró anapu éнка sésimintu wétarhinhaka ka isí exeka Kúnkurhikwa;

d) Arhip'ini ne jáwaka imani jimpo káni éncia ima no jáwaka, ima Juramuti Echeró anapu;

e) Exerpiani ima juramukuichani para náninka na jáwaka ima hacienda publica, ima contaduría mayor ka imanki wékaaka kurhak'urhini, ima miyukuiri ka naxani tumina úrakurhijka ireta Echeró jimpo;

f) Exerpiani karakuichani imanki jurámukwaka káni éncia erakunhaka jima Echeró ukurhini jáwaka, jupitakurhipani ka isí úpani éski na jaka arhikata jima Estatutos de Gobierno, ts'imanki isí p'ikwaka éski na arhiaka jima arhuk'takwarhu b) ka i) ima fracción IV ima arhinskwa 116 ari Karakatiri. Éncia ampuaka incharmukuni ts'ima partidos políticos arhirakatcha yámintu k'éri iretiri;

g) Uani juramukuichani sési úriri iretarhu anapu jimanki jima jáwaka, para nánki juramunhaka incharini ka náninka na útatspera sési úriri;

h) Úani juramukuichani para ima civil ka no sési úkuiri ampe; jurámukuni imani organismo imanki kwáxchakwajka sésikwa kw'iripuri, éski yámintuicha jatsiaka wantakwa, kwap'iaka kw'iripuni, karakwawaka jima para ampuni echeri jatsiani ka ampuni atarant'ani ampe;

i) Jurámuni ima kwap'ikwa civil jimpo, ka sési úkwa civica jimpo éskiksí no sési ampe úaka ka sési jurámutini, ima kwáxchakwa imanki kwantpiaka kúnkurhikwa no iretiri jimpo; imanki orheta no jurak'uaka éski no sési ukwaka ka jarhuatani kw'iripuni imanki no sési úka éski sési jurhinpint'aka; tsipikwani ka jarhuatani kw'iripuni; ka intskuni jarhuatperakwa kw'iripuni;

j) Úani juramukuichani para imankaksí úaka orhepani k'ekwani jimpo, sési jántskani iretani, imamintu echerini; patsani sési ima arhikatani medio ambiente ka kwáxchakwani imani ecología; irerakwa; éncia únhani jáwaka, xanharhuicha ka náninka na ampuaka

jurak'uni trokini; ka imamintu para pétani ka uranksi sési ampechani éнка jatsiaka ima Echero;

k) Sesikwa íntspiani para kwantpini ka éskiksi ampuaka íntspini imanki wétarhinchajka ireta; úani juramukuichani para ampuani trokichani kámani éнка pap'iaka ma náni, k'aratani, éskiksi jáwaka kw'iripu éнка jwáka p'orhénkpini ka náninka ampuaka pakarani, jimankaksi ampuaka pyáni imanki ima wékaka, jimankaksi wantikwajka wakasiichani ka éskiksi jáwaka wánikwa ampe, ka jimankaksi jatsinant'anhaka warhirichani;

l) Íntspiani juramukuicha parakiksi santaru sési jáwaka tumina ka kwáxchakuni áchikurhikwani; éski santaru k'eraka ima júskwa ampe, k'umanchikuicha atarantskuiri; kwáxchakwanii animalichani; éнка warakwa ampe jáwaka jima iretarhu; santaru cha'nakwa, mimixikwa ka mátaru ampe jáwaka; ka éski áchikurhikwa para jorhentpini jáwaka éski na arhikata jaka jima fraccion VIII, ima arhintskwa 3º ari Karakatiri;

m) Exerpini imani juramukwa Organica juramutspikui éнка sési jimak'u Echero anapu, imanki kuparataka imeri miákurhikwa áchikurhiticha iretiri jima arhukukuichiri anapu;

n) Exerpini imani juramukwa Jima Juramutspikwa Contencioso Administrativo Echero jimpo;

ñ) Nirani exerpini wénakwani juramukuichiri o arhipikwa Echero anapu, orhepani K'éri Tánkurhikwani; ka

o) Ka márutaruicha éнка isi intskunhaka ari Karakata jimpo.

WAXASTAKWA TSIMANI.- Imeri Juramuti Echero anapuri:

V. Uati imeri áchikurhita, imanki jáwaka yúmu wéxurhiniri, wénati ima jurhiata yúmu diciembre jimpo ima wéxurhiniri imankaksi erakunhaka, imanki isi ukurhiaka éski na wantaka ima juramukwa erakukuiri.

Para jintéeni Juramuti Echero anapu tanatiksi ima síranticha imanki arhip'iaka jima Estatutos de Gobierno, jimanki jáwaka jintéeni méxiku kánkati ka éski yámintu sésikuichani úrani jáwaka ka éski irekani jáwaka tanimu wéxurhini orhepani éнка

erakunhaka éнка Echeró anapuiwaka o éskiksī yúmu wéxurhini éнка nóksī ixu kanatiaka; jatirini ma ekwatsī ka tempini wéxurhini ima jurhiata jimpo imanki isī erakunhaka, ka no jintéeni orhepani Juramuti Echeró anapu nákintarma arhikwa jimpo. Ima irerakwa námpi kachukunha éнка ma terorikwa jatsiaka Ireta K'éri mátaru echerirhu.

Jiák'ani éнка manatanhapirinka Juramuti Echeró anapu, ima Senado jirinata, éнка isī kurhak'urhiaka ima Juramuti Ireta K'éri anapu, ma kw'iripuni imanki jáwaka imani jimpo ka k'amataaka ima áchikurhitani. Jiák'ani éнка no japirinka sáni isī, jima jáwati áchikurhini imanki isī arhiaka ima Estatuto de Gobierno. Káni éнка ima mentku no jáwaka, éнка ima wékaaka nótaru járhani ya o mátaru ampe jimpo, ima Kúnkurhikwa Juramukwa Úriri arhip'iatí ma kw'iripuni imanki k'amataaka. Éнка nótaru wékaaka Juramuni Echeró solo ampuati isī jupinhani ma k'éri no ampe jimpo. Jima Estatuto arhip'iatí na únha jurak'uni imani.

III. Ima Juramuti Echeró anapu jatsiatí juramutikwa ka miákurhikuicha éнка ixú arhijka:

- a)** Úani ka úrani juramukuichani éнка jintéeka Echeró anapu imanki isī exerpiaka ima K'éri Tánkurhikwa, incharini jimanki ima jatsiaka juramukwa ima juramuti imanki ima jatsiaka o mátaru imeri k'umanchikuicha;
- b)** Arhip'ini, exerpini ka isī úrani juramukuicha éнка exerpiaka Kúnkurhikwa Juramukwa Úricha, jarhuatakurhipani juramukuichani jimpo ts'imanki exerpiaka, wantakuicha ka pakatperakuicha. Ka it'u, ampuati eranharhikwani juramukuichani imanki Kúnkurhikwa Juramukwa Úrichiri exakwaka parakaksī xárhatanhaaka, incharini tempini jurhiatikwarhu ka eski no santaruwaka. Éski ima s'iranta imanki isī kurhak'urhini jaka jintéepirini sési exekata ka éskiksī japirinka éski ukurhipinka tsimani tanipuru kw'iripuri orhetspíticha jimpo, jintéeatí xárhatakata Juramuti Echeró anapu jimpo;
- c)** Nirani exerpini wénakwani juramukuicheri o wantakwa imanki orhepani Kúnkurhikwa Juramuti Úrichiri;
- d)** Jirinani ka manatani éski na ima wékaka áchikurhitichani iretarhu anapu éнка imani k'éri juramutini jima anapuni jinkoni jáwaka, imanki isī arhinhaka o éski ket'atakaksī

no jáwaka exekata o nákintaru mátaru ari Karakatani jimpo o juramukuicha éнка isĩ ampuaka uni;

e) Mánatani ka orhetspini wétarhichani kwáriiri iretarhu anapuni éski na arhiaka ima Estatuto de Gobierno; ka

f) Màrutaruicha ts'ímanki intskwajka i Karakata, ima Estatuto de Gobierno ka juramukuicha.

WAXASTAKWA TANIMU.- Imeri kúnkurhikwa ima Sési Úriri Ireta Echerero anapu:

V. Arhip'ini náninka na jamperiwaka jimankaksĩ ampujka etsakuni juramunhakwani ts'ímeri arhukukuicha terok'ani anapuicha, éнка no jáwaka imani jinkoni ts'ímanki tamukaksĩ;

VI. Waxastatani arukukuichani politico-administrativos arhirakatichani mántani arhut'akuichirhu echeriri éнка arhukurhijka Echerero.

Ka it'u juntsik'wati na wantanha para isĩ ampuni arhukuni echeri Echerero anapu, juramunhakwa ts'ímeri arhukukuicha politico-administrativos arhirakaticha ampuati úni, náninka na kuparaka, na éнка na ánychikurhiaaka, ka it'u nánksĩ pap'eraka ima Juramuti Echerero anapu jinkoni.

Teroriticha jima arhukukuicha politico-administrativo arhirakata ima arhukukwa echeriri erakunhatiksĩ yámintuicha jimpo, náni éнка ma wékaka, éski no nema mitiati ka ni arhini ne jimpo, ka jintéeatí jurimpiti, éski na isĩ arhip'iaka juramukwa.

WAXASTAKWA T'ÁMU.- Imeri T'are Juramutspikwa Sési Úkuiri ka márutaru arhukukuicha sési úkuiri jimak'u anapuicha:

V. Para jintéeni t'are juramutspiti jima T'are Juramutspikui Sési Úkuiri anapu tanhatiksĩ ima ampe imanki isĩ kurhak'urhijka ari Karakata para ampuni jintéeni k'éri juramutspicha ima T'are Kúnkurhikwa Sèsi Úkuiri anapuni; urakurhiata, éskiksĩ mítinaka éski ánychikurhini japka imeri profesión o sési úkuiri ampe, jima Echerero ánychikurhika. Ima

T'are Juramutspika Sési Úkuiiri anapu isĩ ukurhiata ima miyukwa t'are juramutspichani jinkoni imanki isĩ juntsik'uaka imeri juramukwa.

Para jirinani nénki jáwaka jimanka kwératani jáwaka t'are juramutspicha ima Tribunal Superior de Justicia, ima Juramuti Echerero anapu niwaka pakuni ima Kúnkurhikwa Juramukwa úrichani parakaksĩ ts'ĩma wantaaka na ukurhiaka. Ts'ĩma T'are Juramutspicha teroriatiksĩ kwĩmu wéxurhini jimpo ka ampuatiksĩ méntaru exenhaani ima Kúnkurhikwa jimpo; ka éнка jintéepirini, solo ampuatiksĩ ket'atani éski na jaka jima Arhit'akwa T'ámu Karakatiri.

VII. Ima sési úrikwa, exenhaakwa ka éski sési jámaaka ima T'are Juramutspikwa Sési Úkuiiri, juramutspikuicha ka mátaruicha arhukukuicha sési úkuiiri, jáwati minkurhikata ima Arhit'akwa Sési úkuiiri Echerero anapu. Ima Arhit'akwa Sési úkuiiri jatsiati yúmu tsimani kuparaticha, imanki mechakwa jintéeeaka k'éri juramuti jima T'are Juramutspikwa Sési Úkuiiri anapu, imanki it'u jáwaka ima Arhit'akwa jinkoni. Kw'iripu éнка kuparhikutini jaka jintéeatiksĩ: ma T'are Juramutspiti, ma Juramutspiri ima Primera Instancia ka ma Juramutspiti Paz arhirakata, erakukata insaculacion jimpo; mechakwa erakukata por ima Juramuti Echerero anapu ka mátaru tsimani Kúnkurhikwa Juramukwa Úricha jimpo. Yámintuicha tanhatiksĩ ts'ĩma ampechani éнка kurhak'urhinajka para jintéeni t'are juramutspiti ka jáwatiksĩ yúmu wéxurhini imeri ánychikurhikwarhu; jatsinati mátaru káni éнка ima no jáwaka ka jintéeeati mántani inchakwa, ka nóksĩ ampuati erakunhani para méntaru jima ánychikurhini.

Ima Arhit'akwa arhinhati juramutspichani ima Primera Instancia anapu ka mátaruicha ts'ĩmanki isĩ úkurhiaka jima Echerero, éski na arhikata jaka ka exeaka éski ima járhuataka ts'ĩmanki jima sési úkwarhu ánychikurhini jámaaka santaru antani;

III. Arhip'iatiksĩ ampe éнка ampuaka úni ka na éнка ánychikurhiaka ima Arhit'akwa Sési Úkuiiri, isĩ uparini éski na jaka arhikata jima arhintskwa 100 ari Karakatiri;

IV. Juntsik'uatiksī wantakuicha ts'imanki jinkoni ima juramukwa organica waxastaka juramukuichani para úani ka éskiksī santaru mítiaka ánychikurhiticha, ka it'u éski nánki k'epaka ima carrera sési úkuiri;

V. Ampuatiksī jatsikwani kw'iripuni énka kuparakutini jaka jima Arhit'akwarhu Sési Úkuiri, ka it'u t'are juramutspicha ka juramutspichani, imanki no ampuaka úni ka k'amanharhitani exekata jima arhintskwa 101 ari Karakatiri;

VI. Ima Arhit'akwa Sési Úkuiri úati imani sīranta jimanki arhip'ijka na xáni tumina wétarhia ts'ima juramutspikuicha sési úkuiri jima echeru anapuicha ka exekwati imani Juramutini Echeru anapuni parakaksī inchamutaka jima sīrantarhu jimanki kurhak'urhini jaka tumina imanki wéraka ka éskiksī paaka parakaksī sési exeaka ima Kúnkurhikwa Juramukwa úrichiri jimpo.

WAXASTAKWA YÚMU.- Jáwati ma Tribunal de lo Contencioso Administrativo, imanki wantakurhiaka para xereantani no sési wantakuicha ma kw'iripu ka mátaru ka juramuticha jima Sési Úricha Iretiri anapu jimak'u Echeru.

Arhinhatiksī juramukuicha para ampuni kúnkurhini ka juramukwa jatsini, ts'imanki santaru k'erataka imeri juramukwani.

D. Ima Juramuti Jirinati Echeru anapu juramunhati ma Útsperi Sési Úkuiri Yámintu K'éri Iretarhu anapu arhirakatani jimpo, imanki jirinanhaka éski na arhikata jaka jima Estatuto de Gobierno; ari juramukwa ka imeri juramukwa arhip'iatiksī náninka na ukurhiaka, náninka ampuaka juramuni ka juramukuicha para ampuni ánychikurhini.

E. Jima Echeru urakurhiati para ima k'éri juramuti Ireta K'éri éni arhikurhika Méxiku, imanki arhikata jaka jima fracción VII ima arhintskwa 115 ari Karakata. Imanki jirinaha ka manatakaksī imani ánychikurhiti iretarhu anapuni imanki jatsiaka ima juramukwa jurimpiti jimpo kwarhukwa iretiri úkurhiati éski na arhiaka ima Estatuto de Gobierno arhirakata.

F. Ima Arhut'akwa Iretiri Orhetspichiri jima K'éri Tánkurhikwarhu anapu, o éнка no áńchikurhini jáwaka, imani Tánhakwa éнка Ménku Jáwaka jimpo, ampuati manatani imani Juramuti Echerero anapu por no sési ukuicha imanki no sési úkwaka sési pap'erakwani Winhapikwa K'éri Iretarhu anapuni o imanki sési jaka jima iretarhu Echerero jinkoni. Ima kurhak'urhikwa para manatanksi exerpinhati terok'ani kw'iripu éнка kuparakutini jáwaka jima Arhut'akwa Iretiri Orhetspichiri o ima Tánakwa éнка ménku Jáwaka, káni éńki isi urakurhiaka.

G. Parakaksi sési ampuaka pap'erani nákıntarma juramukuicha jima anapu ka juramuti orhetsikuri, ka imani k'éri iretani ka Echerero jinkoni ima imankaksi isi wékajka úni santaru orhepani jima echerini éńki piritini jaka iretichani, éski na arhijka jima arhintskwa 115 jimpo, fraccion VI ari Karakatiri, wantaparini ima amperi para waxantani irerakwa kw'iripuicha; kwáxchakuni ambiente arhirakatani; patsani ka sési únt'ani ima equilibrio ecológico; trokicha para nirani náni, itsi ampakiti ka itsi no sési janharhi; tantani, éskiksi ampanharhitant'akaksi ka úrani no úrakurhiaka choperi ka kwáxchakwani iretiri, ts'imeri juramuticha ampuatiksi úani pakatperakuichani parakaksi únhaka ts'imanki isi arhinhajka comisiones metropolitanas éńki isi niwaka éski na jaka juramukuicharhu.

Ts'ima kúnkurhikuicha úkurhitini jáwatiksi pakatperakwa jimpo ts'imeri éńki jima niwaka exeni. Jima imankaksi úraka para isi ukurhini arhinatiksi náni éнка na kúnkurhiaka, náńki jáwaka ka áńchiaka.

Ma kúnkurhikuchani jinkoni arhip'iatiksi:

a) Náni éнка na waxastaka para uani pakatperakuicha, jimanka jaka kúnkurhikuicha, éńki isi pakatperaka náki echericharhu ka ampenkiksi áńchikurhiaka, éskiksi kwantpiaka áńchikurhita iretani o éskiksi úaka ampechani ima amperi imanki arhip'ika j jimanki wénajka párrafo i arhutakuri;

b) Náninka jupitakurhiaka para arhip'ini, sési jimpo ts'imanki kuparakutini jaka jima comisiones, áńchikurhikuicha éнка wantakata jakaksi, ka it'u éskiksi íntspiaka imankiksi wétarhinchaka, kw'iripuri ka tumina imanki úrakurhiaka para isi uni; ka

c) Ka mátaru juramukuicha para ampuni sési páni yámintu para k'eratani echerichani éнка piritini jakaksī iretirhu, intskwani imankiksī wétarhiaka ka éskiksī úaka éнка isī pakatperaka ts'imanki jima incharini kúnkurhikuichiri jáwaka.

H. Náninka na jamperiaka ka ampenkiksī no jurak'uaka uni i Karakata éнки wantajka Ireta no Xáni K'érichani jimpo úrakurhiati juramuticha Echerero anapu jimpo.

ARHUTSÍKWA KWÍMU

ÁRCHIKURHIKUIRI KA IMANKIKSĪ IRETARHU AMPUAKA ÚNI ORHETA

Arhintskwa kwímu ekwatsī tanimu (Art. 123). Yámintu kw'iripu jatsisti sésikwa para sési ánychikurhini ka éski marhuakwawaka kw'iripuni; para isī úni, arhip'iatiksī éskiksī jarhuataka éнки santaru ánychikurhikuicha jwaka ka náninka na sési jáma ima kw'iripu para ánychikurhini, na éнки juramukwarhu arhip'ika.

Ima K'éri Tánkurhikwa, exeparini na éнки waxastakata jaka ixu íntspiatiksī juramukuichani ánychikurhita jimpo, ts'imanki isī juramukunhaka:

A. Ts'imank'u ánychikurhiticha, ánychikurhiticha ma k'ta anapuicha, ts'imanki ukata uajka ka yámintuicha, yámintu sīranta ánychikurhitiri:

I. Naxáni ánychikurhinha jintéeeati yúmu tanimu hora.

II. Ima ánychikurhita churikuii jintéeeati yúmu tsimani hora. No méni jurak'uminhati éskiksī úaka: ánychikurhita imanki no sési jintéeeaka para imeri tsipikwa, ima áncikurhikwa churikuii úkuichirhu ka yámintu mátaru ánychikurhita imanki jintéeeaka para tempini hora churikuii, ka ts'imanki no jatiriaka tempini kwímu wéxurhini;

III. No méni jurak'uminhati éski ánychikurhitaka imeri imanki jatsiaka santaru sánititu de tempini t'ámu wéxurhini. Ts'imanki santaru k'eratiaka ka santaru sapi éski yúmu kwímu wéxurhini imanki ima santaru ampuaka ánychikurhini jintéeeati kwímu hora jimpo.

IV. Imanki ánychikurhiaka yúmu jurhiata jatsiati ma jurhiata para mintsitani o santaru.

V. Warhiticha ts'imanki erokurhini jáwaka ma charakuni nóksī úati ánychikurhini jimanki wétarhinhaka santaru winhapikwa ka éski no sésiwaka para tsipikwa imeri charakuiiri; kwímu semana intsínhati para ima mintsitani orheta ima jurhiatikuiri imanki arhinhaka éski kamaka imani charakuni ka yúmu semana tátsikwa, jupikaparini imeri méyampikwa ka it'u imeri sésikuichani ka ánychikurhita imanki ima jatsipka. Káni éнка itsukwa akurani jáwaka charakuni jatsiati tsimani mintsinskuichani ts'imanki jurhiatikwa jimpo, ma ekwatsī tempini minuto mántaniru para nirani itsukwa akurani imeri wájpani;

VI. Méyampikwa ánychikurhitiricha imanka santaru sánititu méyamunhaka jintéeeati arisī para yámintuicha o éski nánki santaru jorhenkurhika. Ts'imanki wénajka juramuatiksī jima éski nánki arhukwaka echerichani para isī úni; ts'imanki tsimani wénakwa urakurhiati jimanka jáwaka ánychikurhikwa tumina amperi o éski jáwakaksī ts'imanki santaru jorhenkurhika, ánychikurhikuicha sési jási amperi o éski no mák'uaka éski yámintu ánychikurhikuicha.

Méyampikwa ánychikurhitiricha imanka santaru sánititu méyamunhaka ka isī jintéeeaka para yámintuicha jintéeeati imanki santaru úaka para ma achatí ampuaka intskwani imeri wajpichani, xukuparakwa ampe, éski isī exenhaaka kw'iripu, ka para exani wajpichani jorhentpikwarhu. Méyampikwa ánychikurhitiricha imanka santaru sánititu méyamunhaka ts'imanki santaru jorhenkurhika íntspiatiksī exeparini, nánki úaka nákindarma ánychikurhita tumina amperi.

Méyampikwa ánychikurhitiricha imanka santaru sánititu méyamunhaka isī íntspinhati ma comision k'éri ireta anapu orhepaticha ánychikurhitichiri, ts'imanki ánychitani jáwaka, imanki ampuaka jarhuatakuirini comisiones especiales jimpo imanki jintéeeaka para k'urankurhini jinkoni imanki wantaaka éski mero úrakurhiaka para ampuni sési ánychikurhini.

VII. Mák'u ánychikurhikwa jimpo mák'uati méyamunhaka, no exeparini éнки achiwaka o warhitiwaka, ka ni náninka anapuika.

VIII. Méyampikwa ánychikurhitiri éнки sánitituiwaka námpiksī ampua, ewakurhinhani, mók't'akunhani, o p'ikukuni.

IX. Ts'ima ánychurhiticha jatsisti sésikwa para ampuni jupikani tumina ánychurhikurhitiri imani empresa, isí juramukukata éski na jaka karakata juramukuicharhu:

a) Ma Kúnkurhikwa k'éri iretiri, imanki úkurhitini jáwaka orhepatichani ánychurhitichiri jimpo, ánychitachani jimpo ka orhepaticha K'éri Iretarhu anapuicha, arhiatiksí naxániwa tumina énkiksí arhukwaka ánychurhitichani

b) Ima Kúnkurhikwa k'éri iretiri anapu úati jirinanskwaní ka úati mítini imanki wétarhinhaka ka imanki jarhuatani mítini náninka na jaka yámintu tumina k'éri iretiri. Jupikati. It'u exeni imanki wétarhijka para p'ákchakuni ka k'eratani k'éri iretani, naxáni santaru tumina ampuaka jupikani ima tumina imanki kwantpiaka ka méntaru jupikant'ani;

c) Imat'u Kúnkurhikwa ampuati exeni naxáni tumina jupikaka ka na jáwakaksí mátaru mítikuicha ka jirinanskuicha ts'imanki isí jarhuataka.

d) Ima juramukwa ampuati ahini ne no arhukwa ima tumina ts'iméri empresas jimpanichani mántani wéxurhichani jimpo, ánychurhikuicha jirinakuiri ka mátaru ánychurhikuichani káni énka isí wétarhinhaka ka éski isí wénakurhika;

e) Para arhip'ini naxániwa ima tumina imanki isí antajka mántani empresa jupitakurhiatiksí jima éнки antaka éski na jaka arhikata jimanki isí arhinhajka Juramukwa Impuesto sobre la Renta. Ánychurhiticha ampuatiksí nirani orhepani jima Oficina jimanki isí ampuaka jintéeni imeri Jarhuateperakwa Hacienda ka Kwantpiakwa Iretiri imanki ima no isí terokukwaka, éнки sési exeaka, náninka na isí arhip'iaka juramukwa;

f) Ima sésikwa ánychurhitiricha para ampuni jupikani imani tuminani no jintéesti para ampuni inhamukuni para ima juramuni o sési úrini jima empresa arhikaturini.

X. Ima méyampikwa ánychurhitiricha imanka santaru sánititu méyamunhaka isí méyamunhati ima tumina imanki isí kámani jáwakaksí, ka no jurak'uni éskiksí méyamuaka mátaru ampe jimpo imanki wékaka isí jarhana imani tumina jimpo.

XI. Káni énka, nákindarma ampe jimpo imanki wérakwa jáwaka ima hora jimpo imanki ánychurhijka ka santaruaka imanki ima ánychurhikuta, imanki méyamunhaka jintéesti éski méyamunhani tsimani ánychurhikuicha jimpo. Nomeni ima ánychurhiti imanki pakaraka ánychikutini tátsikwa ampuati jintéeni tanimu horas jimpo mántani jurhiatichiri, ka

ni tanimu jurhia ménkisī isī. Ts'īmanki no jatiriaka santaru éski tempini kwímu wéxurhini nosksī ampuati jiókani ima ánychikurhikwani.

XII. Yámintu empresas júkskuri amperi, úkatakuri, inchatsikurhikwa ánychikurhini o nákontarma mátaru ánychikurhikwa, isī úati, éнка na isī arhip'iaka jima imeri juramukuicharhu para intskwani ánychikurhitichani náninka ts'íma ampuaka kw'ini ka éski sésimintu jáwakaksī. Ari arisī úkurhiati jarhuatakurhipani imani jinkoni imanki empresas úaka patsani tumina k'éri iretiri para irerakwa úani ka isī jatsinhani tumina para ts'imeri ánychikurhitichani ka úni ma sistema parakakiksī ampuaka pyáni ma irerakwa ka no xáni jukaparhakwa intsínhaaka.

Isī exenhasīnti éski mero wétarhijka ma ma juramukwa imanki exerpiaka o jatsinhaaka ma kúnkurhikwa arhirakata organismo imanki jáwaka úkata jáwaka ts'ímani jimpo éнка niwaka orhepakuni imani Juramuti K'éri Iretiri, ánychikurhitiricha ka ánychitichani jimpo, imanki sési úraka imani tuminani imanki jintéeka para irerakwa úani. Ari juramukwa juramuati náninkaksī ampuaka jatsikurhini ts'ímani irerakuicha éнки tátsipani arhikaksī.

Ts'íma pakatperakuicha imanki wénajka ari fraccion, ts'ímanki jaka wérakwa ireticharhu, isī úati k'umanchikuichani jimankasī jorhent'akaksī sapichani, jimankaksī pawaka káni éнка no sési p'ikwareraka ka mátaru ampe éнки wératinchaka iretarhu anapuicha.

Ka it'u, ka jima misimu k'umanchikuicharu jimankaksī ánychikurhijka, káni éнка ts'íma kw'iripuicha ts'ímanki jima irekaka jintéeka santaru de tempini ekwatsī, ima patsakurhiati sánititu echeri, imanki no jintéeka santaru sánititu de yúmu mil metros cuadrados, para úani k'umanchikuicha jimankaksī atarant'aaka yámintu ampe ka kw'iripu ampuaka pyáni ampe no xáni jukaparakwa, ka uani k'erati k'umanchikuichani ts'ímanki jintéeka para úrani ima kúnkurhikwa ireta sapicheri ka parakaksī niwaka kw'iripu jorhenkurhini ka ch'anani.

No méni jurak'wati yámintu ánychikurhikuicharhu éskiksī atarant'aka kawika ampe ka éskiksī jáwaka teecha jimanki ch'ananhaaka ka antakaksī o jatsip'aka tumina.

XIII. Ts'ima empresas, nákintarma imanki jintéeaka imeri úkwa jintéesti íntspiani imeri áchikurhitichani, arhiani nánina úakaksí imani áchikurhitani. Imeri juramukwa arhip'iatí ts'imani sistemas, náninka ka nánki úaka ts'imanki ima áchitani jaka úaka ima miákurhikwani.

XIV. Ts'ima kw'iripu éнки jatsiaka espresas jatsiatiksí miákurhikwa éнки atakurhiaka ka p'amenchakuicheri áchikurhitirichani, éski ima áchikurhita jimpo isí ukurhinchaki; ima jimpo, ts'ima éнки áchitani jáwakaksí méyamuatiksí imanki para imeeka, jiák'ani éski jwapka warhikwa o éski nótaru ampuaka áchikurhi sáni isí o no úaka manakurhini méntku para áchikurhini, exeparini éski na arhip'iaka juramukuicha. Ari miákurhikwa jáwati káni éнка ima kw'iripu no imamintu isí arhiaka para áchitani éski mátaru arhiaka para áchikurhini ima kw'iripunku.

XV. Imanki áchitichani jatsiaka exeati, isí exeparini ima áchikurhikwa imani ima jatsika, ima wantakuicha para sési jantiaka ka sési jáwaka jima k'umanchikwarhu, ka para sési jatsiani imanki no jurak'uaka éski atakurhiaka káni éнка úraka o áchikuni jáwaka ts'ima maquinichani jinkoni, ka mátaru ampe jinkoni imanki ima ampuaka atakurhini, it'u éski para sési jatsint'ani áchikurhitani, imanki santaru ampuaka kwáp'ini imeri tsipikwani ka irekwa ts'ima áchikurhitichiri, ka imanki sapi kawaka, káni éнки jintéeaka warhiti ts'imanki sapi erokani jáwakaksí. Ts'ima juramukuicha jatsiatksí, para ima, k'amanharhintskuicha ts'imanki ampuaka úrakurhini káni éнка ima isí ukurhiaka;

XVI. Áchikurhiticha ka it'u ts'imanki áchitajka jatsit'iksí sésikwa para kúnkurhini kwap'ikurhikwani jimpo ts'imeri ampechani, úparini kúnkurhikuicha arhirakata sindicatos, ka mátaru kúnkurhikwa arhirakata profesionales, ka santaru;

XVII. Juramukuicha isí minharhikwatiksí éski ma sésikwa áchikurhitichiri ka ts'imanki áchitani jaka, káni éнка no áchikurhiaka o ánaxutakaksí áchitani.

XVIII. Káni éнка no áchikurhinhaka sési jáwati káni enkaksí sési mák'uiwaka yámintuicha áchikurhikwa jimpo, ke éski sési pa'perakaksí sésikwa áchikurhitiri ka tumiri. Jima áchikurhita yámintu kw'iripuirí áchikurhiticha eyánkwatiksí tempini jurhiata orheta jimpo, Junta de Conciliación y Arbitraje arhirakatani, ima jurhiata imanki anxautakaksí. Imanki no áchikurhiakaksí jintéeatiksí exekata como éskiksí no sési jakaksí jiák'ani éнки no áchikurhini jáwakaksí atawakaksí mátaruichani o imeri

ampechani, o jiák'ani éнка warhiperakwa jáwaka, káni éнка jáwakaksī jima k'umanchikuicharhu éнки jintéekaksī juramuti Iretiri.

XIX. Ánaxutakuicha ánychikurhitiri sési jáwatiksī jiák'ani éнки kániwaka ánychikurhika ka isī wétarhiaka ánaxutani ánychikurhitani para isī atarant'ani ka éski antankwaka, éнки orheta sési exeaka ka sésikwa íntspiaka ima Junta de Conciliación y Arbitraje arhirakata.

XX. Imanki no isī úaka o éski no sési jáwaka ima tumina ka ánychikurhita jimpo, jupitakurhiatiksī náninki na arhip'iaka ma Junta de Conciliación y Arbitraje, úparini mák'u miyukwa orhepatichiri ánychikurhitichiri ka ánychitirichani, ka ma Juramutia anapuni.

XXI. Éski ima ánychitani no wékapinka nirani pakuni no sési pakatperakwani jima Arbitraje o jiíkurhini mák'u wantakwani imanki arhiaka ima Junta, k'amarukwati imani sīranta pa'katperati ánychikuri ka méyamuați tumina imani ánychikurhitini tanimu kutsī jimpo como éski ánychikurhini japirinka, ka it'u éski ima miákurhikwa imanki wérapirinka jima. I arhip'ikwa no exenhaati jiák'ani éнка na arhijka jima fráccion imanki chúxapajka. Éнка ts'ima ánychikurhiticha no wékapirinka, k'amarati ima sīranta pakatperakata ánychikurhitiri.

XXII. imanki ánychitani jáwaka ka nótaru wékaka ánychikurhiti inskuni ánychikurhitini ka no arhiaka ampe jimpo o éнки ima inchamukwaka ma kúnkurhikwarhu o kúnkurhikwa sindicato arhirakata, o éнки pampiaka ts'imanki ánaxutaka ánychikurhikwani imanki imanki sési exenhaaka, isī uati, éski ima ánychikurhiti isī erakwaka, éski inchamukuntaka méntaru ánychikurhini o éski méyamuați tanimu kutsī jimpo. Ima juramukwa arhip'iatı káni éнка ima ánychitani no méyampiaka imani ánychikurhitini tanimu kutsī jimpo, káni éncia ima jarhankurhiaka ima ánychikurhitarhu jimpoka ánychitani no sési jámaaka éнки ima no sési kamaaka, imani o imeri achaatini o tempani, tatimpichani, wajpichani o imeri jinkonikuichani mimipikhani. Ima ánychitani no ampuati jurak'uni ima miákurhikwani, káni éncia ima no sési kamperakwa úaka imeri sīrukuri o éncia isī úaka ima jimpoka ánychitani arhiaka éski isī kamakaksī.

XXIII. Tumina imankiksī kwanitawaka ánychikurhitichani jimpo antakurhika ima wéxurhini jimpo imanki wérakuka ya, ka imanki méyamunhaaka éнки niwaka mátaru isī, orheta méyamunhatiksī nákindarma márutaruicha éncia yámintu ampe tsítaka.

XXIV. Imeri kantspikuichiri éнки jupikakaksī ánychikurhiticha ánychitani jimpo, kuparhatichani jinkoni, imeri sīrukwanı jinkoni o ts'imanki t'irerajka, solo ánychikurhiti miákurhiati, nompe jimpo ka nomeni ampuatiksī nirani kurhakwani imeri sīrurichani, ka ni

amputiksī kurhak'urhint'ani imani kantspini jakaksī ima tumina imanki kuraminhaka no ampuati jintéeni santaru éнки áńchikurhiti antaka ma kutsī jimpo.

XXV. Imanki úrakurhiaka para jatsiani áńchikurhitichani jimanki áńchikurhiaka jintéeatí ints'ikurhikata imani jimpo, éski isí uakaksí orhetsikwarhu, ima síranta náninka jáwaka áńchikurhiticha o nákintarma k'umanchikwa ma kw'iripuíri jimpo.

Ari úkwani jimpo exenhaati na xáni áńchikurhitichani wétarhinhasíni ka, isí kamatiksí éski yámintuichani, imani santaru xenchatiksí imanki imak'u paaka tumina imeri sírukwarhu.

XXVI. Yámintu síranta áńchikurhikuíri ukata ma kw'iripu jimpo ixu k'éri ireta anapu ka mátaru kw'iripu mátaru k'éri ireta anapu, méntaru juramunhati juramuti orhetsikwarhu anapu jimpo imanki isí ampuaka úni ka exenhaati imani Cónsul k'éri iretarhu anapu jimpo náninka ima áńchikurhiti niwaka, éńka pakatperakuicha ménki isíri jatsinhaka, arhip'iaka éski ima tumina imanki úrakurhiaka para junkwaratarani áńchiti méyampiaka.

XXVII. Nóksí exenhaati ka námpi jupikanha jáwaka ts'ímanki kwirunharhitaka, nak'ru jáwaka arhikata jima sírantarhu:

a) Imanki arhip'iaka éski ima áńchikurhiaka kánikwa ka isí exekurhiaka éski kanikuika, ima áńchikwata jimpo.

b) Ts'ímanki juntsik'uaka ma méyampikwa imanki no isí jeyapanintaka éskiksí isí exeaka Juntas de Conciliación y Arbitraje arhirakaticha.

c) Ts'ímanki juntsik'uaka éski santaruiwaka éski ma semana para intsínhani méyanpikwani.

d) Ts'ímanki juntsik'uaka náninka ima ampuaka mintsitani, t'ireni, ma café arani, jimanki niwaka exeani warhitichani, jimanki niwaka kawini o atarantskwa jimankaksí méyamunhaka, káni éńka nóksí jintéeka áńchikurhiticha jima anapuicha.

e) Ts'ímanki arhip'iaka éski jupikaksí jurhimpiti o no jurhimpiti para pyáni ts'íma ampeni éńka jintéeka para t'irerani atarant'akwarhu o náninkiksí ts'íma arhip'iakaksí.

f) Ts'ímanki ampuaka kwarhukuni imeri tuminani éńka jintéeka ma mukta jimpo.

g) Ts'ímanki arhiaka éski áńchikurhiti no wékajka méyamunhani imanki sésikwa jatsiaka para intsínhani éńka atakurhika jima áńchikurhitarhu, ka p'amenchakuichani

ánchikurhikuitiri ampe, no sési úkwa énka isí ukurhika éski sīrantarhu arhiaka o por chutanhani áchikurukwarhu.

h) Ka mátaru ampecha énka isí exekurhiaka éski ima nótaru wékaka sésikuichani énka jatsiaka áchikurhiti jima juramukuicharhu para kwap'iani ka jarhuatani áchikurhitichani.

XXVIII. Juramukuicha arhip'iatu ampecha énka jintéeka para jatsikurhini imeri sīrukwarhu, énka no ampuaka ewakurhiani, nóksí ampuati jatsikwani ma minkwa ampe ka ni ampuatiksí ewakarhiani ma méyampikwa jimpo, ka ampuatiksí jurak'ukwani wajpichani no káni ampe jimpo para jurak'uni.

XXIX. Jintéesti para yámintuicha úrani ima juramukwa Seguro Social arhirakatiri, ka ima jatsiati sési kwap'ikuichani káni énka no ampuaka manakurhini para áchikurhini, éski t'arepiaka, irekuiri, éski ewakurhinhaka áchikurhikwa, p'amenchakuiri ka éskiksí ma ampe úkurhinchakaksí, para náninkaksí ampuaka jurak'uani patsakata sapichani ka nákontarma mátaru imanki kwap'iaka ka sési patsaka áchikurhitichani, énka áchikurhijka taretarhu, ka ts'imanki no mák'u méyamukwa jatsika ménkisí ka mátaru sectores sociales arhirakatcha ka ts'imeri sīrukuichiri.

XXX. Ka it'u isí exenhaati éski jintéeka para úrani yámintu kw'iripu, kúnkurhikuicha jimankaksí kuparatajka tumina para úani k'techan énka no xáni jukaparaka ka sési jantiakaksí, parakaksí ampuaka pyáni, áchikurhiticha jimpo méyampiani ima jurhia énka arinhaka.

XXXI. Na 'énka juramukuicha úranhaaka juramuticha ireti no xáni k'érichiriati, jimankaksí ts'ima újka juramuni, pero jintéesti imamintuiri para juramuni ts'imak'u juramutiricha k'éri iretarhu anapu i ampe:

a) Ramas industriales arhirakatcha ka wétarhikuicha:

1. Xukuparhakwa ampe;
2. Electrica;
3. Ciniri ampe;
4. Hulera;

5. Tekuiri ampe;
  6. P'itaskukuiri ampe;
  7. Tiámu úkuiri ka siderúrgica arirakatiri, jupikaparini ima p'itakwa tsakapuiiri éнка marhajka amperi, ka imanki sési úkwaka ka mák'u úkwa imeri, ka it'u como éski para pyáni tiámu ampe nákantarma jási ka ampecha úkati tiámu jimpo;
  8. Imeri hidrocarburos;
  9. Petroquímica;
  10. Cementera;
  11. Kurhirakuiri;
  12. Troki úriri ampe, it'u éski imanki wétarhinchaka ima troki para xanharani o para eranharhini;
  13. Química, it'u éski ima química farmaceutica ka sipiatiri ampe;
  14. Ima celulosa ka sirantiri ampe;
  15. Ima tamakwa ka tamakwa witsakuiri amperi;
  16. Imanki újka t'irekwa ampe, jupikaparini éнка úajka ts'imanki irikata jintéejka, jatsirakaksi ma amperhu o imanki jintéeeka para isi jatsirani;
  17. Ts'imanki úajka its'imakuichani ka jintéeakaksi jatsirakata ma botellarhu o imanki jintéeeka para jima jatsirani;
  18. Tren amperi;
  19. Chakari imanki urakurhijka, imanki jupikajka imani para úrakurhini ma kachukukwarhu ka úajki ima triplay arhirakata o ima kuntakwa chakariri;
  20. Vidriera, imak'u éнка jiteeka úni ima arhikata vidrio plano, mák'u janharhi o imankaksi únhakujka, o para úni jatsirani imeri;
  21. Itsutakuiri, imanki jupikajka imanki sési úkujka o énkiksi úaka mámaru ampe ampechani itsutakuiri;
  22. Ima tumina patsanhakuiri ka kwantpikuiri;
- b) Kúnkurhichiri:**
1. Ts'imanki sési úkwajka jurimpiti o mátaru jinkoni éнка arhiranhajka descentralizada ima juramuti k'éri iretiri jimpo;

2. Ts'imanki úaka káni éнка jáwaka ma s'iranta o éнка ma s'iranta jimanki sésikwa íntspínjka k'éri ireta ka industrias arhirakaticha éнка imani jinkoni jáwakaksí; ka

3. Ts'imanki ánychikurhijka jima echerirhu éнка jintéeeaka k'éri iretiri o éнка k'éri ireta ampuaka juramukuni, jima echerirhu jimanki jáwaka itsiicha éнка jintéeeaka echeri para antani tumina k'éri iretiri.

It'u jintéeeati para juramuni juramuticha k'éri iretiri, náninkiksí úrakurhiaka juramukwa ánychikurhitiri jáák'ani éнка no sési pap'erani jáwaka mechakwani o santaru ireticha no xáni k'érichani; s'iranticha jimanki kwirunharhiaka éskiksí ánychikurhiaka wanikuicha imanki wantakurhika éskiksí isí úpirinka ma o santaru Ireta no xáni k'éricharhu; náksí miákurhia ánychiticha jorhetpikuiiri ampe, sési mitikwa imeri ánychikurhitichiri; ka it'u para sesi kwap'iani ka nóksí jurak'uni éskiksí siwarhi jámaaka jima k'umanchikuicharhu jimankaksí ánychikurhiaka, para imanki, juramuticha k'éri iretarhu anapuicha jarhuatakurhiati ireta no xáni k'érichiri jinkoni, káni énkaksí ánychikurhita jintéeeaka juramukuiiri jimak'u anapu, éski na arhiaka imeri juramukwarhu.

B. Winhapikwa K'éri Iretiri jimpo, ima Juramuti Echeri anapu ka ts'imeri ánychikurhiticha:

I. Imanki ima hasta nánki santaru jatini ánychikurhiaka jurhiakuiiri ka churikuiiri jintéeeati éski yúmu tanimu ka yúmu tsimani hora, imanki ima isí terokukwaka. Ts'imanki santaruaka jintéeatiksí wérakwa imeri hora ka méyamunhati santaru éski ima méyamunhajka. Noma ampe jimpo ima ánychikurhita wérakwa imeri ampuati jintéeni santaru éski tanimu horas mántani jurhiakwa ka ni tanimu jimpo kuparitini;

II. Kwímu jurhia jimpo éнка ánychikurhiaka, ima ánychikurhiti intsínhati ma jurhiata para mintsintani, o sáni isí, ka méyamunhani jáwati;

III. Ánychikurhiticha intsínhati para mintsint'ani éнка no ampuaka jintéeni santaru sánititu iski ma ekwatsí jurhiatikuichani mántani wéxurhini;

IV. Méyampikuicha jatsinhatiksí jima s'iranticharhu éнка arhiaka na pánha tumina, ka éнка no ampuaka ketsini éнка ts'ima marhuani jáwaka;

Noma ampe jimpo méyampikuicha ampuati jintéeni santaru sánititu éski imanki arhikata jaka éski jintéeka sánititu yámintu ánychikurhitichiri jima Echeró anapu ka Ireta no Xáni K'éricharhu i Ireta K'ériini jimpo.

- V.** Mák'u ánychikurhikwa jimpo mák'u méyamunhati, no exeparini éski achaaatika o warhitika;
- VI.** Solo ampuatiksí, p'íkukuni o jupikakuni imani méyampikwani, káni énka na isí exekata jáwaka juramukwarhu;
- VII.** Erakukwa kw'iripuirí énka wéka jaka ánychikurhini úkurhiati náninka na ampunhaka exeni naxáni mitika o ampenki ima úk'u uni. Ima k'éri ireta arhip'iatí náni na jáwaka k'umanchikuicha énka jintéekaa ima Administración Pública arhirakatiri;
- VIII.** Ánychikurhiticha jatsiatiksí sésikwa para ampuni kararani santaru jimanki ima ánychikurhiaka káni énka ima santaru sési ánychikurhiaka, éski santaru mitiaka úni ka éski yóni jáwaka ánychikurhini. Ka mák'u jimpo, ka santaru xenchatiksí imanki páaka tumina para imeri sīrukwaní;
- IX.** Ts'ima ánychikurhiticha solo ampuatiksí chutanhani o ket'atanhání énkiksí arhiawaka anti jimpo isí ukaksí, éski na arhiaka juramukwa.

Káni énka ket'atanhaka rompe jimpo sésikwa jatsiatiksí para erakuni éski méntaru intskuntakaksí imeri ánychikurhitani o éskiksí intskwaka tumina por isí ket'akuni, orheta parakaksí isí úaka éski na jaka juramukuicharhu. Jiák'ani énka ket'atanhaka ánychikurhitichani, ts'ima ánychikurhiticha éni no sési újatsiatiksí sésikwa jatsiatiksí éski intsīnhaka mátaru mák'u ampe éski méyamunhaka éski imanki nótaru jaka éski na juramukwa arhiaka;

X. Ánychikurhiticha jatsiatiksí sésikwa para kúnkurhini para kwap'iani imeri ampechani yámintuichiri. Ampuatiksí, it'u, úrani ima sésikwani para áanaxutani ánychikurhikwani énka orheta tanaka yámintu ampe énka kurhak'urhijka juramukwa para isí uni, ma o mántani Winhapikwa Iretiri jimpo, jiák'ani énkiksí no sési úkwaka yámintu sésikuichani énka i arhinskwa jatsika arhikata;

XI. Ima sési kwap'ikwa kw'iripuirí isí úkurhiati éski na jaka ixu ka i sáni isíiwati:

- a) Méyampinhati éнки no sési úkurhinchaka ka p'amenchakuichani áńchikurhiteri; p'amenchakuicha éнки no úkurhiaka áńchikurhitarhu ka káni éńka ampakintani jámaaka; ka éńka nótaru áńchikurhiaka, éńka no ampuaka manakurhini, t'arepiaka ka warhiaka.
- b) Jiák'ani éнки no sési ukurhinchaka o p'amenchani jáwaka, pakatati sésikwani para jatsintaru imeri áńchikukwa ima jimpo imanki arhijka juramukwa.
- c) Ts'íma warhiticha nánki xáni jáwaka erokani sapi no ampuatiksí áńchikurhita úni jimanki wétarhiaka winhapikwa ka éski no sési úkwaka imeri tsipikwani ka sapini imanki erokani jaka; ima intsínhati ma kutsí para mintsint'ani orheta ima jurhia imanki arhinhaka éski kamaka sapini ka mátaru tsimani káni éńka sapini kamaka ya, jupikaparini járhani ima méyampikwani ka imeri áńchikurhita ka sésikuichani éńka antakurhiaka ima áńchikurhita jimpo. Éńka na xáni itsukwa akurani jáwaka sapini jatsiati tsimani mintsintskuichani ma jurhiata jimpo, ma terhok'ukwa hora jimpo, para t'írerani wájpani. Ka it'u, éskiksí exeani jáwaka ma tsinap'iri, ka sipiatichani, ka jarhuatperakwa imeri itsukwa akurakuiiri ka náninkaksí ampuaka jurak'uani sapichani.
- d) Sírukwa áńchikurhitichiri jatsiati sésikwa parakaksí ma tsinap'iri exeaka ka sipiati intsínhaka, kani éńka ka na xáni éńka juramukwa arhiaka.
- e) Úatiksí k'umanchikuichani jimankaksí ampuaka mintsint'ani ka sési járhani, it'u éski k'umanchikuichani jimankaksí atarantaka ampe no xáni jukaparharari ka éski sési úakawaka áńchikurhiticha ka ts'ímeri sírukuichani.
- f) Intskwatiksí áńchikurhitichani k'teechani no xáni jukaparhakuichani, kwanianiksí o atarantakwanksí, éski na jaka tsima útatsperakuicharhu éńki orheta wantanhaka éski sesikaksí. Ka it'u, ima k'éri ireta jarhuatakurhipani ima tumina jinkoni imankaksí isí íntspiaka, úati ma arhikata tankuta k'éri iretiri irerakwa jimpo para úni jatsinhakuni ima áńchikurhitichani jimpo ka úni ma sírustakwa tuminiri para ampuni petani ma kwantpikwa no xáni jukaparari ka éńka antankwaka paraki ts'íma ampuaka pyáni k'teechani ts'ímanki sesi jáxiaka ka no jini jáxiaka, o it'u para úani k'techani, sési jak'uant'ani, o para sési jántskani méyampini kani éńkaksí kurhak'urhipka ima jimpo.

Ima tumina imanki íntspinhaka para úni ma tankuta íntspinhatiksí imani organismo imanki kwáxchakwaka yámintu kw'iripuni, éski na arhijka imeri juramukwarhu ka mátaru imeri

ampe, nánki urakurhiaka ima tankutarhu ka na éнка ints'inhaka ka minkurhiaka ts'ima kwantpikuicha.

XII. Warhiperakuicha ma kw'iripuri, wánikwa kw'iripuri o intersindicales arhirakaticha exenhaatiksi ma Tribunal Federal de Conciliación y Arbitraje arhirakatani jimpo úkata éski na arhip'ijka imeri juramukwarhu.

Warhipikuichani éнка jatsiawaka Winhapikwa Sési Úkuiri k'éri iretiri anapu ka imeri áchikurhiticha mák'u wantanhatiksi ima Arhit'akwa Sési Úkuiri k'éri iretiarhu anapu; ts'imanki úkurhiaka jima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri ka ts'imeri áchikurhiticha mák'u wantanhatiksi ini jimpo.

XIII. Warhipiticha, marinos, ka áchikurhiticha éнка wérakwa áchikurhijka iretani jimpo, Juramuti Jirinaticha ka ts'imanki kuparakutini jaka jima k'umanchikuicharhu kwáririri, isi juramunhatiksi éski ts'imeri juramukuicha arhiaka.

Ts'ima Juramuti Jirinaticha, ts'ima káni mítiticha ka ts'ima éнка jima k'umanichikuicharhu kwaririchani anapuikwa K'éri Iretiri, Echerero, ts'ima Ireta no xáni K'érichiri ka ts'imeri Orhets'ikui, ampuatiksi ewant'ani ts'imeri terorikwani éнка no jatsiaka imanki juramukuicha kurakwawaka juramukuicha éнка maruawaka éнка ts'ima niaraaka jima k'umanchikwarhu áchikurhini, manatanhani éнка ma k'amanharhinskwa jatsiaka ima áchikurhita jimpo. Éka juramuti ima echerirhu anapu mák'u wantanhapirinka éski jima jarhakutahapirinka, manatanhani, o mataru ampe jimpo ketatanhani ka ima exepirinka éski no sési japka. Ima K'éri Ireta imak'u méyampiatu imanki juramukwa arhiaka, ka no ampuatu méntaru jima áchikurhini, nákipirinka mák'u wantanhakwa o mátaru kwáp'ikwa éнка ts'ima kurak'urhiaka.

Ts'ima juramuticha k'éri iretarhu anapuicha, ireta no xáni k'érirhu anapuicha, Echeroiri anapuicha ka Orets'ikui anapuicha, jirinapani éski winhapint'aaka ima úkwa paraki sési jáwakaksi ts'imanki áchikurhiaka jima Juramutikwarhu Jirinakui, kwáriuicharhu ka jima éнка jáwakaksi ts'imanki ma amperi káni mítiaka, ts'imeri sírukuicha ka ts'imanki ts'ima

t'irerawaka, úatiksí mátaru ampe éнка sésimintu jatsiawaka kwáxchakwa yámintu kw'iripuri.

K'éri ireta intskwati kw'iripuni éнка kuparakutini jaka jima warhipikwarhu, Fuerza Aerea ka Armada arhirakatichani, kwantpikuichani éнки arhiajka arhut'akwarhu f) ima fraccion xi i arhukukatiri, éski na ka jarhuatakurhipani imani organismo imanki kwap'iaka yámintu kw'iripuni na éнка úkurhitini jáwaka ts'ima k'umanchikuicha; ka

XIII bis. Ima k'umanchikwa jimankiksí patsajka tumina ka Sési Úkwa Ireta K'éri ts'imanki incharini jáwaka jima sistema bancario mexicano arhirakatani ts'imeri áchikurhitiri pa'perakwa jatsiati na éнка jaka arhip'ikata ixi.

XIV. Juramukwa arhiati terorikuicha ts'imanki isí exenhaakaksí éski sési patsaaka Ts'ima kw'iripu éнки jima áchikurhiaka ints'inhatiksí kwap'ikwa imeri méyampikwani ka ijatsiatiksí sési kwáxchakwa yámintu kw'iripuni⁹².

ARHUTSĪKWA YÚMU TSIMANI ORHETA KWARHUKUICHA

Arhintskwa kwímu ekwatsí t'ámu (Art. 124). Sésikuicha éнки no jáwaka arhikata ari Karakatani jimpo ts'imani áchikurhitichani Ireta K'éri anapuichani, isí kurankukurhiati éskiksí jata patsakata para ts'ima Ireta no Xáni K'érichani jinkoni.

Arhintskwa kwímu ekwatsí yúmu (Art. 125). Noma kw'iripu ampuati jatsiani tsimani terorikuichani ireta k'érirhu anapu imanka yámintu kw'iripu erakwaka, ka ni mátaru mechakwa Ireta no Xáni k'éri anapu imanka it'uaka éski yámintu kw'iripu erakwaka; pero ima ampuati erakuni náki terorikwa wékaka úni.

⁹² Exe yámintuicha ima éнки turhisí jimpo arhinhajka "seguridad social" jintéesti ma sési jási ampe éнки kwáxchakujka kw'iripuni paraki jatsiaka sési p'ikwarerakwa, játsini k'ta o mátaru sési ampe ka ima isí ints'inhasinti éнка kw'iripu áchikurhijka así mirikurhi jucha arhiaka kwáxchakwa yámintu kw'iripuri.

Arhinskwa kwímu ekwatsī kwímu (Art. 126). No ampunha méyampunhani imanka no jáwaka arhikata ka incharini ima sīrantarhu jimanka arhinhajka na Xáni Wétarhincha éski isī arhiaka mátaru juramukwa santaru orheta.

Arhinskwa kwímu ekwatsī yúmu tsimani (Art. 127). Ima k'éri juramuti Ireta K'érirhu anapu; ts'íma K'éri Juramutspicha ima T'are Kúnkurhikuri Sési úkuri Ireta K'érirhu anapu, Kw'iripuri Orhetspiticha ka Iretiri Orhetspichiri ima Keri Tánkurhikuri orhepakuicha ima Kúnkurhikwa Distrito Echeró anapu ka mátaruicha áchikurhiticha ireta anapuicha intsīnhatiksi ma méyamperakwa imanki sési jintéekaka ka not'u ampuati wantani éski no wéka por sési úni ampe, áchikurhikwa, terorikwa o mátaru ampe, imanka jintéekaka mántaru wéxurhini ka mák'u jima sīrantarhu jimanka karakurhijka naxáni wérájka tumina Ireta K'érirhu anapu ka Echeró o jima sīrantarhu jimanka karakurhijka na xáni wétarhijka tumina ima paraestatales arhirakatchiri, isī ukurhiata jimanka isī wétarhiaka.

Arhinskwa kwímu ekwatsī yúmu tanimu (Art. 128). Yámintu áchikurhiti imanka áchikurhijka kw'iripuni iretarhu anapuni jimpo, ka yámintucha jimpo, orheta énki intsīnhaka ima terorikwani, ima eyákurhiati éski sési patsaaka ari Karakatani ka yámintu juramukuicha ts'ímanki jima wérakaksi.

Arhinskwa kwímu ekwatsī yúmu t'ámu (Art. 129). Jiák'ani énki no ma warhiperakwa jáwaka, noma juramuti warhipikuri ampuati uni santaru áchikurhikuichani éski ts'ímanki jatsiaka sésimintu juramukwa warhipikuri jimpo. Solo ampuati járhani Comandancias Warhipikuri waxastakata ka énki no manakurhiakaksi jima castillos, fortaleza ka almacenes ampe imanka jintéekaksi imeri Juramuti K'éri Iretarhu anapuni; o campamentos, cuarteles o depositos arhirakatchi ts'ímanki, wéramani iretarhuicharhu, jatsiapirinkaksi parakaksi jima jáwaka warhipiticha.

Arhinskwa kwímu ekwatsī tempini (Art. 130). Nánki wénakurhijka imanki orheta isī jarhankutakaksi ima k'éri iretani ka tiosa jarhuatasinti ts'ímanki juramukuichani énki jaka ixu ari arhinskwaní. Ts'íma tiosicha ka mátaru kúnkurhikuicha jakak'ukuri ampe úatiksi arhijka juramukwarhu.

K'éri Tánkurhikwa imak'u ampuati úani juramukuichani ima jakak'ukuiri iretarhu amperi ka tiosiri ka kúnkurhikuicha jakak'ukuiri. Imeri juramukwa imanki isĩ ampújka úni, imanki jintéeaka juramukwa iretiri, úatiksĩ ka kératati arisĩ wantakuichani:

- a) Ts'ima tiosicha ka kúnkurhikuicha jakak'ukuiri jatsiatiksĩ minharikwa juramukuiri éski isĩ jintéeni kúnkurhikwa jakak'ukuiri anapu káni énka isĩ jatsiaka ima karantskwa. Ima juramukwa sési jurimpiti paati artsĩ kúnkurhikuichani ka arhip'iatí náni na ka ampenkiksĩ úraka para isĩ karakurhinksĩ imamintu.
- b) Ts'ima juramuticha nóksĩ inchakukwatiksĩ jima irekuiri ts'imeri kúnkurhikuichiri jakak'ukuiri;
- c) Ts'ima méxiku anapuicha ampuatiksĩ jintéeni juramuticha nákintaru jakak'ukuiri ampe. Méxiku anapuicha ka it'u mátaru ireta k'éri anapuicha úatiksĩ, ima jimpo, jatsiani yámintu ampe imanki isĩ wétarhiaka éнки arhiaka juramukwa;
- d) Éski na arhikata jaka jima imeri juramukwa, ts'ima juramuticha jakak'ukuiri no ampuatiksĩ jupikani ma ánkurhita iretiri. Éski kw'iripu iretarhu anapu ampuatiksĩ erakuni, pero námpiksĩ ampua erakunhani. Ts'imanki isĩ jurak'upinka jintéeni juramuticha jakak'ukuiri orheta éski na juramukwa arhip'ijka, ampuatiksĩ jintéeni erakukata.
- e) Ts'ima juramuticha no ampuati, kúnkurhini para uni ampe sési pa'oerakuiri ka ni úani járhati nemaní o para mátaruni jarhuatani, partido o kúnkurhikwa sési pa'perakuiri amperi. Ka not'uksĩ ampuati kúnkurhini iretarhu, káni énka únhani jáwaka ima jakak'ukuiri ampe o para exerpinhani jakak'ukuiri ampe, ka ni káraní jakak'ukuiri ampe, no janhanhariani juramukuichani k'éri iretiri o k'umanchikuichani, ka ni atani, nákintarma jásĩ, símbolos patrios arhirakatichani.

No Méni jurak'uminhati éski úkurhiaka yámintu ampe kúnkurhikwa sési pa'perakuiri imanki isĩ arhinhaka isĩ ma jakak'ukuiri anapu. Nóksĩ ampuati únhani jima k'umanchikwa jakak'ukuiri kúnkurhikuicha imanki jintéeaka sési pa'perkuiri ampe.

Imanki isĩ arhip'iaka éski no chkwanteraka ka éski uaka imeri miákurhikuichani ts'imanki isĩ jupinhaka, jupikasinti imanki isĩ úaka, jiák'ani éнки no kurajchapirinka jimani, k'amanrahintskuichani éнки ima jimpo waxastakata jaka ima juramukwarhu.

Ts'ima juramuticha jakak'ukuri, tatimpicha, wajpicha, ts'imeri mímicha ka wampa o warhiti, ka it'u éski kúnkurhikuicha jakak'ukuri anapu jimankiksĩ incharini jáwaka, no ampuatiksĩ jurak'ukwani sīranti jimpo ampe, ts'ima kw'iripu ts'imankiksĩ juramuticha jarhuataka para sési p'ikwarerani mintsitarhu ka nóksĩ ma ampe imeri sīrukuimpa inchari jima t'ámurhu.

Ts'ima úkuicha jimanki wantaaka nanka jaka ima tempuchatini o no tempuchati jintéesti imerku para isĩ exeni ima juramuti sési úrichiri éski na arhip'iaka ima juramukuicha, ka jatsiatiksĩ winhapikwa ka juramukwa ts'imanki imat'u intskwaka.

Juramuticha k'éri iretarhu anapuicha, Ireta no Xáni K'éricha ka Orhets'ikuicha ini ampe jimpo ampuatiksĩ ka miákurhint'atiksĩ éski na arhip'iaka juramukwa.

Arhintskwa kwímu ekwatsĩ tempini ma (Art. 131). Jintéesti sésikwa Ireta K'éririk'u jatsikunhani ts'imani sési ampechani ts'imanki atarakurhint'ajka éнки incharanajka o petanhajka, o ts'imanki ixuisĩ echeri k'érirhu isĩ niwakaksĩ, isĩ éski juramuni ménkisĩ ka isĩ not'u jurak'uni, ima kwáxchakwa jimpo o kwáriiri ampe, éski jwantsĩmpiaka incharini Ireta K'érirhu yámintu ima amperi, náni wekipirini wérani; pero éнка ima k'éri ireta ampuaka úni, ka ni arhip'tap'ini, jima Echeri, méyampikuicha⁹³ ka juramukuicha ts'imanki arhikata jaka jima fracciones VI ka VII ima arhintskwa 117.

Ima k'éri juramutini ampuatiksĩ juramunhani ima K'éri Tánkurhikwa jimpo para úntan santaru, p'ikuni o ket'atani ts'imani méyanpikuichani ts'imeri xánirichani⁹⁴ para ampuni pani ampechani mátaru iretarhu o para incharani ampe ixu, exerpikata ima Tánkurhikwa jimpo, ka para uani mátaruichani, ka it'u para kwárhukuni ka no jurak'uni éskiksĩ incharaka

⁹³ Exe je ixuksĩ méntaru isĩ arhixaka ts'imani "impuesto" arhikatani jimpoka ima it'u méyampikuisti asĩ mirikurhi inteeni.

⁹⁴ Exe éнки jukanharhiaka "xánicha" jucha wantani jáwaka imeri éнки turhisĩ jimpo arhiranhajka "tarifas" ka imesti na xáni éнки juramukuicha jukanharhika éski kw'iripu méyamiaka ma úkwa jimpo.

ampe ixu, para pani ampechani mátaru iretarhu ka éskiksī ixuisī niwaka ts'ima ampecha, articulos ka ampenki isī únhaka, káni énka isī exeaka éski kókaniaka, para úni arhip'ini ima atarantskwa wérakwa anapu, tumina ixu iretarhu anapu, éski rompe manakurhiaka imanka ixu únhani jáwaka Ireta K'érirhu, o para úni nákintarma mátaru ampe, imanka sési jintéeeaka para ireta k'éri. Imat'u k'éri juramuti énki exakwaka K'éri Tánkurhikwarhu ima s'iranta énki arhiaka na Xáni Úrhana mántani wéxurhiniri jimpo, jurak'uati éski ima wantaaka para ampenki ima úraaka.

Arhintskwa kwímu ekwatsī tempini tsimani (Art. 132). Fuertes, cuarteles, almacenes de deposito arhirakatcha ka mátaruicha sési ampecha ts'imanki íntspiakaksī ima Juramuti K'éri Iretiri imanka ampe wétarhiaka kw'iripu iretarhu anapu o para yámintuicha isī úrani, jáwatiksī jupitakata imani sési úkuiri Winhapikwa Ireta K'érirhu anapuni éski na isī arhip'ijka juramukwa imanka exerpiaka ima K'éri Tánkurhikwa; santaru paraka mák'u jáwakaksī énki santaru orhepani jupikakaksī incharini echerirhu ma Ireta no Xáni K'érirhu, wétarhinchati éski sésikwa íntspiaka ima juramukwa úricha énki jáwaka.

Arhintskwa kwímu ekwatsī tempini tanimu (Art. 133). Ari Karakata, juramukuicha K'éri Tánkurhikuri kúnkurhikuri ka ts'imanki jima wéraka ka yámintu pakatperakuicha ts'imanki isī sési pakarakaksī ari jinkoni, úkata ka énki úkurhiaka K'éri Juramuti Ireta K'érirhu anapu jimpo, ka éski senado sési exeaka, jintéeatiksī juramukwa k'éricha yámintu K'éri Iretarhu. Juramutspicha mántani Ireta no Xáni K'érirhu anapu isī úati éski na arhikata jaka ari Karakatarhu, juramukuicha ka pakatperakuicha, no exeparini imanki no isī arhiaka karakatcharhu o juramukuicha Ireta no Xáni K'ériichiri anapu.

Arhintskwa kwímu ekwatsī tempini t'ámu (Art. 134). Tumina imanki ampuaka úrani ima Juramuti K'éri Iretahu anapu ka juramuti Echeru anapu, ka it'u ts'imari sési úricha iretiri paraestatales arhirakatcha, sesi úrakturhiatiksī, kókani ka no s'ipaparini para úratarani mátaru ampe énki no arhikata jáwaka.

Ts'imanki ts'ima piaka, kwantpini ka íntspini yámintu sési ampechani, kwantpini áchikurhita nákintarma ma amperi ka éski úaka ma s'iranta áchikurhitani jimpo énki

unhaka ma ampe iretarhu, ints'ihatiksī éskiksī úaka ima exerpikatani jinkoni iretani ma sīranda jinkoni jimanka yóarhip'iaka yámintu iretani parakiksī niwaka jatsirani ma sobre mikata éнки wantaakaksī náni éнка ampuaka ukurhini isī, imanka tátsikwa jintéeaka mitakata ka exeaka yámintu kw'iripu, para úni sési patsakuni K'éri Iretani éski sési atarant'aka, na xáni ampakiti, na xáni tumina jatsi, náni na ampuati úni ka náni éнка ima santaru sési exeaka.

Káni éнка petanhakwa imanki isī arhijka párrafo tátsipani anapu not'u jintéeaka sési para patsani ima ampechani, juramukuicha uatiksī waxastani náni éнка na isī unhaka, ampenki wétarhiaka ka mátaru ampecha para isī sési jakak'uni ima tumina jatsikwani, éski sési úakaksī, sontku, ka para yámintu isī ka éski sési patsaka sési ampechani ima Ireta no Xáni K'éri.

Imanki náksī sési úraka tuminani Ireta K'érirhu anapu jupitakurhiatiksī jima éski na arhijka ari arhintskwa.

Ánchikurhiticha iretarhu anapuicha miákurhiatiksī paraki sési ukurhiaka ari arhikaticha éski na arhijka ima arhutsikwa t'ámu ari Karakatiri.

ARHUTSĪKWA YÚMU TANIMU NA ÉNKI MOT'SITANHAKA I KARAKATA

Arhinskwa kwímu ekwatsī tempini yúmu (Art. 135). Ari Karakata ampuatiksī santaru karanharhikuni o mot'sitakuni. Paraki imanka santaru karanharhikwakaksī o mot'sitakuni jintéeakaksī mák'u, wétarhis'inti éski K'éri Tánkurhikwa, tsimani tanimu éнки jima jáwakaksī, pakatperakaksī mot'sīkuichani ka éski santaru karanharhikwakaksī, ka éski sési exenhaaka santaru wanikuichani juramukwa úrichani jimpo Ireta no Xáni K'ériicha jimpo.

Ima K'éri Tánkurhikwa o ima tánakwa éнки ménku jáwaka jiák'ani, miyuati erakutarakuichani juramukwa úrichiri ka wantaati éski isĩ úkurhiaka mót's'ikuichani ka santaru karanharhikuichani.

ARHUTSİKWA YÚMU T'ÁMU NA ÉNKI NO AMPUNHAKA KACHUKUNI I KARAKATANI

Arhinskwa kwímu ekwatsĩ tempini kwímu (Art. 136). Ari Karakata námpi tsĩta imeri winhapikwani, ka it'u éski káni énka nákintarma no sési úricha isĩ kachukwaka imeri juramukwa. Jiák'ani éski nákintarma no sési úkwa yámintu iretiri, ukurhiaka ma juramutikwarhu éнки no jintéeaka mák'u imani jinkoni imanka ima isĩ arhijka, sontku éski ireta intsĩnhant'aka imeri jánkurhikwani, úkurhiati imeri juramunhakwa, ka éski na arhijka ima ka juramukuicha éнки ima jimpo intsĩnhapka, k'amanharhitant'ati, ts'imanki isĩ jintéepka exekata ima juramutikwarhu imanka no sési úricha jatsipka jinkoni, éski ts'imanki isĩ kuparapka imani jinkoni.

KARAKATICHA ÉNKI SÁNI ISĨ JÁWAKA

Arhintskwa ma. Ari Karakata exerpinhati ka sési jimpo ariap'iatiksĩ kwap'iatksĩ ka éskiksĩ patsaaka ka patsanhata yámintu K'éri Iretarhu; ka námpi isĩ únha ima jimpo éнки jintéeaka erakukuiiri kúnkurhikuiiru K'éri Winhapikuiiri K'éri Iretarhu anapu ka Ireta no Xáni K'éricha, ts'imanki it'u wénaka marhuani, námpiksĩ wéna juramup'ini hasta ima jurhiatikwa kutsĩ Mayo ima wéxurhiniri 1917, ka jiák'ani waxastanhati ima Tánkurhikwa Karakatiri ka intsĩnhati ima wantakwa juramukuiiri kw'iripu iretarhu anapu jimpo imanki erakunhaka erakukuicharhu éнки orhepani jáwaka para isĩ úni áchikurhitani K'éri Juramutiri K'éri Iretarhu anapu.

Kani énkaksĩ yóarhip'iaka erakukuichani jimpoi, éski na arhijka ima arhintskwa éнки orhepani jaka, no juramuati ima fraccion V ima arhintskwa 82; ka ni ampuati arip'ini para

jintéeni kw'iripui orhetspiti o iretiri orhetspiti, járhani áchikurhini jima Warhipikui, ménki isí éski no jatsiaka juramunhakwa jimanki úkurhini jaka erakukwa; ka not'u ampuati kwarhukuni para erakunani imani mátaru Tánkurhikwa Kúnkurhikui jimpo, ts'ima Jarhuatpiticha ka ts'ima Subsecretarios iretiri, ménki isí éski jarhankurhiaka ménki isí jimpo ts'imeri áchikurhikwarhu ima jurhiatikwa imanki exerpinhaka ima s'iranta imanki yóarhip`iaka.

Arhintskwa tsimani. Imanki isí minkurhiaka ima Poder Ejecutivo k'éri iretiri, káni éna exerpinaka ari Karakata kókani, yóarhip`iati para erakunksí mátaru poderes para k'éri ireta, exepari éski artsí isí ukurhiaka ka kókani ukata ima kúnkurhikwa arikaka Congreso, ima jimpo énkiksí miyuntani jáwakaksí ts'ima s'irantichani jimanki erakukaksí imani k'éri juramutini, ampuakaksí arhip`ini néeski ima kw'iripu para jintéeni k'éri juramuti k'éri iretiri, para ampuni isí úkurhini éski na jaka karatata jima arhintskwa tátsipani anapu.

Arhintskwa tanimu. Ima jurhiatikuicha mátaru periodo áchikui karakata jimpo wénakurhiati miyunhani, Kw'iripui Orhetspiticha ka Iretiri Orhetspitichiri, éнки ima jurhiatikwa imanki wénakujka imani kutsí septiembre imanki wéxurhini tátsipani anapu japka, ka para ima K'éri Juramuti Ireta Keriru anapu, ima jurhiatikwa jimpo imanki wénakújka imani kutsí diciembre ima wéxurhiniri 1916.

Arhintskwa t'ámu. Ts'ima Iretiri Orhetspichiri éнки papirinka mátaru erakunskwarhu miyukwa para, jáwatiksí tsimani wéxurhini áchikurhini jima, paraki ima Arhut`akwa Iretiri Orhetspichiri ampuaka mot`sini éski na jurani jaka, terok`ani jamperi mántani tsimani wéxurhini jimpo.

Arhintskwa yúmu. Ima K'éri Tánkurhikwa K'éri Iretiri erakwati ts'imani T'are Juramutspichani imeri T'are Kúnkurhikwa Sési Úkui K'éri Iretarhu anapuichani, ima kutsí mayo jimpo imanki orhepaaka, paraki ari t'are Kúnkurhikwa ampuaka waxastakata pakarani ima jurhiatikwa imanki wénaaka ima kutsí Junio jimpo.

Ari erakuicha jimpo námpi juramua ima arhinskwa 96 imanki wékaka erakunhani ts'imani Juramukwa Úkuichani Ireta no Xáni K'érihu anapuichani; ts'imanki jáwaka tsimani wéxurhini jimpo éнки wénaaka imanki isí arip'ijka ima arhinskwa 94.

Arhinskwa kwímu. Ima K'éri Tánkurhikwa jatsiati máru jurhiatikuicha éнки wérakwa ima jurhiatikwa tempini yúmu ima kuts'iri abril ima wéxurhiniri 1917, éнки úkurhiaka Colegio Electoral, para miyunt'ani ts'ima s'irantichani jimankaksí erakukaksí nemani ka sési exeani ts'imaani erakuichani para jintéeni K'éri Juramuti Ireta K'éri anapu, isí wantaparini éski na jaka, ka it'u, ka exerpini imani juramukwani Organica Juramutspikuicha Circuito anapuicha ka Distrito anapu, imani juramukwa Organica ts'ima Juramutspikuicha Echeru anapuicha ka Echerichiri anapuicha, paraki ima kúnkurhikwa T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuri K'éri Iretarhu anapu kókani ampuaka erakuni ts'imanki isí arinhajka. Ts'ima T'are Juramutspicha Circuito anapuicha ka Juramutspicha Distrito anapuicha, ka imat'u K'éri Tánkurhikwa erakunksí ts'imani T'are Juramutspicha, Juramutspicha primera instancia anapuicha jima Echeru anapuicha ka Echericheri anapuini; it'uksí exerpiatsí yámintu juramukuichani jimanku kurankurhipirinka ima k'éri juramuti k'éri iretiri. Ts'ima T'are Juramutspicha Circuito anapuicha ka ts'ima Juramutspicha Distrito anapuicha K'éri Iretiri ka Echericha, jáwatiksí ima áchikurhitarhu orheta ima jurhiatika imanki wénakuk'u imani kutsí Julio ima wéxurhiniri 1917, k'amakupani isí ts'imanki jintéepka erakukata imani jimpo Juramuti K'éri Iretiri.

Arhinskwa yúmu tsimani. Ari jimpok'u, ima miyukwa ts'ima s'iranticheri jimanki jaka karakata nenksí erakuka para jintéeni Iretiri Orhetspiti úkurhiati ima kúnkurhikwa arhikata Junta Computadora del Ma Arhukukata Erakukuri jimpo imanki jaka mántarhu Ireta no Xáni K'érihu o jima Echeru, imanki isí kúnkurhiaka para miyunt'ani ts'ima s'irantichani éнки arhiaka ne jintéewa kw'iripuri orhetspiti, intskuparini o exerapani ima kúnkurhikwa Iretiri Orhetspitichani erakuticha, ts'ima s'iranticha jimanki isí arhip'iaka éski jintéeka ima ampe.

Arhinskwa yúmu tanimu. Ima T'are Kúnkurhikwa Sési Úkuiri K'éri Iretarhu anapu, mák'u wantahatpiati Kwáxchakuichani ts'imanki isĩ no nema exeapka, isĩ jupitakurhipani éski na jaka jima juramukuicharhu éнки isĩ úrakurhini jakaksĩ.

Arhinskwa yúmu t'ámu. Ima C. imanki wénaka jintéeni Juramuti Warhipikwa ari Karakatiri anapu, imanki minkurhika imani Winhapikwa Juramutiri K'éri Iretarhu anapu, jatsisti ampuati exerpini juramukwa erakukuiri, na éнки úkurhiaka, i jimpo, ts'ima erakukuicha para isĩ waxastatani Winhapikwa K'éri Ireta Tankurhikui.

Arhinskwa tempini. Ts'imanki jima japka Juramukwarhu éнки wémukupka warhiperaparini, no exeparini imanki isĩ erakunhaka K'éri Iretani jimpo, o isĩ jarhuatapani imani, ka warhiperaparini tátsikwa chararakuicha ják'irhu, o áchikurhi járhani ts'imanki atakaksĩ imani Juramutikwani Karakatiri, k'amanharhitspiatiksĩ juramukuichani jimpo, ménki isĩ éski nóksĩ tekakunt'aka ima jimpo.

Arhinskwa tempini ma. Ka ima jimpo K'éri Tánkurhikwa ka Ireta no Xáni Keriricha anapuicha juramukuichani úawati júkskakuiri ampe ka mátaru áchikurhikuicheri, waxastakata éski arhip'ijka ari Karakata ts'ima juramukuichani jimpo, isĩ jáwatiksĩ yámintu K'éri Iretarhu.

Arhinskwa tempini tsimani. Ixu méxiku anapuicha ts'imanki áchikurhika jima Warhipikwa Karakatiri, ts'imani wajpicha ka ts'imanki tsintiwaka, ka mátaru kw'iripuicha éнки kwap'ika imeri Keri Warhiperakwarhu o jima yámintu iretiri anapuni, santaru sési kamatiksĩ para erakunksĩ echeri imanki isĩ arhijka ima artículo 27 ka sésikwa jatsiatiksĩ parakaksĩ no xáni jukapakwa intskwakaksĩ na éнки arhip'ijka juramukuicha.

Arhinskwa tempini taminu. Pakarasinti méyamperakata yámintu sésikwa jimpo kantspikuicha imanki áchikurhita jimpo éнки jupikapka áchikurhiticha, i Karakata jamperi, minkurhitichani jinkoni, sirukuicha o márutaruichani jinkoni.

Arhinskwa tempini t'ámu. Pakarasinti kachukukata ima Jarhuatperakwa Sési Úkuiri.

Arhinskwa tempini yúmu. Sésikwa intskunhasinti imani C. imanki minkurhika Winhapikwa Juramutikuri Tánkurhiri paraki isi exerpiaka ima juramukwani imanki jintéeka para miákurhikwa civil para ts'imanki isi ukaksi, jarhuataka ka kwap'ikaksi no sesi ukuicha ikarokatiri ima kutsiirhu febrero ima wéxurhiniri 1913 ka no sési úkuka Juramutikwani Karakatirini.

Arhinskwa tempini kwímu. Ima kúnkurhikwa Congreso Constitucional jima jurhiatikuicharhu éнки áchikurhini jáwaka, imanki wénaka ima jurhiatikwa imanki wénakujka ima kutsi septiembre ari wéxurhiniri, exerpiati yámintu juramukuicha organicas Karakatiri ts'imanki no jintéepka ya exerpiata jurhiatikuicharhu jimankaksi wénapka áchikurhini imanki isi arhijka ima arhinskwa 6° transitorio, imanki santaru sési kamaka ts'ima juramukuichani kwáxchakwa ma kw'iripuri, ka arhinskuicha 30, 32,33,35, 36, 38, 107 ka imanki k'amarukwa ima arhinskwa 111 ari Karakatiri.

Arhinskwa tempini yúmu tsimani. Ts'ima k'umanchikuicha jimanki jintéeka tiosicha ka ts'ima mátaru sési ampecha, éski na arhip'ikata jaka jima fraccion II ima arhinskwa 27 ari Karakatiri éнки móts'inhaka ari arhikatani jimpo, jintéesti k'éri iretiri minkukata, ka isi pakarati éski na yáasi jaka juramukuichani jimpo.

Arhinskwa tempini yúmu tanimU. (Kachukukata).

Arhinskwa tempini yúmu t'ámu. (Kachukukata).

Íntspikata jima k'umanchikwarhu arhikata Salón de Sesiones ima kúnkurhikuri imanki arikurhika Congreso Constituyente jima Queretaro anapu, jurhiatikwa ma ekwatsi tempini ma ima kutsi enero jimpo ima wéxurhiniri mil novecientos diecisiete.- Santaru K'éri Juramiti: Luis Manuel Rojas, Kw'iripuri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Jalisco anapu.- imanki wénaka jintéeni k'éri juramuti: Gral. de División Cándido Aguilar, Kw'iripuri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Veracruz anapu.- imanki tsimani k'éri juramutiaka : Gral. Brigadier Salvador González Torres, Kw'iripuri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri

jimpo Oaxaca anapu.- Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Aguascalientes anapu: Daniel Cervantes.- Kw'iripuiiri orhetspiti ima Echeri jimpo Baja California anapu: Ignacio Roel.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Coahuila anapu: M. Aguirre Berlanga, José Ma. Rodríguez, Jorge E. Von Versen, Manuel Cepeda Medrano, José Rodríguez González (Mátaru jimpo pakarati).- Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Colima anapu: Francisco Ramírez Villarreal.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Chiapas anapu: Enrique Suárez, Lisandro López, Daniel A. Cepeda, Cristóbal Ll. ka Castillo, J. Amilcar Vidal.- Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Chihuahua anapu: Manuel M. Prieto.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Echeri jimpo: Gral. Ignacio L. Pesqueira, Lauro López Guerra, Gerzayn Ugarte, Amador Lozano, Félix F. Palavicini, Carlos Duplán, Rafael L. de los Ríos, Arnulfo Silva, Antonio Norzagaray, Ciro B. Ceballos, Alfonso Herrera, Román Rosas ka Reyes (Mátaru jimpo pakarati), Lic. Francisco Espinosa (Mátaru jimpo pakarati).- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Durango anapu: Silvestre Dorador, Lic. Rafael Espeleta, Antonio Gutiérrez, Dr. Fernando Gómez Palacio, Alberto Terrones B., Jesús de la Torre.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Guanajuato anapu: Gral. Lic. Ramón Frausto, Ing. Vicente M. Valtierra, José N. Macías, David Peñaflor, José Villaseñor, Santiago Manrique, Lic. Hilario Medina, Manuel G. Aranda, Enrique Colunga, Ing. Ignacio López, Dr. Francisco Díaz Barriga, Nicolás Cano, Tte. Crnl. Gilberto N. Navarro, Luis Fernández Martínez, Luis M. Alcocer (Mátaru jimpo pakarati), Ing. Carlos Ramírez Llaca.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Guerrero anapu: Fidel Jiménez, Fidel Guillén, Francisco Figueroa.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Hidalgo anapu: Antonio Guerrero, Leopoldo Ruiz, Lic. Alberto M. González, Rafael Vega Sánchez, Alfonso Cravioto, Matías Rodríguez, Ismael Pintado Sánchez, Lic. Refugio M. Mercado, Alfonso Mayorga.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Jalisco anapu: Marcelino Dávalos, Federico E. Ibarra, Manuel Dávalos Ornelas, Francisco Martín del Campo, Bruno Moreno, Gaspar Bolaños B., Juan de Dios Robledo, Ramón Castañeda y Castañeda, Jorge Villaseñor, Gral. Amado Aguirre, José I. Solórzano, Francisco Labastida Izquierdo, Ignacio Ramos Praslow, José Manzano, Joaquín Aguirre Berlanga, Gral. Brigadier Esteban B. Calderón, Paulino Machorro y Narvéez, Crnl. Sebastián Allende, Jr.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo México anapu:

Aldegundo Villaseñor, Fernando Moreno, Enrique O Fárril, Guillermo Ordorica, José J. Reynoso, Antonio Aguilar, Juan Manuel Giffard, Manuel A. Hernández, Enrique A. Enríquez, Donato Bravo Izquierdo, Rubén Martí.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Michoacán anapu: José P. Ruíz, Alberto Peralta, Cayetano Andrade, Uriel Avilés, Gabriel R. Cervera, Onésimo López Couto, Salvador Alcaraz Romero, Manuel Martínez Solórzano, Martín Castrejón, Lic. Alberto Alvarado, José Alvarez, Rafael Márquez, José Silva Herrera, Amadeo Betancourt, Francisco J. Múgica, Jesús Romero Flores.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Morelos anapu: Antonio Garza Zambrano, Alvaro L. Alcázar, José L. Gómez.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri Nuevo León anapu: Manuel Amaya, Nicéforo Zambrano, Luis Ilizaliturri, Crnl. Ramón Gámez, Reynaldo Garza, Plutarco González, Lorenzo Sepúlveda (Suplente).- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Oaxaca anapu: Juan Sánchez, Leopoldo Payán, Lic. Manuel Herrera, Lic. Porfirio Sosa, Lic. Celestino Pérez Jr., Crisóforo Rivera Cabrera, Crnl. José F. Gómez, Mayor Luis Espinosa.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Puebla anapu: Dr. Salvador R. Guzmán, Lic. Rafael P. Cañete, Miguel Rosales, Gabriel Rojana, Lic. David Pastrana Jaimes, Froylán C. Manjarrez, Tte. Crnl. Antonio de la Barrera, Mayor José Rivera, Crnl. Epigmenio A. Martínez, Pastor Rouaix, Crnl. de Ings. Luis T. Navarro, Tte. Crnl. Federico Dinorín, Gral. Gabino Bandera Mata, Crnl. Porfirio del Castillo, Crnl. Dr. Gilberto de la Fuente, Alfonso Cabrera, José Verastegui.- Kw'iripuiiri orhetspiticha Ireta no Xáni K'éri jimpo Querétaro anapu: Juan N. Frías, Ernesto Perrusquía.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo San Luis Potosí anapu: Samuel M. Santos, Dr. Arturo Méndez, Rafael Martínez Mendoza, Rafael Nieto, Dionisio Zavala, Gregorio A. Tello, Rafael Curiel, Cosme Dávila (Mátaru jimpo pakarati).- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Sinaloa anapu: Pedro R. Zavala, Andrés Magallón, Carlos M. Ezquerro, Cándido Avilés, Emiliano C. García.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Sonora anapu: Luis G. Monzón, Ramón Ross.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Tabasco anapu: Lic. Rafael Martínez de Escobar, Santiago Ocampo, Carmen Sánchez Magallanes.-

Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Tamaulipas anapu: Crnl. Pedro A. Chapa, Ceferino Fajardo, Fortunato de la Híjar, Emiliano Próspero Nafarrete.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima echeri jimpo Tepic anapu: Tte. Crnl. Cristóbal Limón, Mayor Marcelino Sedano, Juan Espinosa Bávara.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Tlaxcala anapu: Antonio Hidalgo, Ascensión Tépal, Modesto González y Galindo.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Veracruz anapu: Saúl Rodiles, Enrique Meza, Benito Ramírez G., Eliseo L. Céspedes, Adolfo G. García, Josafat F. Márquez, Alfredo Solares, Alberto Román, Silvestre Aguilar, Angel S. Juarico, Heriberto Jarha, Victorio N. Góngora, Carlos L. Gracidas (Mátaru jimpo pakarati), Marcelo Torres, Juan de Dios Palma, Galdino H. Casados, Fernando A. Pereyra.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Yucatán anapu: Enrique Recio, Miguel Alonso Romero, Héctor Victoria A.- Kw'iripuiiri orhetspiticha ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Zacatecas anapu: Adolfo Villaseñor, Julián Adame, Jairo R. Dyer, Samuel Castañón, Andrés L. Arteaga, Antonio Cervantes, Crnl. Juan Aguirre Escobar.- Jarhuatpiti: Fernando Lizardi, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Guanajuato anapu.- Jarhuatpiti: Ernesto Meade Fierro, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Coahuila anapu.- Jarhuatpiti: José M. Truchuelo, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Querétaro anapu.- Jarhuatpiti: Antonio Ancona Albertos, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Yucatán anapu.- ProJarhuatpiti: Dr. Jesús López Lira, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Guanajuato anapu.- ProJarhuatpiti: Fernando Castaños, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Durango anapu.- ProJarhuatpiti: Juan de Dios Bojórquez, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Sonora anapu.- ProJarhuatpiti: Flavio A. Bórquez, Kw'iripuiiri orhetspiti ima Ireta no Xáni K'éri jimpo Sonora anapu.